

Een project van:
NovioConsult
PauwSandersZeilstra Van Spaendonck
Crem

**Interdepartementale biodiversiteitcommunicatie: beleid,
strategie, organisatie en middelen**

Bijlagen rapport: Werkmap back office proces biodiversiteitcommunicatie
comBIO, 26 november 2008

Colofon

Titel	: Interdepartementale biodiversiteitcommunicatie: beleid, strategie, organisatie en middelen. Bijlagenrapport: Werkmap back office proces biodiversiteitcommunicatie
Opdrachtgever	: Ministerie van LNV
Kenmerk/Projectnummer	: 4400/HtH-AvS
Datum	: 26 november 2008
Projectomschrijving	: De werkmap vormt een modulair opgezet bijlagenrapport bij het Advies Interdepartementale biodiversiteitcommunicatie. In de werkmap zijn de belangrijkste resultaten en producten (instrumenten, overzichten, streefbeelden, etc.) van de achtereenvolgende stappen in het back office proces van de interdepartementale biodiversiteitcommunicatie opgenomen.
Contactpersoon	: Mevrouw drs. C. de Pater (LNV-directie Kennis)
Adviseurs	: comBIO-team (NovioConsult, CREM, Pauw Sanders Zeilstra Van Spaendonck)

NovioConsult BV

Postbus 256, 6500 AG Nijmegen
telefoon 024 381 3333
fax 024 324 1971
www.novioconsult.nl
info@novioconsult.nl

Dit rapport is gekopieerd op 100% chloorvrij gebleekt papier, voorzien van de Nederlandse Milieukeur.

© Niets uit dit werk mag worden vermenigvuldigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm of op welke andere wijze dan ook, daaronder mede begrepen gehele of gedeeltelijke bewerking van het werk, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van NovioConsult.

Inhoud

Toelichting op de werkmap		i
1	Beleid	1
1a	Streefbeeld beleid	3
1b	Beleidsopgaven	5
1c	Prioritaire doelgroepen van de beleidsopgaven	13
2	Doelgroepen	29
2a	Streefbeelden doelgroepen	31
2b	Korte termijn verwachtingen van de doelgroepen	35
2c	Communicatieopgaven per doelgroep	49
2d	Overzicht zenders per doelgroep	57
3	Handelingsdomeinen	67
3a	Overzicht handelingsdomeinen, primaire functies van biodiversiteit voor het handelingsdomein en relevantie van het handelingsdomein voor biodiversiteit (beleid)	69
3b	Streefbeelden handelingsdomeinen	75
3c	Handelingsdomeinen, beoogde praktijken en geboden perspectieven	79
3d	Lange termijn communicatieopgave handelingsdomeinen	93
3e	Overzicht zenders handelingsdomeinen	95
4	Communicatieopgaven en -rollen	113
4a	Overzicht rollen en verantwoordelijkheden arena's en doelgroepen	115
4b	Communicatieopgaven en rollen rijksoverheid	116
5	Meekoppelmogelijkheden	119
5a	Kansrijke programma's voor meekoppeling	121
Bijlage 1	Conceptueel kader t.b.v. het vaststellen van handelingsgerichte communicatieopgaven	125

Toelichting op de werkmap

Deze werkmap back office proces biodiversiteitcommunicatie vormt een bijlagenrapport bij het advies "Interdepartementale biodiversiteitcommunicatie: beleid, strategie, organisatie en middelen. Advies en bouwstenen voor programmering".

De werkmap kent een modulaire opzet en is bedoeld als losbladig systeem zodat verbeterde of geactualiseerde versies van de afzonderlijke modules in de toekomst kunnen worden ingevoegd. De werkmap vormt tegelijkertijd ook een onderdeel van het Advies Interdepartementale Biodiversiteitcommunicatie. Daarom wordt de rapportage eenmalig ook in deze ingebonden vorm als bijlagenrapport bij het advies aangeboden.

Hieronder wordt een nadere toelichting op de werkmap gegeven.

Back office – front office biodiversiteitcommunicatie

Het onderzoek dat tot het Advies interdepartementale biodiversiteitcommunicatie heeft geleid, is – op verzoek van het IOB - uitgevoerd met de zogeheten *back office – front office benadering*.

De *front office biodiversiteitcommunicatie* bestaat uit allen die namens het rijk met de samenleving en doelgroepen communiceren over biodiversiteit en biodiversiteitsbeleid. Concreet omvat dit alle beleidsambtenaren, medewerkers van communicatiedirecties, de ambtelijke en bestuurlijke top van de betrokken ministeries en de ministers die extern over biodiversiteit communiceren.

Effectieve communicatie vereist dat een organisatie samenhangend en eenduidig communiceert met zijn omgeving. Effectieve rijkscommunicatie over biodiversiteit vereist dus ook dat er samenhangend en eenduidig wordt gecommuniceerd door het rijk, m.a.w. dat de betrokkenen bij biodiversiteitcommunicatie vanuit het rijk met één mond spreken. Vanuit het rijk zijn diverse departementen en een groot aantal afdelingen en personen betrokken bij (onderdelen van) het biodiversiteitsbeleid en de externe communicatie daarover. Om in een dergelijke situatie voor elkaar te krijgen dat er extern eenduidig en samenhangend wordt gecommuniceerd, is voorafgaande interne samenwerking en afstemming tussen alle betrokkenen vanuit een gedeelde visie op biodiversiteitcommunicatie noodzakelijk. Die samenwerking en afstemming is gericht op vragen als: welke boodschap(pen)? welke beleidsthema's? welke doelgroepen? welke communicatiekanalen en -middelen? welke afzenders? Het vóóraf en interdepartementaal beantwoorden van dergelijke vragen draagt eraan bij dat er door het rijk gecommuniceerd wordt met beleid.

Het gehele rijksinterne voorbereidings- en afstemmingsproces dat voorafgaat - dan wel vooraf moet gaan - aan de externe biodiversiteitcommunicatie door de front office noemen we het *back office proces* biodiversiteitcommunicatie.

Back office – front office onderzoek

Tijdens het back office - front office onderzoek dat voorafging aan de totstandkoming van het Advies Interdepartementale Biodiversiteitcommunicatie is het back office proces zo

systematisch en volledig mogelijk doorlopen en geanalyseerd door het comBIO-team. De leidende vraag daarbij was: wat verwachten we – gegeven de doelstellingen van het Biodiversiteitsverdrag c.s. en het Nederlandse biodiversiteitbeleid – op lange en korte termijn van de biodiversiteitcommunicatie van het rijk?

Om die vraag te kunnen beantwoorden zijn in de afzonderlijke deelonderzoeken ondermeer de volgende onderzoeksvragen aan de orde gesteld en beantwoord:
Welke beleidsopgaven liggen er en wat zijn de relevante doelgroepen en handelingsdomeinen? Wat verwacht het beleid op lange en korte termijn van de doelgroepen en handelingsdomeinen? Hoe staat het op dit moment met kennis, bewustzijn en houding van de doelgroepen? Hoe kunnen de handelingsdomeinen systematisch worden benaderd? Wat zijn de communicatieopgaven m.b.t. doelgroepen en handelingsdomeinen waaraan invulling moet worden gegeven? Welke communicatierollen heeft het rijk daarbij te spelen en welke rollen hebben andere actoren en doelgroepen te vervullen?

Totstandkoming van de werkmap

De achtereenvolgende stappen in het back office proces hebben geleid tot diverse (tussentijdse) resultaten en producten die ook in de toekomst – al dan niet in gewijzigde of versimpelde vorm – bruikbaar kunnen zijn voor een systematische back office benadering van de interdepartementale biodiversiteitcommunicatie. Zij zijn daarom gebundeld in dit bijlagenrapport.

De aard van de bereikte resultaten en producten verschilt en loopt uiteen van systematische methodieken en inhoudelijke overzichten tot streefbeelden die benut kunnen worden in de communicatie.

Indeling werkmap

In de werkmap zijn de producten ingedeeld naar:

1. Beleid
2. Doelgroepen
3. Handelingsdomeinen
4. Communicatieopgaven en communicatierollen
5. Meekoppelmogelijkheden

De presentatie in deze werkmap wijkt iets af van de volgorde waarin de producten tot stand zijn gekomen. De overzichten van de zenders per doelgroep resp. handelingsdomein zijn in de werkmap ondergebracht bij de onderdelen 'doelgroepen' resp. 'handelingsdomeinen'. Zie verder de inhoudsopgave voor de indeling van deze werkmap.

Doel en functie van de werkmap

De in de werkmap aangeboden resultaten en producten hebben vooral tot doel om een op lange termijn houdbare systematische benadering te bieden van waaruit de inkadering, programmering en prioriteitstelling voor concrete communicatieactiviteiten plaats kan vinden. Daarnaast zijn tal van overzichten direct bruikbaar bij de ontwikkeling van concrete communicatie-activiteiten voor de vier onderscheiden communicatieopgaven. In het

overzichtsschema op pagina v. is ondermeer aangegeven welke resultaten en producten dienstbaar kunnen zijn voor welke communicatieopgave.

De inhoudelijke invulling van de opgenomen modules vereist in een aantal gevallen nadere aanvulling en/of periodieke actualisering.

Toekomstig gebruik van de werkmap

De producten in de werkmap hebben – naast de huidige functie van achtergronddocumentatie bij het advies – dus primair een **gebruiksfunctie** (met name door het IPB als punt waar het interdepartementale karakter van de biodiversiteitcommunicatie concreet vorm krijgt). Om deze gebruiksfunctie invulling te kunnen geven, zullen het back office proces en de aangeboden producten in de komende periode concreet geïmplementeerd moeten worden in een nauwe samenwerking tussen IPB (en omgeving) en comBIO (zie daarvoor ook paragraaf 9.2 van het Advies). De in deze werkmap aangeboden producten zijn daarbij op te vatten als 'nulversies' en kunnen in de toekomst zowel qua opzet als inhoud aangepast en verbeterd worden om gebruik in de dagelijkse praktijk hanteerbaar te maken.

Biodiversiteit leeft

Communicatieopgave 1

Vergroten zichtbaarheid, bekendheid en maatschappelijk bewustzijn van biodiversiteit & natuurlijke hulpbronnen

Doelen

1. bekendheid en begrip vergroten
2. urgentiebeleving bevorderen
3. bewustzijn van maatschappelijk perspectief en kansen vergroten

Doelgroep:

- inwoners van Nederland (burgers)

Twee sporen:

- A. Verbreding (biodiversiteit en functies & waarden zichtbaar maken)
- B. Verdieping (biodiversiteitsonderwijs & educatie)

Instrumenten

- Communicatieopgaven en rollen rijksoverheid
- Streefbeeld beleid
- Beleidsopgaven biodiversiteit
- Prioritaire doelgroepen van de beleidsopgaven
- Communicatieopgaven per doelgroep
- Overzicht zenders per doelgroep
- Kansrijke programma's meekoppeling

Biodiversiteit werkt

Communicatieopgave 2

Bewustwording en activering van doelgroepen

Doelen

1. bewustwording van de relatie tussen biodiversiteit en het eigen handelen, eigen belangen en kansen
2. (het creëren van een voedingsbodem voor) activering van doelgroepen

Doelgroep:

- alle voor biodiversiteit relevante actoren en doelgroepen

Instrumenten

- Communicatieopgaven en rollen rijksoverheid
- Prioritaire doelgroepen van de beleidsopgaven
- Streefbeelden doelgroepen
- Korte termijn verwachtingen van de doelgroepen
- Communicatieopgaven per doelgroep
- Overzicht zenders per doelgroep

Biodiversiteit werkt

Communicatieopgave 3

Communicatieve begeleiding innovatieproces biodiversiteit & natuurlijke hulpbronnen

Doelen

1. stimuleren koplopers tot start innovatieproces en bevorderen voortgang
2. verbreding betrokkenheid binnen de doelgroepen (verspreiding van praktijkvoorbeelden etc.)
3. massale adoptie van (bewezen) handelingsalternatieven

Instrumenten

- Communicatieopgaven en rollen rijksoverheid
- Overzicht handelingsdomeinen
- Streefbeelden handelingsdomeinen
- Handelingsdomeinen – beoogde praktijken – perspectieven
- Lange termijn communicatieopgave handelingsdomeinen
- Systematiek vaststellen communicatieopgaven handelingsdomeinen
- Overzicht zenders handelingsdomeinen
- Overzicht rollen en verantwoordelijkheden arena's

Biodiversiteit werkt

Communicatieopgave 4

Het rijk werkt aan biodiversiteit & natuurlijke hulpbronnen

Doelen

1. duidelijkheid scheppen over de eigen rol, de beleidsinzet en resultaten (effectieve overheid)
2. laten zien dat je zelf doet wat je van anderen verwacht (geloofwaardige en betrouwbare overheid)

Doelgroep:

- alle inwoners en alle voor biodiversiteit relevante actoren en doelgroepen

Instrumenten

- Communicatieopgaven en rollen rijksoverheid
- Streefbeeld beleid
- Beleidsopgaven biodiversiteit
- Prioritaire doelgroepen van de beleidsopgaven
- Kansrijke programma's meekoppeling

1 Beleid

1a Streefbeeld beleid

Streefbeeld biodiversiteitbeleid: behoud, duurzaam gebruik en eerlijke verdeling

Mondiaal is het verlies aan biodiversiteit en ecosysteemdiensten enorm verminderd. Op Europees niveau is het verlies aan biodiversiteit en ecosysteemdiensten gestopt. Bedreigde soorten en hun habitats hebben een beschermde status en deze wordt door overheden, bedrijven en burgers gerespecteerd. De handel in bedreigde soorten is gestopt. Inheemse soorten worden behouden en de impact van invasieve soorten en genotypen is tot een minimum beperkt. Op mondiaal niveau zijn grootschalige en robuuste ecologische netwerken gerealiseerd ter bescherming van bronpopulaties. Deze netwerken hebben een beschermde status gekregen.

Hiermee is het behoud van een grote verscheidenheid aan ecosystemen en daarmee van biodiversiteit en ecosysteemdiensten, gewaarborgd. De netwerken zijn aangepast aan de mogelijke gevolgen van klimaatverandering. Voor de gebieden waarvoor biodiversiteitsbehoud niet de primaire functie is, is integraal gebiedsgericht biodiversiteitbeleid ontwikkeld en zijn biodiversiteitactieplannen ontwikkeld. Daarmee wordt in de regio's gezorgd voor een optimale en duurzame benutting van de functies van streekeigen biodiversiteit voor landbouw, recreatie, wonen, e.d.

Er is een groot draagvlak gecreëerd voor het biodiversiteitbeleid. De functies en waarden van biodiversiteit en ecosysteemdiensten en het belang van behoud en duurzaam gebruik hiervan zijn doorgedrongen bij zowel producenten als consumenten. In economische sectoren is de aandacht voor biodiversiteit geïntegreerd: in de prijs van producten die met behulp van biodiversiteit of ecosysteemdiensten tot stand zijn gekomen, zijn de kosten voor het gebruik van deze diensten verwerkt. Er is sprake van een duurzame economische groei. Zowel overheden als bedrijven en burgers consumeren op een duurzame manier. Internationale handelsketens zijn duurzaam geworden door druk vanuit de overheid, door de vraag vanuit consumenten en door de inspanningen van producenten. Waar nodig zijn via rondetafelprocessen internationaal afspraken gemaakt over het duurzaam gebruik van biodiversiteit. Binnen de landbouw wordt gebruik gemaakt van productietechnieken die garant staan voor een duurzame productie met een minimale impact op biodiversiteit. Ook het gebruik van mariene biodiversiteit en gerelateerde ecosysteemdiensten is duurzaam. Er is sprake van een duurzame visserij, van een extreme vermindering van het aantal bijvangsten door ontwikkeling van nieuwe technieken en van een volledige afname van illegale visserij door internationale afspraken en het controleren van de naleving van wet- en regelgeving. Over de toegang tot genetische bronnen en een eerlijke verdeling van de voordelen van het gebruik daarvan zijn afspraken gemaakt die door alle partijen worden gesteund en nageleefd. Doordat de Millennium Development Goals 1, 7 en 8 zijn bereikt is armoede sterk afgenomen.

1b Beleidsopgaven

Algemeen kaderstellend beleid en lange termijn doelstellingen op het gebied van biodiversiteit en het korte termijn beleid en het lopend beleid dat bijdraagt aan het realiseren van deze lange termijn doelstellingen, gegroepeerd naar thema.

	Behoud biodiversiteit, soortenbescherming	Behoud biodiversiteit, bescherming ecosystemen	Duurzaam gebruik biodiversiteit en natuurlijke hulpbronnen	Eerlijke verdeling genetische bronnen
	<i>Bescherming soorten en genen</i>	<i>Ecologische netwerken</i>	<i>Landbouw, Handelsketens, Visserij</i>	<i>Eerlijke verdeling van de opbrengsten van biodiversiteit</i>
<i>Algemeen beleid</i>	CBD	CBD	CBD	CBD
	WSSD (2010 biodiversiteit-verlies)	CMS, Bonn-conventie (habitats)	MDG's (1,7 en 8)	MDG's (1,7 en 8)
	CMS, Bonn-conventie (migrerende soorten)	Bern-conventie (EGN)	EU Visserijbeleid	ABS
	CITES (handel bedreigde soorten)	OSPAR-verdrag	UNCLOS	EU: A7, Aanzienlijke versterking van het aspect biodiversiteit en ecosysteemdiensten in het EU-beleid voor externe bijstand
	Bern-conventie (Europa, behoud)	UNCLOS	CITES	EU: A10, Aanzienlijke verbetering van de kennisbasis voor instandhouding en duurzaam gebruik van biodiversiteit in EU en wereldwijd
	EU (2010 biodiversiteit-verlies)	Europa (PAN)	EU Actieplan voor biodiversiteit in de Landbouw (2001)	

	Behoud biodiversiteit, soortenbescherming	Behoud biodiversiteit, bescherming ecosystemen	Duurzaam gebruik biodiversiteit en natuurlijke hulpbronnen	Eerlijke verdeling genetische bronnen
	EU Vogelrichtlijn	EU (natura 2000)	EU: A2, Instandhouding en herstel van biodiversiteit en ecosysteemdiensten op het gehele platteland in de EU	
	EU Habitatrichtlijn	EU Vogelrichtlijn	EU: A3, Instandhouding en herstel van biodiversiteit en ecosysteemdiensten in het mariene milieu van de EU	
	NL Flora en Fauna Wet	EU Habitatrichtlijn	EU: A8, Aanzienlijke vermindering impact van internationale handel op de mondiale biodiversiteit en ecosysteemdiensten	
	EU: A1, Bescherming van de belangrijkste habitats en soorten binnen de EU	EU Kaderrichtlijn Maritieme Strategie, KRW en EU Groenboek maritiem beleid	EU: A10, Aanzienlijke verbetering van de kennisbasis voor instandhouding en duurzaam gebruik van biodiversiteit in EU en wereldwijd	
	EU: A5, Aanzienlijke vermindering impact invasieve uitheemse soorten en genotypes op EU-biodiversiteit	EU: A4, Versterking van de verenigbaarheid van regionale en ruimtelijke ontwikkeling biodiversiteit binnen de EU		
	EU FLEGT	EU: A9, Ondersteuning van de aanpassing van biodiversiteit aan klimaatverandering		

	Behoud biodiversiteit, soortenbescherming	Behoud biodiversiteit, bescherming ecosystemen	Duurzaam gebruik biodiversiteit en natuurlijke hulpbronnen	Eerlijke verdeling genetische bronnen
	EU: A10, Aanzienlijke verbetering van de kennisbasis voor instandhouding en duurzaam gebruik van biodiversiteit in EU en wereldwijd	EU: A6, Aanzienlijke verbetering van de doeltreffendheid van internationaal bestuur voor biodiversiteit en ecosysteemdiensten		
		EU: A10, Aanzienlijke verbetering van de kennisbasis voor instandhouding en duurzaam gebruik van biodiversiteit in EU en wereldwijd		
		RAMSAR		
		UNFF (bossen)		
		NL Natuurbeschermingswet		
<i>LangeTermijn doelstellingen</i>	Het stoppen van biodiversiteitsverlies binnen Nederland en de EU (2010) en buiten de EU	Bijdrage van regionale ontwikkeling aan biodiversiteit versterken; uitbreiding ecologische netwerken	Biodiversiteitsaspecten integreren in economische sectoren	Toegang tot genetische bronnen en eerlijke verdeling van voordelen gebruik
	Het ervoor zorgen dat er in 2020 duurzame condities zijn voor het voortbestaan van alle soorten en populaties die in het recente verleden (1982) van nature in Nederland voorkwamen	Adaptatie van biodiversiteit aan klimaatverandering door beperken schade en aanpassingsregelingen	Verduurzaming markt en productieketens en landbouw, incl. teelt biobrandstoffen	Bereiken van de Millennium Development Goals 1, 7 en 8

	Behoud biodiversiteit, soortenbescherming	Behoud biodiversiteit, bescherming ecosystemen	Duurzaam gebruik biodiversiteit en natuurlijke hulpbronnen	Eerlijke verdeling genetische bronnen
	Vermindering impact invasieve soorten met doel behoud inheemse soorten		Duurzaam gebruik en behoud mariene biodiversiteit	
	Voldoende participatie en kennis voor biodiversiteit en voldoende communicatie en educatie gericht op functies, waarden en zichtbaarheid biodiversiteit	Voldoende participatie en kennis voor biodiversiteit en voldoende communicatie en educatie gericht op functies, waarden en zichtbaarheid biodiversiteit	Voldoende participatie en kennis voor biodiversiteit en voldoende communicatie en educatie gericht op functies, waarden en zichtbaarheid biodiversiteit	Voldoende participatie en kennis voor biodiversiteit en voldoende communicatie en educatie gericht op functies, waarden en zichtbaarheid biodiversiteit

<i>Korte Termijn beleid</i>	Behoud biodiversiteit, soortenbescherming	Prioriteit BB: Ecologische Netwerken	Prioriteiten BB: Handelsketens en biodiversiteit, biodiversiteit werkt en Mariene biodiversiteit	Prioriteit BB: Betalen voor biodiversiteit
<i>Lopend beleid</i>	EUROBATS-verdrag, dochterverdrag CMS	Realisatie EHS	NL overheid inkoopbeleid	Uitvoeren van programma 'bronnen van ons bestaan'
	ASCOBANS-verdrag, dochterverdrag CMS	Realisatie natura 2000	NL Vergroening belastingstelsel	Steunen van initiatieven Nederlandse Toeristensector en in ontwikkelingslanden, gericht op bijv. Community based tourism
	AEWA-verdrag, dochterverdrag CMS	Realisatie Emerald Green Netwerk	Versterking bescherming biodiversiteit bij ontwikkeling landbouwbeleid	Integratie armoedebestrijdingaspecten in het ABS-regime, buiten EU
	Zeehonden (waddenzee), dochterverdrag CMS	Meerjarenprogramma ontsnippering	GLB effecten meenemen bij herziening GLB	Integratie ontwikkelingsaspecten in het werk van WIPO

<i>Korte Termijn beleid</i>	Behoud biodiversiteit, soortenbescherming	Prioriteit BB: Ecologische Netwerken	Prioriteiten BB: Handelsketens en biodiversiteit, biodiversiteit werkt en Mariene biodiversiteit	Prioriteit BB: Betalen voor biodiversiteit
	ACAP, Albatrossen en Stormvogels, dochterverdrag CMS	Bescherming, herstel en wise-use wetlands wereldwijd	Verankering agrobiodiversiteit driedeling in werkprogramma CBD 2008	Bijdragen aan onderhandelingen en EU-inbreng FAO International conferentie voor dierlijk uitgangsmateriaal voor voedsel en landbouw
	Actualisatie rode lijsten	Ondersteuning Wetlands International	Aandacht effect teelt biobrandstoffen op biodiversiteit	Integratie ecoregionale ontwikkeling in OS-beleid
	Opstellen faunabeheerplannen	Ondersteuning en ontwikkeling Ramsar	Ondersteunen OS-landen bij integratie biodiversiteit in landbouw	Verdere implementatie International treaty for Plant Genetic Resources for Food and Agriculture in NL, met CGN
	Verdrag regulering walvisvaart (IWC)	Aanwijzing en beheer nationale parken	CBD aangepast beheer landbouwgebieden	Nederlandse collecties van gewassen in de Int. Seed Treaty ondergebracht in multilaterale systeem
	Medewerking en ontwikkeling instrument trekkende roofvogels MCS, CAF	Bijdragen bescherming hotspots (protected areas, PA's)	Aandacht biodiversiteit binnen 'non trade concerns' WTO	Bevorderen samengaan behoud wetlands en sustainable livelihoods, incl. geïntegreerd beheer land en water (GAWI), buiten EU
	Risicoanalyses impact invasieve uitheemse soorten en genotypes op biodiversiteit binnen EU	Verankeren netwerkgedachte in werkprogramma CMS	Stimuleren goede landbouwpraktijken ontwikkelingslanden	Integratie waterbeheer in het OS-beleid

<i>Korte Termijn beleid</i>	Behoud biodiversiteit, soortenbescherming	Prioriteit BB: Ecologische Netwerken	Prioriteiten BB: Handelsketens en biodiversiteit, biodiversiteit werkt en Mariene biodiversiteit	Prioriteit BB: Betalen voor biodiversiteit
	Signaleren en monitoren exoten door PGO's etc.	Aanpassing beschermingsregime Antillen	Aandacht voor agrobiodiversiteit binnen FAO	Uitwerking bilateraal waterbeleid in de vorm van WSSD-partnerschappen en waterpanels, buiten EU
	Preventie en bestrijding invasieve uitheemse soorten en genotypes	Realisatie Beheersgebieden (ook buiten EHS)	Toekennen van agro-milieubetalingen en betalingen voor natuurlijke handicaps	Voorkomen van conflicten rondom bosexploitatie, buiten EU
	Communicatie (bewustwording risico's exoten voor inheemse biodiversiteit)	Opstellen landelijke natuurdoelenkaart	Stimuleren van een integraal landschapsontwerp	Ondersteunen van sociaal rechtvaardig wetgeving van landeigendom en -gebruik, buiten EU
	Implementatie en ontwikkeling CITES mondiaal	Bijdragen aan MCPFE	Aanpakken verdroging (GGOR) en inzetten op milieukwaliteitsdoelstellingen	Actief invulling geven aan duurzaam bosbeheer, buiten EU
	Uitvoeren van programma 'bronnen van ons bestaan'	Ondersteunen OS-landen bij integratie biodiversiteit in landbouw, vooral als onderdeel ecoregionale ontwikkeling	Uitvoeren reconstructie zandgebieden	Ondersteunen lokale actoren bij het omgaan met 'competing claims' op bossen, buiten EU
	Versterken van mondiale governance in aansluiting op VN milieuactiviteiten	Beschermingsregime voor selectie Belvedere-gebieden	Verduurzamen landbouw	Bestrijding van landdegradatie via TerrAfrica en GEF, woestijnen, savannes en steppen
	Het up to date houden van de soortendatabase	Begrenzen en beheer nationale landschappen door provincies	UNCLOS regelt wettelijke status genetische bronnen op volle zee	Integreren van klimaatrisico's in OS-beleid
		Instellen van MPA's	Uitvoering geven aan KRW en KRM	Besluit over uitwerking emissiehandel CDM in OCP13 of COP/MOP 3

<i>Korte Termijn beleid</i>	Behoud biodiversiteit, soortenbescherming	Prioriteit BB: Ecologische Netwerken	Prioriteiten BB: Handelsketens en biodiversiteit, biodiversiteit werkt en Mariene biodiversiteit	Prioriteit BB: Betalen voor biodiversiteit
		Bijdragen aan duurzaam gebruik en behoud ecologische netwerken buiten Europa (PA's)	Uitvoeren IBN 2015 (oude beheersvisie Noordzee 2010)	
		Steun capaciteitsontwikkeling beheerders ontwikkelingslanden (WETCAP, Ramsar Advisory Board)	Uitvoering PPP duurzame visserij en aquacultuur in Azië	
		Capaciteitsopbouw geïntegreerd waterbeheer buiten EU	Visserijbeleid	
		Het up to date houden van de gebiedendatabase	Implementeren en ontwikkelen OSPAR	
		Aanpassingsmaatregelen aan klimaatverandering d.m.v. EHS, Groenblauwe dooradering en Natura 2000	Implementatie CBD 'Mariene en kustbiodiversiteit'	
		Beperken van schade/aanpassingsmaatregelen in ecosystemen die zeer kwetsbaar voor klimaatverandering, zoals arctische systemen, wetlands en kustgebieden	Green Seat (Tree for Travel)	
		Starten van pilots duurzaam beheersplan voor ecosystemen	Aanpassen van landbouwmethoden o.a. teelt biobrandstoffen, rekening houdend met biodiversiteit	
			Uitvoeren programma 'Schoon en Zuinig' (klimaatverandering)	
			Certificering duurzaam hout (bewustmaking en deelname publiek)	

<i>Korte Termijn beleid</i>	Behoud biodiversiteit, soortenbescherming	Prioriteit BB: Ecologische Netwerken	Prioriteiten BB: Handelsketens en biodiversiteit, biodiversiteit werkt en Mariene biodiversiteit	Prioriteit BB: Betalen voor biodiversiteit
			Overheid faciliteert MVO, gericht op bevorderen transparantie biodiversiteit-beslag	
			Steunen duurzame initiatieven Nederlandse Toeristensector en in ontwikkelingslanden	
	Financieren onderzoek WUR/DLO, mede gericht op prioriteiten BB	Financieren onderzoek WUR/DLO, mede gericht op prioriteiten BB	Financieren onderzoek WUR/DLO, mede gericht op prioriteiten BB	Financieren onderzoek WUR/DLO, mede gericht op prioriteiten BB
	Laten uitvoeren en reageren jaarlijkse natuur- en milieubalans MNP	Laten uitvoeren en reageren jaarlijkse natuur- en milieubalans MNP	Laten uitvoeren en reageren jaarlijkse natuur- en milieubalans MNP	Laten uitvoeren en reageren jaarlijkse natuur- en milieubalans MNP
	Financiële hulp bij het opstellen van plannen duurzaam beheer en biodiversiteit	Financiële hulp bij het opstellen van plannen duurzaam beheer en biodiversiteit	Financiële hulp bij het opstellen van plannen duurzaam beheer en biodiversiteit	Financiële hulp bij het opstellen van plannen duurzaam beheer en biodiversiteit

1c Prioritaire doelgroepen van de beleidsopgaven

Prioritaire doelgroepen van algemeen BB-beleid dat niet direct onder een bepaalde BB-prioriteit valt.

BB-beleid algemeen	Doelstellingen	Prioritaire doelgroepen				
		Rijks-Overheid	Regionale overheden	Burgers	Bedrijven	Onderwijs
	Bieden concrete handelingsperspectieven aan burgers, bedrijven, maatschappelijke organisaties en regionale overheden (VROM-handreiking Biodiversiteit Werkt) en stimuleren en faciliteren van initiatieven	X				
	Versterken maatschappelijke dialoog (o.a. door instelling taskforce) en bij elkaar brengen overheden en maatschappelijke actoren rond specifieke thema's	X				
	Faciliteren van gewenste maatschappelijke transitie, instelling taskforce en taak taskforce: aanreiking suggesties en maatregelen	X				
	Concrete samenwerking (bij uitvoeren van afspraken) en actief betrekken van andere doelgroepen (burgers, overheden, bedrijven, NGOs).	X	X		X	
	Bijdragen aan platforms (kennis, advisering)	X	X	X	X	X
	Publiekprivate samenwerking	X	X		X	
	Uitwerken van instrumenten, sectormodules, landenmodules, benchmarks en biodiversiteit in duurzaamheidsverslagen, helpdeskfunctie internationaal	X				
	Zorgen voor kennisinfrastructuur, bevorderen kennisnetwerken (ondersteuning Lifewatch) en bevorderen beleidsondersteunend onderzoek en toepassingsgericht onderzoek (stimuleringsprogramma met NWO en WOTRO)	X				
	Permanente samenwerking met overheid en maatschappelijke en private partijen (kennisleveranciers) t.b.v. inventarisatie kennisbehoeften (kennisbank CHM)	X	X		X	
	Samenwerking en uitwisseling tussen de departementale onderzoeksinstituten versterken	X				

BB-beleid algemeen	Doelstellingen	Prioritaire doelgroepen				
		Rijks-Overheid	Regionale overheden	Burgers	Bedrijven	Onderwijs
	Internationaal uitwisselen van expertise, kennis en ervaringen en capacity building in ontwikkelingslanden biodiversiteit en waterbeheer (aansluiten bij sterktes NL)	X				
	Versterken communicatie en zichtbaarheid van functies biodiversiteit voor mensen via eigen kanalen (creëren draagvlak voor gedragsverandering en biodiversiteit-beleid)	X	X		X	
	Actief steunen van CEPA-werkprogramma	X	X			X
	Dienstbare publieke sector die partijen bij elkaar wil brengen en inspireren					
	Uitvoeren handelingsperspectieven: het gebruiken van VROM-handreiking Biodiversiteit Werkt			X	X	
	Aansluiten bij biodiversiteit-communicatieactie 'Countdown 2010' en opstellen biodiversiteit-actieplannen				X	
	Actieve rol bij instelling taskforce en taak taskforce: aanreiken suggesties en maatregelen (leiders bedrijfsleven en economische sectoren veel invloed biodiversiteit en vertegenwoordigers NGO's)				X	
	Business en Biodiversity initiatieven (VNO-NCW, koplopers en MVO-Nederland)				X	
	Educatiebevordering over biodiversiteit					X
	Verbeterde ontsluiting en benutting van opgebouwde kennis (bevorderen kennisnetwerken en kennisbanken)					X
	Ondersteuning van publiekscommunicatie door projecten van intermediairen zoals bezoekerscentra, natuurmusea en Nationale Parken					X
	Rol van private kennisinstellingen wordt versterkt					X

BB-beleid algemeen	Doelstellingen	Prioritaire doelgroepen				
		Rijks-Overheid	Regionale overheden	Burgers	Bedrijven	Onderwijs
	Publieks en expertisefunctie Nederlands Centrum voor Biodiversiteit versterkt					X
	Zorgen voor adequate kennisinfrastructuur (afstemming en samenwerking)					O
	Bevorderen gericht beleidsondersteunend onderzoek en toepassingsgericht onderzoek (stimuleringsprogramma met NWO en WOTRO)					O

Prioritaire doelgroepen van de beleidsopgaven (prioriteiten BB en lopend beleid), met de fase waarin de beleidsopgave zich bevindt (beleidsfase 1: in ontwikkeling, uitvoering nog niet gestart; beleidsfase 2: aanpak is uitgekristalliseerd, uitvoering gestart).

Beleidsopgave: Prioriteiten BB	Doelstellingen	Prioritaire doelgroepen					Beleids fase
		Rijks-Overheid	Regionale overheden	Burgers	Bedrijven	Onderwijs	
Prioriteit BB: Handelsketens en biodiversiteit	Afspraken bedrijfsleven over transitie (hout, palmolie, soja en veenwinning), uiterlijk 2011,	X			X		2
	Duurzaam inkopen overheid vanaf 2010 (hout) en aandeel duurzaam geproduceerd hout op de Nederlandse markt in 2011 minimaal 50 %, opstellen actieplan met betrokken actoren	X	X		X		2
	Verduurzaming productie biomassa en biobrandstoffen (afspraken maken en uitvoeren pilots)	X	X		X	X	2
	Aandeel biobrandstoffen NL 10% in 2020, in 2011 op koers	X	X		X		2

Beleidsopgave: Prioriteiten BB	Doelstellingen	Prioritaire doelgroepen					Beleids fase
		Rijks- Overheid	Regionale overheden	Burgers	Bedrijven	Onderwijs	
	Bevordering duurzaam geproduceerde soja en palmolie, ontwikkeling verificatiesysteem, criteriaontwikkeling en toetsing palmolie en soja, evaluatie PPP palmolie	X	X		X	X	2
	Ontwikkeling en inbedding duurzaamheidcriteria internationaal, met name bij WTO en EU	X					1
	Integratie kleine producenten buiten EU in duurzame ketens	X			X		1
	Bevorderen en ondersteunen initiatieven MVO en biodiversiteit-behoud en beheer met bedrijfsleven	X	X		X		1/2
	Bijdragen aan het initiatief duurzame handel	X			X		1
	Versterken uitvoering FLEGT EU-actieplan	X					2
	Zoeken alternatieven veensubstraat	X			X	O	1
	Verzorgen van marktprikkels en in internationale gremia Zorgdragen voor een 'level playing field' en ruimte voor verduurzaming	X					1
	Verkennen mogelijkheden aankoopbeleid en stimuleringsbeleid specifieke ketens hout, biomassa en biobrandstoffen, palmolie, soja en veenwinning	X	X				1
	Bevorderen totstandkoming coherent instrumentarium (criteria, labels). Verkennen juridische en maatschappelijk aanvaardbare mogelijkheden/ instrumenten zoals certificering	X			X		2
	Uitwisseling van ervaringen en verbreding van insteek buiten eigen sector (bedrijven)				X		1

Beleidsopgave: Prioriteiten BB	Doelstellingen	Prioritaire doelgroepen					Beleids fase
		Rijks- Overheid	Regionale overheden	Burgers	Bedrijven	Onderwijs	
Prioriteit BB: Betalen voor biodiversiteit	Uitwerking internationale afspraken over economische instrumenten om ontbossing en degradatie venen tegen te gaan. Duurzame vastlegging Co2 stimuleren, proefprogramma's voor voorkomen ontbossing en aantasting venen en voor betalen van emissiereductie door verminderen ontbossing (o.a. REDD). Afspraken VN-bossenforum grotere, betere financiële inzet.	X				O	1
	Afspraken bedrijfsleven over compensatie biodiversiteit	X			X		1
	Actief bijdragen verankeren waarde biodiversiteit in internationaal perspectief, ontwikkeling GLB	X	X			X	1
	ABS, internationale afspraken, uiterlijk 2010	X			X	O	1
	Vergroening belastingstelsel en actualisering stimuleringsbeleid	X					1
	Ondersteuning ontwikkeling markten voor biodiversiteit en verzamelen best practices en adviezen voor opzetten markten voor ecosysteemdiensten	X	X				1
	Ontwikkeling en implementatie betaal- en compensatie-instrumentaria (o.a. Ecobalans)	X				O	1
	Onderzoeken mogelijkheden verbinden duurzaamheidcriteria voor subsidies	X					1
	Opzetten van pilotprojecten met Nederlandse bedrijven, zoals o.a. 'betalen voor duurzaam toerisme', pilotprojecten voor 'verminderen emissies als gevolg van ontbossing in ontwikkelingslanden'	X			X		1

Beleidsopgave: Prioriteiten BB	Doelstellingen	Prioritaire doelgroepen					Beleids fase
		Rijks- Overheid	Regionale overheden	Burgers	Bedrijven	Onderwijs	
	Opzetten van werkgroep met pensioenfondsen voor private financiering van behoud biodiversiteit	X			X		1
	Versterken internationale processen gericht op financiering duurzame instandhouding ecosystemen. Ontwikkelen en implementatie van additionele financieringsinstrumenten voor specifieke gebieden en ecosysteemdiensten	X					1
	Organische stofgehalte in landbouwgebieden stimuleren als water- en CO2-buffer door middel van pilots en beleid (klimaatbuffer)	X	X		X		1
	Ontwikkeling en implementatie van duurzaamheidsindicatoren en benchmarks voor de biodiversiteit-prestaties van bedrijven	X			X		1
Prioriteit BB: biodiversiteit werkt	Veiligstellen van veerkrachtige en gezonde ecosystemen buiten beschermde gebieden (GLB)	X	X				1
	Afspraken bedrijfsleven over concrete maatregelen gebruik van ecosysteemdiensten in nationaal landgebruik en vergoeding/compensatie, uiterlijk 2011	X			X		1
	Ontwikkeling van een nationaal 'Business and Biodiversity' initiatief en verkenning ontwikkeling publieksprivate partnerschappen	X	X		X		1/2
	Uitwerken maatregelen en technieken voor een duurzaam bodembeleid. De ontwikkeling en onderhoud van het handboek Referenties Biologische Bodemkwaliteit (VROM met RIVM)	X	X		X	X	1
	Opzetten experimenten meer duurzame bedrijfsvoering landbouwsector en wegnemen belemmeringen voor brede invoering succesvolle maatregelen	X	X		X		1

Beleidsopgave: Prioriteiten BB	Doelstellingen	Prioritaire doelgroepen					Beleids fase
		Rijks- Overheid	Regionale overheden	Burgers	Bedrijven	Onderwijs	
	Opzetten stimuleringsprogramma SPADE om ervaringen met duurzame productiemethoden in verschillende landbouwsectoren uit te dragen, met LTO-Nederland en NAJK	X	X		X		2
	Pilots duurzame productie ILG		X				2
	in EU-verband bijdragen aan opstarten 'Learning network on functional Agrobiodiversity', en bijdragen aan 'International project office Agrobiodiversiteit DIVERSITAS' en 'Project Functionele AgroBiodiversiteit-2'	X	X		X		2
Prioriteit BB: Ecologische netwerken	Nationaal: Duurzaam beheer en samenhang EHS en Natura 2000 gebieden (beheerplannen): milieucondities, waterkwaliteit en soortenbeschermingsbeleid	X	X			O	2
	Internationaal en nationaal: Adaptatie van ecologische netwerken aan klimaatverandering. Voorbereiden voorstellen door terreinbeherende organisaties en natuurbeschermingsorganisaties	X	X	X	X	O	1
	Internationaal: Faciliteren van realisatie ecologische netwerken, door delen ervaringen, uitvoering trainingprogramma's en aanbieden communicatietechnieken. Bijdrage PEEN	X	X				2
	Aansporen van landen die niet zijn aangesloten bij verdragen die ecologische netwerken nastreven	X					1
	Afspraken met provincies over uitvoering van leefgebiedenbenadering, nationaal	X	X				1
	Nationaal: Behoud en herstel van wetlands: veerkracht van delta en IJsselmeer versterken (voor adaptatie klimaatverandering)	X	X				2
	Nationaal: Identificatie prioritaire ecosystemen (kwetsbare en functionele voor adaptatie aan klimaatverandering)	X				O	2

Beleidsopgave: Prioriteiten BB	Doelstellingen	Prioritaire doelgroepen					Beleids fase
		Rijks- Overheid	Regionale overheden	Burgers	Bedrijven	Onderwijs	
	Nationaal: Met provincies uitwerken van een 5-tal concrete pilots voor herbegrenzing EHS ten behoeve van robuuste ecosystemen	X	X				1
	Concreet uitwerken van het concept 'natuurlijke klimaatbuffers'	X					1
	Bijdragen aan duurzame ecologische ontwikkeling door de inzet op economische activiteiten (toerisme, handelsketens)	X			X		2
	Internationaal: Uitwerken en inbedden concept ecologische netwerken	X					2
	Bevorderen van internationale samenwerking m.b.t. grensoverschrijdende bescherming van ecologische netwerken, o.a. via CMS en dochterverdragen	X	X				1
	Uitwerken internationale afspraken om de connectiviteit van bestaande netwerken en integratie daarvan in de bredere sociaaleconomische ontwikkeling van een regio te verzekeren, in relatie tot klimaatverandering	X					1
	Gerichte Nederlandse bijdrage aan concrete projecten voor het beheer van ecologische netwerken, ingebed in de sociaaleconomische ontwikkeling van een regio (flyways en wetlands)	X	X				2
	Afstemming van de inzet en activiteiten maatschappelijke organisaties m.b.t realiseren ecologische netwerken	X					2
	Vorbereiden voorstellen om adaptatie in landbouwgebieden, veenweidegebieden en beekdalen uit te werken door waterschappen en landbouwsector		X		X		1

Beleidsopgave: Prioriteiten BB	Doelstellingen	Prioritaire doelgroepen					Beleids fase
		Rijks- Overheid	Regionale overheden	Burgers	Bedrijven	Onderwijs	
Prioriteit BB: Mariene biodiversiteit	Nationaal: Perspectief duurzame visserij, uiterlijk in 2011 afspraken	X			X		2
	Nationaal: Mogelijkheden EVF vertalen in nationale regelingen	X					1
	Nationaal: Verminderen bijvangsten (reductie 2013 50% t.o.v. 2007)	X			X		2
	Nationaal: Negatieve effecten visserij verminderen (boomkorvisserij in 2013 andere methode)	X			X	X	2
	Nationaal: Afspraken met bedrijfsleven over benodigde transitie in het omgaan met biodiversiteit in vismeelketen	X			X		1
	Nationaal: Beschermingsmaatregelen kwetsbare soorten en habitats en toepassen natuurbeschermingswet in Nederlandse Economisch Exclusieve zone (realiseren netwerk MPA's)	X				O	1
	Nationaal: Aanwijzen en beschermen mariene gebieden, uiterlijk in 2009 (4 Natura 2000 gebieden)	X	X				2
	Nationaal: Versterken Innovatie visserij (VIP)	X			X	O	2
	Nationaal: Operationalisatie ecologische kwaliteitsdoelen en bijdrage aan maatregelen OSPAR-lijst bedreigde soorten en habitats	X					1
	Nationaal: Duurzaam EU-visserijbeleid: bevorderen implementatie ecosysteembenadering in GVB door o.a. fondsen, implementatie 'maximum sustainable yield' in beheerplannen en ontwikkelen alternatieven TAC-beheer	X					1
	Internationaal: bestrijden IUU-visserij: realiseren juridisch bindend instrumentarium IUU-visserij en database betrokken schepen	X			X		1

Beleidsopgave: Prioriteiten BB	Doelstellingen	Prioritaire doelgroepen					Beleids fase
		Rijks- Overheid	Regionale overheden	Burgers	Bedrijven	Onderwijs	
	Internationaal: Betere tracking en tracing van handel in illegaal gevangen vis	X			X		2
	Internationaal: Capaciteitsopbouw en ondersteuning duurzame visserij en bestrijden IUU-visserij in ontwikkelingslanden	X			X		2
	Internationaal: Realiseren wereldwijde dekking RFMO's op volle zee, hervorming (ecosysteembenadering), en review functioneren RFMO's en uitwisseling best practices tussen RFMO's	X					2
	Internationaal: Vormgeving internationaal regime voor bescherming en duurzaam gebruik in zeegebieden buiten nationale rechtsmacht	X					1
	Internationaal: Vormgeven geconsolideerd systeem aanwijzing en bescherming MPA's	X				X	1
	Internationaal: Totstandkoming netwerk van mariene beschermde gebieden in de Noordoost Atlantische oceaan	X					2
	Internationaal: bijdrage duurzame ecoregionale ontwikkeling in, totstandkomen en uitvoeren PPP duurzame visserij in West-Afrika	X			X		1
	Internationaal: Opstellen en uitvoeren aanbevelingen ronde tafel vismeel- en visolieketen en omzetten in Publiek-Privaat Partnerschap (PPP) en bijdragen aan instrument en capaciteitontwikkeling	X			X		1
	Bijdragen aan uitvoering van projecten samen met toerismesector	X			X		1

Beleidsopgave: Prioriteiten BB	Doelstellingen	Prioritaire doelgroepen					Beleids fase
		Rijks-Overheid	Regionale overheden	Burgers	Bedrijven	Onderwijs	
	Bijdragen aan bewustwording en conceptuele ontwikkeling problematiek mariene biodiversiteit en visserijketens en IUU-visserij (impliciet: Het bewust maken van consumenten en van de visserijsector en hen stimuleren over te gaan op duurzame alternatieven)	X					2

N.B.: In kolom Onderwijs betekent het symbool 'o' dat de doelstelling zich richt niet in eerste instantie richt op het onderwijs zelf, maar op onderzoek dat doorgaans aan het onderwijs is verbonden.

Beleidsopgave: Lopend beleid (bijlage BB)	Beleid	Prioritaire doelgroepen					Beleids fase
		Rijks-Overheid	Regionale overheden	Burgers	Bedrijven	Onderwijs	
Soortenbescherming	EUROBATS-verdrag, dochterverdrag CMS		X	X		X	2
	ASCOBANS-verdrag, dochterverdrag CMS	X			X	X	2
	AEWA-verdrag, dochterverdrag CMS	X	X		X	X	2
	Zeehonden (waddenzee), dochterverdrag CMS	X	X	X		X	2
	ACAP, Albatrossen en Stormvogels, dochterverdrag CMS	X					2
	Flora en fauna Wet	X	X				2
	Actualisatie rode lijsten		X				2
	Opstellen faunabeheerplannen	X	X				2
	Verdrag regulering walvisvaart (IWC)	X			X		2
	Medewerking en ontwikkeling instrument trekkende roofvogels MCS, CAF	X					2

Beleidsopgave: Lopend beleid (bijlage BB)	Beleid	Prioritaire doelgroepen					Beleids fase
		Rijks- Overheid	Regionale overheden	Burgers	Bedrijven	Onderwijs	
	Risicoanalyses impact invasieve uitheemse soorten en genotypes op biodiversiteit binnen EU	X					2
	Signaleren en monitoren exoten door PGO's etc.	X		X			2
	Preventie en bestrijding invasieve uitheemse soorten en genotypes	X	X				2
	Communicatie (bewustwording risico's exoten voor inheemse biodiversiteit)	X		X	X	X	2
	Implementatie en ontwikkeling CITES mondiaal	X					2
	Versterken van mondiale governance in aansluiting op VN milieuactiviteiten	X					2
	Het up to date houden van de soortendatabase		X	X			2
Bescherming ecosystemen	Realisatie EHS	X	X				2
	Realisatie natura 2000	X	X				2
	Realisatie Emerald Green Netwerk	X					2
	Meerjarenprogramma ontsnippering	X	X				2
	Bescherming, herstel en wise-use wetlands wereldwijd	X	X				2
	Ondersteuning Wetlands International	X	X				1
	Ondersteuning en ontwikkeling Ramsar	X	X				2
	Aanwijzing en beheer nationale parken	X	X				2
	Bijdragen bescherming hotspots (protected areas, PA's)	X	X				2
	Verankeren netwerkgedachte in werkprogramma CMS	X					1
	Aanpassing beschermingsregime Antillen	X	X				2
	Realisatie Beheersgebieden (ook buiten EHS)	X	X				2

Beleidsopgave: Lopend beleid (bijlage BB)	Beleid	Prioritaire doelgroepen					Beleids fase
		Rijks- Overheid	Regionale overheden	Burgers	Bedrijven	Onderwijs	
	Opstellen landelijke natuurdoelenkaart	X	X				2
	Bijdragen aan MCPFE	X	X				2
	Ondersteunen OS-landen bij integratie biodiversiteit in landbouw, vooral als onderdeel ecoregionale ontwikkeling	X			X		1
	Beschermingsregime voor selectie Belvedere-gebieden	X	X				2
	Begrenzen en beheer nationale landschappen door provincies		X				2
	Instellen van MPA's	X					1
	Bijdragen aan duurzaam gebruik en behoud ecologische netwerken buiten Europa (PA's)	X					2
	Steun capaciteitsontwikkeling beheerders ontwikkelingslanden (WETCAP, Ramsar Advisory Board)	X					2
	Capaciteitsopbouw geïntegreerd waterbeheer buiten EU	X					2
	Het up to date houden van de gebiedendatabase		X				2
	Aanpassingsmaatregelen aan klimaatverandering d.m.v. EHS, Groenblauwe dooradering en Natura 2000	X	X				1
	Beperken van schade/ aanpassingsmaatregelen in ecosystemen die zeer kwetsbaar voor klimaatverandering, zoals arctische systemen, wetlands en kustgebieden	X	X	X	X	X	2
	Starten van pilots duurzaam beheersplan voor ecosystemen		X				1
Duurzaam gebruik	Versterking bescherming biodiversiteit bij ontwikkeling landbouwbeleid	X	X		X		1
	GLB effecten meenemen bij herziening GLB	X	X		X		1

Beleidsopgave: Lopend beleid (bijlage BB)	Beleid	Prioritaire doelgroepen					Beleids fase
		Rijks- Overheid	Regionale overheden	Burgers	Bedrijven	Onderwijs	
	Verankering agrobiodiversiteit driedeling in werkprogramma CBD 2008	X					1
	Aandacht effect teelt biobrandstoffen op biodiversiteit	X			X		2
	Ondersteunen OS-landen bij integratie biodiversiteit in landbouw	X					1
	CBD aangepast beheer landbouwgebieden	X	X		X		1
	Aandacht biodiversiteit binnen 'non trade concerns' WTO	X					1
	Stimuleren goede landbouwpraktijken ontwikkelingslanden	X					2
	Aandacht voor agrobiodiversiteit binnen FAO	X					2
	Toekennen van agromilieubetalingen en betalingen voor natuurlijke handicaps	X	X		X		2
	Stimuleren van een integraal landschapsontwerp	X	X				1
	Aanpakken verdroging (GGOR) en inzetten op milieukwaliteitsdoelstellingen	X	X				1
	Uitvoeren reconstructie zandgebieden	X	X				1
	Verduurzamen landbouw	X			X		2
	UNCLOS regelt wettelijke status genetische bronnen op volle zee	X					2
	Uitvoering geven aan KRW en KRM	X	X				2
	Uitvoeren IBN 2015 (oude beheersvisie Noordzee 2010)	X					2
	Uitvoering PPP duurzame visserij en aquacultuur in Azië	X			X		1
	Visserijbeleid	X			X		2
	Implementeren en ontwikkelen OSPAR	X				X	2

Beleidsopgave: Lopend beleid (bijlage BB)	Beleid	Prioritaire doelgroepen					Beleids fase
		Rijks- Overheid	Regionale overheden	Burgers	Bedrijven	Onderwijs	
	Implementatie CBD 'Mariene en kustbiodiversiteit'	X	X				1
	Green Seat (Tree for Travel)			X	X	X	2
	Aanpassen van landbouwmethoden o.a. teelt biobrandstoffen, rekening houdend met biodiversiteit	X			X		2
	Uitvoeren programma 'Schoon en Zuinig' (klimaatverandering)	X	X	X	X	X	2
	Certificering duurzaam hout (bewustmaking en deelname publiek)		X	X	X	X	2
	Overheid faciliteert MVO, gericht op bevorderen transparantie biodiversiteit-beslag	X	X		X		1
	Steunen van initiatieven Nederlandse Toeristensector en in ontwikkelingslanden, gericht op bijv. Community based tourism	X			X		1
Eerlijke verdeling	Uitvoeren van programma 'bronnen van ons bestaan'	X	X		X		1
	Integratie armoedebestrijdingsaspecten in het ABS- regime, buiten EU	X					1
	Integratie ontwikkelingsaspecten in het werk van WIPO	X					1
	Bijdragen aan onderhandelingen en EU-inbreng FAO International conferentie voor dierlijk uitgangsmateriaal voor voedsel en landbouw	X					1
	Integratie ecoregionale ontwikkeling in OS-beleid	X					1
	Verdere implementatie International treaty for Plant Genetic Resources for Food and Agriculture in NL, met CGN	X			X		1
	Nederlandse collecties van gewassen in de Int. Seed	X					1

Beleidsopgave: Lopend beleid (bijlage BB)	Beleid	Prioritaire doelgroepen					Beleids fase
		Rijks- Overheid	Regionale overheden	Burgers	Bedrijven	Onderwijs	
	Treaty ondergebracht in multilaterale systeem						
	Bevorderen samengaan behoud wetlands en sustainable livelihoods, incl. geïntegreerd beheer land en water (GAWI), buiten EU	X					1
	Integratie waterbeheer in het OS-beleid	X					2
	Uitwerking bilateraal waterbeleid in de vorm van WSSD-partnerschappen en waterpanels, buiten EU	X					1
	Voorkomen van conflicten rondom bosexploitatie, buiten EU	X			X		1
	Ondersteunen van sociaal rechtvaardig wetgeving van landeigendom en -gebruik, buiten EU	X			X		1
	Actief invulling geven aan duurzaam bosbeheer, buiten EU	X			X		2
	Ondersteunen lokale actoren bij het omgaan met 'competing claims' op bossen, buiten EU	X					1
	Bestrijding van landdegradatie via TerrAfrica en GEF, woestijnen, savannes en steppen	X					1
	Integreren van klimaatrisico's in OS-beleid	X					1
	Besluit over uitwerking emissiehandel CDM in OCP13 of COP/MOP 3	X					2

2 Doelgroepen

2a Streefbeelden doelgroepen

Streefbeeld doelgroep burgers

Burgers genieten van de schoonheid en het nut dat biodiversiteit hen biedt. Burgers hebben ook een groter inzicht gekregen in ecologische samenhangen (the web of life) en realiseren zich dat het behoud van een grote variatie aan levensvormen en ecosystemen onmisbaar is voor hun eigen welvaart en welbevinden. Burgers zijn zich daardoor zeer bewust van de functies en waarden van biodiversiteit en het belang van het behoud daarvan, voor henzelf en hun kinderen. Op basis van dit bewustzijn is er een groot draagvlak voor biodiversiteitsbeleid. Ook zijn zij zich bewust geworden van de invloed die zij hierop zelf hebben. Daarom dragen burgers in hun eigen woon- en leefomgeving actief bij aan biodiversiteitskwaliteit. Burgers werken actief samen met (lokale) overheden, NGOs en bedrijven aan een integraal biodiversiteitsbeleid voor hun eigen woonomgeving, gemeente en regio. Bij het opzetten en uitvoeren van biodiversiteitsactieplannen hebben burgers een belangrijke rol. Niet alleen door hun inzet bij de opzet en uitvoering van de plannen, maar ook door toepassing van hun kennis en expertise.

Streefbeeld doelgroep consumenten

Consumenten genieten van de schoonheid en het nut dat biodiversiteit hen biedt. Consumenten hebben ook een groter inzicht gekregen in ecologische samenhangen (the web of life) en realiseren zich dat het behoud van een grote variatie aan levensvormen en ecosystemen onmisbaar is voor hun eigen welvaart en welbevinden. Consumenten zijn zich daardoor zeer bewust van de functies en waarden van biodiversiteit en het belang van het behoud daarvan, voor henzelf en hun kinderen. Op basis van dit bewustzijn verrichten consumenten inspanningen om hun eigen ecologische voetafdruk te verkleinen en zij zijn bereid te betalen voor biodiversiteit. Dit resulteert in duurzaam consumeren; het maken van een bewuste keuze bij de aankoop van producten, waarbij de effecten van de totale internationale handelsketen op de biodiversiteit in de beslissing meegenomen wordt. Om de invloed van klimaatverandering op biodiversiteit te verminderen leven consumenten energiezuinig. Ook wonen, reizen en recreëren zij op een biodiversiteitsvriendelijke manier. Consumenten spelen een rol bij het tegengaan van vervuiling door o.a. het verminderen en veilig verwijderen van afval en de aanschaf van schonere auto's. Consumenten zijn belangrijke en betrouwbare partners voor bedrijven in de strijd voor het behoud, duurzaam gebruik en een eerlijke verdeling van de opbrengsten van biodiversiteit. En waar nodig nemen zij zelf een voortrekkersrol in het initiëren van duurzaam aanbod, bijvoorbeeld door zichzelf te organiseren om nieuwe, biodiversiteitsvriendelijke, structuren van vraag en aanbod te ontwikkelen.

Streefbeeld doelgroep overheden, lange termijn

Rijksoverheid

De rijksoverheid heeft een belangrijke en actieve rol gespeeld in het bevorderen van onderzoek en het oppikken van signalen vanuit de wetenschap en NGO's, de maatschappelijke vertaling daarvan en het doorgeleiden naar politiek en publiek. Daardoor is de zichtbaarheid van biodiversiteit, de functies van biodiversiteit en het belang van behoud en duurzaam gebruik in alle geledingen van de maatschappij doorgedrongen en bestaat er

een groot draagvlak onder burgers en politiek voor ambitieus biodiversiteitbeleid en een daadkrachtige uitvoering daarvan. Alle doelgroepen nemen hun eigen rol en verantwoordelijkheid zodat in onderlinge samenwerking behoud, duurzaam gebruik en eerlijke verdeling zijn veiliggesteld.

De rijksoverheid heeft door haar beleid de aanzet gegeven en de condities gecreëerd waarmee het gelukt is de bestaande maatschappelijke routines in het gebruik van niet-duurzame alternatieven te doorbreken. De Rijksoverheid heeft daarbij zelf het goede voorbeeld gegeven op het gebied van toepassing van duurzame handelingspraktijken, o.a. in haar eigen inkoopbeleid. De Rijksoverheid heeft via internationale diplomatie en samenwerking een 'level playing field' (gelijk speelveld) voor bedrijven gecreëerd. Het Nederlandse bedrijfsleven is hiermee door de Rijksoverheid in staat gesteld om leiderschap te tonen en bij te dragen aan duurzame ontwikkeling, en heeft de ruimte gekregen om zich verantwoordelijk op te kunnen stellen. Ook heeft de Rijksoverheid een grote rol gespeeld binnen de thema's 'duurzaam gebruik' en 'eerlijke verdeling', door het opstellen van instrumenten en het maken van afspraken over ABS, over compensatie van biodiversiteitsverlies en betalen voor ecosysteemdiensten. Beleid is vertaald in uitvoerbare regels en duurzaamheid wordt beloond. Onduurzaam gedrag is onaantrekkelijk gemaakt. De waardering van biodiversiteit en ecosysteemdiensten in financiële en economische termen heeft een grote bijdrage geleverd aan een duurzame omgang met biodiversiteit, zowel nationaal als internationaal, zowel door bedrijven als consumenten. Daarmee is de ontwikkeling van duurzame handelingsalternatieven sterk gestimuleerd en massale adoptie daarvan door alle doelgroepen een feit.

Voorts heeft de rijksoverheid samenhang aangebracht tussen versnipperde en langs elkaar heen werkende beleidssectoren, ruimtelijke functies, gebieden en maatschappelijke groeperingen. Binnen het thema 'gebiedsbescherming' heeft de Rijksoverheid robuuste ecologische netwerken gecreëerd ter bescherming van bronpopulaties en heeft zij gezorgd voor het veilig stellen van deze netwerken (inclusief de aanpassing aan klimaatsverandering). Buiten de beschermde gebieden is biodiversiteit een essentiële component geworden in ecoregionale gebiedsontwikkeling waarin de waarde en kansen die biodiversiteit biedt voor de vervulling van gebiedsfuncties integraal is meegenomen. De rijksoverheid heeft zorg gedragen voor de ontwikkeling van biodiversiteitsnormen voor de verschillende functies en gebieden. Zowel binnen als buiten Europa heeft Nederland een belangrijke bijdrage geleverd aan het behoud van bronpopulaties door bescherming van ecologische netwerken en ecoregionale gebiedsontwikkeling.

Nederland loopt voorop in het internationale biodiversiteitbeleid, heeft zich ontwikkeld tot één van de mondiaal belangrijke kenniscentra over biodiversiteit en is een erkend expert in de ontwikkeling en implementatie van effectief biodiversiteitbeleid. Zij voert een succesvol innovatiebeleid waarin nieuwe mogelijkheden en kansen van biodiversiteit worden opgespoord en verzilverd.

Regionale en lokale overheden

Provincies

Provincies hebben een adequate bescherming van bronpopulaties en ecosystemen gerealiseerd door de ontwikkeling van een robuust ecologisch netwerk, door natuurherstel en -ontwikkeling en door de uitvoering van soort- en leefgebiedbeschermingsplannen. Bij grensoverschrijdend beheer wordt samengewerkt met regionale overheden in het buitenland.

Buiten de beschermde gebieden is onder regie van de provincies overal in Nederland, samen met regionale en lokale doelgroepen, integraal gebiedsgericht biodiversiteitbeleid ontwikkeld en zijn de daaraan gekoppelde regionale biodiversiteitactieplannen uitgevoerd. Agrobiodiversiteitbeleid is gemeengoed geworden. Bij de ontwikkeling en inrichting van bedrijventerreinen, steden en infrastructuur speelt biodiversiteitbeleid een belangrijke rol en draagt bij aan de gebiedskwaliteit voor die functies. Al het provinciale beleid is doorgelicht op knelpunten en kansen voor biodiversiteit. Knelpunten die het regionaal biodiversiteitbeleid belemmeren zijn weggenomen en kansen worden benut.

Waterschappen

Veel biodiversiteit is waterafhankelijk of watergerelateerd en daarom zijn biodiversiteitsdoelen volledig geïntegreerd in al het waterbeleid en -beheer. Alle maatregelen op het gebied van waterbeheer en waterberging worden zo uitgevoerd dat ze biodiversiteitswaarde creëren. Omgekeerd worden de functies die biodiversiteit vervult voor waterberging, waterbeheer en waterkwaliteit optimaal benut. Daarbij wordt intensief samengewerkt met de landbouw, gemeenten en het bedrijfsleven. Ook wordt er systematisch gebruik gemaakt van biodiversiteit in de bedrijfsvoering van waterschappen (baggerregime, maaibeheer, natuurlijke zuivering door rietvelden) en voeren waterschappen een duurzaam inkoopbeleid.

Gemeenten

Gemeenten hebben met behulp van biodiversiteit een aantrekkelijke leefomgeving, een verbetering van het vestigingsklimaat voor bedrijven en burgers, een uitbreiding van het recreatieve palet en een versterking van de gemeentelijke identiteit gerealiseerd. Alle gemeenten beschikken over een gemeentelijk biodiversiteitbeleid en een lokaal biodiversiteitactieplan. Daarin is de eigen bijdrage aan het behoud van bronpopulaties en ecosystemen verwoord. Daarnaast is biodiversiteitbeleid volledig geïntegreerd in het gemeentelijk beleid op het gebied van stedelijke ontwikkeling, waterbeheer, groenbeleid e.d., o.a. doordat biodiversiteit vroegtijdig wordt betrokken in planontwikkeling en plannen getoetst worden aan lokale biodiversiteitsnormen. Het groenbeleid is herijkt aan de doelstellingen van het biodiversiteitbeleid en de kwaliteitsnormen die het rijk heeft ontwikkeld. Gemeenten doen actief aan biodiversiteiteducatie en bewoners worden actief betrokken bij het biodiversiteitbeleid en de uitvoering van lokale biodiversiteitactieplannen. Bedrijven waarmee de gemeente directe contacten onderhoudt als bevoegd gezag worden gestimuleerd om biodiversiteit te integreren in de bedrijfsvoering. De verruimde reikwijdte binnen de vergunningverlening maakt ook expliciet melding van het onderwerp biodiversiteit. Biodiversiteit is een belangrijk thema in de internationale contacten en samenwerking met gemeenten elders in Europa en daarbuiten.

Streefbeeld doelgroep bedrijven

Het bedrijfsleven is een belangrijke partner in de strijd voor het behoud, duurzaam gebruik en een eerlijke verdeling van de opbrengsten van biodiversiteit. Het bedrijfsleven speelt een belangrijke rol bij het duurzaam gebruik en beheer van natuurlijke hulpbronnen. Bedrijven hebben hun impact op biodiversiteit via ketens in kaart gebracht en acties ondernomen om deze impact te voorkomen dan wel te minimaliseren en compenseren. Hiervoor hebben de bedrijven beschikking over een breed en praktisch toepasbaar instrumentarium. De grotere bedrijven vervulden een voortrekkersrol bij de stappen die gezet zijn om de impact van

internationale handel op mondiale biodiversiteit en ecosysteemdiensten te voorkomen, te verminderen en (indien een restimpact niet voorkomen kan worden) te compenseren. Hierover zijn internationaal afspraken gemaakt via multistakeholder initiatieven, zoals internationale Round Tables. Bedrijven hebben biodiversiteit geïntegreerd in de bedrijfsvoering (in hun MVO strategie en in het strategisch beleid) en in het geval van nieuwe productielocaties wordt in het kader van de milieueffectrapportage het onderdeel biodiversiteit als volwaardig onderdeel meegenomen. In sommige, internationaal aangewezen gebieden worden geen nieuwe economische activiteiten ontplooid (no-go areas). Deze gebieden zijn aangewezen op basis van internationaal geaccepteerde criteria. Voor iedere productielocatie hebben bedrijven, in nauwe samenwerking met lokale stakeholders, een biodiversiteitactieplan opgesteld om impacts te voorkomen en waar mogelijk biodiversiteit te versterken. Bedrijventerreinen vervullen zowel een belangrijke habitat voor belangrijke dier- en plantsoorten, als een belangrijke corridor in ecologische netwerken. Internationaal is een level playing field gecreëerd door afspraken tussen bedrijven onderling en het feit dat free riders zichzelf uit de markt hebben geprijsd doordat het gebruik van biodiversiteit en ecosysteemdiensten inmiddels een belangrijke kostenpost vormt. Bedrijven zijn zich bewust van de kansen die biodiversiteit biedt in de vorm van 'biotrade' en innovatie op het gebied van biodiversiteitsvriendelijke technieken. Het onderwerp biodiversiteit staat dan ook hoog op de agenda van het ministerie van Economische Zaken. Bedrijven, overheden en maatschappelijke organisaties hebben afspraken gemaakt over de toegang tot genetische bronnen en een eerlijke verdeling van de opbrengsten.

Streefbeeld doelgroep onderwijs

Het basisonderwijs heeft er in belangrijke mate aan bijgedragen dat men van jongs af aan bekend is met de waarde van biodiversiteit en het belang om biodiversiteit te behouden en duurzaam te gebruiken. Binnen beroepsopleidingen is duurzaam gebruik van biodiversiteit een belangrijk aandachtspunt. Binnen groene beroepsopleidingen is aandacht voor een biodiversiteitsvriendelijke manier van inrichten van de leefomgeving. Universiteiten vervullen een belangrijke rol in het doen van fundamenteel onderzoek naar biodiversiteit en ecosysteemdiensten, al dan niet in relatie tot maatschappelijke actoren en sectoren. De resultaten van dit onderzoek worden door verschillende kennisinstituten en proefstations / regionale kenniscentra vertaald naar de praktijk en het beleid. De resultaten (goed geïnformeerde leerlingen / studenten) vinden uiteindelijk hun weg naar de beroepsopleidingen, bedrijven, overheden en NGO's.

2b Korte termijn verwachtingen van de doelgroepen

Doelgroep Burgers

Algemeen: hoofdstukken 'ondersteunende prioriteiten'

BB-prioriteit: hoofdstukken 'inhoudelijke prioriteiten' (in sommige gevallen rol doelgroep in BB belicht).

Expliciete verwijzingen naar betrokkenheid doelgroep in BB

BB-beleid	Rol Burgers
Algemeen	Uitvoeren handelingsperspectieven: het gebruiken van VROM-handreiking Biodiversiteit Werkt.
	Bijdragen aan platforms (kennis, advisering).

Impliciete verwachtingen ten aanzien van de doelgroep (doelgroep logischerwijs betrokken bij BB en op welke manier)

BB-beleid	Rol Burgers
Algemeen	Vergroten bewustzijn over de functies en waarden van biodiversiteit en ecosysteemdiensten en de invloed van burgers hierop.
	Zichzelf informeren (over waarden en functies biodiversiteit, door berekenen ecologische voetafdruk (EU-beleid!)).
	Bewuster leven en duurzaam gebruik natuur (op gebied van voedsel, recreatie, vakanties, energie, afval, woning, tuin of transport).
	Actieve rol bij het opstellen biodiversiteitactieplannen.
	Als vrijwilliger werken aan biodiversiteit (als bijv. landschapsbeheerder, natuurgids of in lokale of regionale natuur- of milieuorganisaties).
	Donaties aan en lidmaatschap van natuur- of milieuorganisaties.
Handelsketens en BD	Ondersteunen of initiëren van politieke initiatieven voor internationale regimes/ verdragen voor biodiversiteitsvriendelijke handel.
Betalen voor BD	Onderschrijven van de waarde van biodiversiteit en actief meedenken over mechanismen om dit (in het eigen leven) te verankeren.
BD werkt	Mening laten horen en actief meedenken en samenwerken in buurt of regio en gebruik maken van hun kennis en expertise (om bijv. omgeving rond woning aantrekkelijker te maken en samen te zorgen voor behoud BD).
Ecologische netwerken	Vorbereiden voorstellen voor adaptatie aan klimaatverandering, door terreinbeheerders (particulieren).
	Zich informeren op het gebied van bescherming van gebieden en ecologische netwerken.
	Actief meedenken en samenwerken aan een integrale visie voor gebieden, ecologische verbindingzones en actieplannen voor ecoregionale ontwikkeling.

BB-beleid	Rol Burgers
Mariene BD	Ondersteunen of initiëren van politieke initiatieven voor internationale regimes/ verdragen voor bescherming van mariene biodiversiteit en duurzame handel op dit vlak.
	Zich informeren op het gebied van bescherming van mariene gebieden en ecologische netwerken.

Doelgroep Consumenten

Algemeen: hoofdstukken 'ondersteunende prioriteiten'

BB-prioriteit: hoofdstukken 'inhoudelijke prioriteiten' (in sommige gevallen rol doelgroep in BB belicht).

Expliciete verwijzingen naar betrokkenheid doelgroep in BB

BB-beleid	Rol Consumenten
	Zorgvuldig omgaan met BD en natuurlijke hulpbronnen en Nederlandse voetafdruk terugdringen.
Algemeen	Uitvoeren handelingsperspectieven: het gebruiken van VROM-handreiking Biodiversiteit Werkt.
	Bijdragen aan platforms (kennis, advisering).

Impliciete verwachtingen ten aanzien van de doelgroep (doelgroep logischerwijs betrokken bij BB en op welke manier)

BB-beleid	Rol Consumenten
Algemeen	Vergroten bewustzijn over de functies en waarden van biodiversiteit en ecosysteemdiensten en de invloed van consumenten hierop.
	Zichzelf informeren over waarden en functies biodiversiteit, door berekenen voetafdruk voor biodiversiteit en wat betreft duurzaam consumeren.
	Bewuster leven en duurzaam gebruik natuur (op gebied van voedsel, recreatie, vakanties, energie, afval, woning, tuin of transport).
	Actieve rol bij het opstellen biodiversiteitactieplannen.
Handelsketens en BD	Zich informeren over de invloed die ketens hebben op biodiversiteit.
	Zich informeren over mogelijkheden voor duurzaam consumeren.
	Duurzaam consumeren (bijv. door gebruik van producten met een keurmerk of het kiezen van streekproducten).
Betalen voor BD	Het betalen van een hogere prijs voor een product of dienst als deze ten koste van biodiversiteit tot stand is gekomen (prijs van biodiversiteit geïntegreerd in producten).
	Bijdragen aan compensatie van biodiversiteit en ecosysteemdiensten (nationaal en internationaal).

BB-beleid	Rol Consumenten
BD werkt	Aan de slag gaan met biodiversiteit in de eigen privé-ruimte. (Door bijv. streekeigen planten te kiezen voor de tuin, door natuurlijk en biodiversiteitvriendelijk materiaalgebruik in huis en tuin).
	Het voeren van een duurzame huishouding wat betreft biodiversiteit en ecosysteemdiensten.
Ecologische netwerken	Zich informeren op het gebied van bescherming van gebieden en ecologische netwerken.
	Actief meedenken en samenwerken aan een integrale visie voor gebieden, ecologische verbindingzones en actieplannen voor ecoregionale ontwikkeling.
Mariene BD	Bewust worden van problematiek mariene BD en visserijketens en IUU-visserij.
	Zich informeren over mogelijkheden voor duurzaam consumeren van mariene producten.
	Duurzaam consumeren (bijv. door gebruik van producten met een keurmerk of het gebruik van de viswijzer).

Doelgroep Rijksoverheid

Algemeen: hoofdstukken 'ondersteunende prioriteiten'

BB-prioriteit: hoofdstukken 'inhoudelijke prioriteiten' (in sommige gevallen rol doelgroep in BB belicht).

Expliciete verwijzingen naar betrokkenheid doelgroep in BB

BB-beleid	Rol Rijksoverheid
Algemeen	Bieden concrete handelingsperspectieven aan burgers, bedrijven, maatschappelijke organisaties en regionale overheden (VROM-handreiking Biodiversiteit Werkt) en stimuleren en faciliteren van initiatieven.
	Versterken maatschappelijke dialoog (o.a. door instelling taskforce) en bij elkaar brengen overheden en maatschappelijke actoren rond specifieke thema's.
	Faciliteren van gewenste maatschappelijke transitie, instelling taskforce en taak taskforce: aanreiking suggesties en maatregelen.
	Concrete samenwerking (bij uitvoeren van afspraken).
	Bijdragen aan platforms (kennis, advisering).
	Publiekprivate samenwerking.
	Uitwerken van instrumenten, sectormodules, landenmodules, benchmarks en BD in duurzaamheidsverslagen, helpdeskfunctie internationaal.
	Zorgen voor kennisinfrastructuur, bevorderen kennisnetwerken (ondersteuning Lifewatch) en bevorderen beleidsondersteunend onderzoek en toepassingsgericht onderzoek (stimuleringsprogramma met NWO en WOTRO).

BB-beleid	Rol Rijksoverheid
	Permanente samenwerking met overheid en maatschappelijke en private partijen (kennisleveranciers) t.b.v. inventarisatie kennisbehoeften (kennisbank CHM).
	Samenwerking en uitwisseling tussen de departementale onderzoeksinstituten versterken.
	Internationaal uitwisselen van expertise, kennis en ervaringen en capacity building in ontwikkelingslanden BD en waterbeheer (aansluiten bij sterktes NL).
	Versterken communicatie en zichtbaarheid van functies BD voor mensen via eigen kanalen (creëren draagvlak voor gedragsverandering en BD-beleid).
	Actief steunen van CEPA-werkprogramma.
Handelsketens en BD	Afspraken maken met bedrijfsleven over benodigde transitie in omgaan met biodiversiteit in economische ketens hout, palmolie, soja en veenwinning.
	<p>Stimuleren verduurzaming specifieke internationale ketens: door inbedding duurzaamheidscriteria, afstemming strategie tussen ketens en voor:</p> <p>Hout: Opstellen actieplan met betrokken actoren (bedrijfleven, afnemers en NGO's). Capaciteitsopbouw bij en kennisdeling van duurzaam bosbeheer, gericht op duurzame houtproductie. Versterken uitvoering FLEGT EU-actieplan.</p> <p>Biomassa en biobrandstoffen: Uitvoeren pilots voor duurzame biomassa productie.</p> <p>Palmolie en soja: Ontwikkeling verificatiesysteem, criteriaontwikkeling, -toepassing en -toetsing. Evaluatie PPP palmolie.</p> <p>Veen: Zoeken alternatieven veesubstraat met producenten, gebruikers en onderzoek.</p>
	Verkennen mogelijkheden aankoopbeleid en stimuleringsbeleid specifieke ketens hout, biomassa en biobrandstoffen, palmolie, soja en veenwinning.
	<p>Stimuleren duurzame productie in brede zin door:</p> <ul style="list-style-type: none"> ▶ duurzaam inkoopbeleid Rijksoverheid realiseren; ▶ bijdragen aan het initiatief Duurzame Handel; ▶ verzorgen van marktprikkels en in internationale gremia zorgdragen voor een 'level playing field' en ruimte voor verduurzaming; ▶ stimuleren van ontwikkeling en inbedding duurzaamheidscriteria in internationale context, met name bij de WTO en EU; ▶ stimuleren integratie kleine producenten buiten de EU in duurzame ketens; ▶ versterken verbanden tussen ketens en bevorderen van elkaar leren.
	Bevorderen totstandkoming coherent instrumentarium (criteria, labels). Verkennen juridische en maatschappelijk aanvaardbare instrumenten zoals certificering.
	Bevorderen en ondersteunen van initiatieven met het bedrijfsleven over MVO en het bevorderen van afspraken met bedrijfsleven voor BD-behoud en beheer.

BB-beleid	Rol Rijksoverheid
Betalen voor BD	Afspraken maken over vergoeding/ compensatiemechanismen met bedrijfsleven.
	<p>Actief bijdragen aan verankeren waarde BD (en agrobiodiversiteit) in internationaal perspectief door:</p> <ul style="list-style-type: none"> ▶ bijdragen aan vormgeving en realisatie internationale afspraken ABS; ▶ ondersteunen van initiatieven gericht op de ontwikkeling van markten voor BD (o.a. door duurzaam inkoopbeleid); ▶ verzamelen best practices en adviezen voor opzetten markten voor ecosysteemdiensten; ▶ verkennen en bevorderen mogelijkheden voor betalen voor producten of diensten van BD (ontwikkeling GLB); ▶ verkennen en bevorderen mogelijkheden compenseren onduurzaam beslag op BD, Verdere ontwikkeling en implementatie van de Ecobalans; ▶ versterken financiering duurzame instandhouding ecosystemen.
	Opzetten van pilotprojecten met Nederlandse bedrijven, zoals o.a. pilotprojecten 'betalen voor duurzaam toerisme' en opzetten van werkgroep met pensioenfondsen voor private financiering van behoud BD.
	Afspraken uitwerken over economische instrumenten om ontbossing en degradatie van venen tegen te gaan.
	<p>Stimuleren klimaatbuffers:</p> <ul style="list-style-type: none"> ▶ duurzame vastlegging CO2 bossen en veengebieden actief stimuleren en ondersteunen. Proefprogramma's ter voorkoming van ontbossing en aantasting venen en voor regels voor betalen van emissiereductie door vermindering ontbossing (o.a. REDD). Afspraken VN-Bossenforum; ▶ organische stofgehalte in landbouwgebieden stimuleren als water- en CO2-buffer door middel van pilots en beleid.
	Verdere vergroening belastingstelsel en actualisering stimuleringsbeleid en onderzoeken mogelijkheden verbinden duurzaamheidscriteria aan subsidies.
	Ontwikkeling en implementatie duurzaamheidsindicatoren en benchmarks voor de BD-prestaties van bedrijven.
BD werkt	Afspraken maken met bedrijfsleven over concrete maatregelen gebruik ecosysteemdiensten in nationaal landgebruik en vergoeding/ compensatie.
	Uitwerken maatregelen en technieken voor een duurzaam bodembeleid. Handboek Referenties Biologische Bodemkwaliteit (VROM met RIVM).
	<p>Faciliteren en realiseren meer duurzame bedrijfsvoering landbouwsector:</p> <ul style="list-style-type: none"> ▶ kennisvermeerdering, bewustmaken en demonstratie meerwaarde; ▶ benutten mogelijkheden GLB; ▶ opzetten stimuleringsprogramma SPADE; ▶ opzetten experimenten duurzame bedrijfsvoering landbouwsector (ILG) en wegnemen belemmeringen voor brede invoering succesvolle maatregelen; ▶ 'learning network on functional Agrobiodiversity', 'International project office Agrobiodiversiteit DIVERSITAS' en 'Project Functionele AgroBiodiversiteit-2'.

BB-beleid	Rol Rijksoverheid
	Inzet op kennisvermeerdering, bewustwording ecosysteemfuncties voor economie en door informeren en demonstreren mogelijkheden die BD biedt aan bedrijven.
	Verkenning publieksprivate partnerschappen met bedrijven en/ of sectoren.
	Ontwikkeling van een nationaal business and biodiversity initiatief door informatieverbetering, onderzoek en de ontwikkeling van analyse-instrumenten.
Ecologische netwerken	<p>Nationaal: Duurzaam beheer en samenhang EHS en Natura 2000 gebieden:</p> <ul style="list-style-type: none"> ▶ milieucondities, waterkwaliteit en soortenbeschermingsbeleid (Leefgebiedenbenadering); ▶ met provincies uitwerken van 5-tal pilots voor herbegrenzing.
	<p>Nationaal:</p> <ul style="list-style-type: none"> ▶ afspraken met provincies over uitvoering van leefgebiedenbenadering; ▶ veerkracht delta en IJsselmeer versterken (voor adaptatie klimaatverandering); ▶ identificatie prioritair ecosystemen (kwetsbare en functionele).
	Internationaal en nationaal: Versterken van ecologische netwerken in relatie tot klimaatverandering.
	<p>Internationaal: Faciliteren en realiseren ecologische netwerken:</p> <ul style="list-style-type: none"> ▶ binnen Europa bijdragen aan realiseren PEEN; ▶ delen ervaringen, uitvoering trainingprogramma's, aanbieden technieken; ▶ uitwerken en inbedden concept ecologische netwerken; ▶ nederlandse bijdrage aan projecten voor beheer ecologische netwerken, ingebed in sociaaleconomische ontwikkeling van regio (flyways en wetlands); ▶ aansporen landen die niet aangesloten bij verdragen ecologische netwerken; ▶ bevorderen grensoverschrijdende bescherming ecologische netwerken.
	Uitwerken internationale afspraken om connectiviteit bestaande netwerken en integratie daarvan in sociaaleconomische ontwikkeling van regio te verzekeren.
	Nationaal en internationaal: Afstemming van de inzet en activiteiten maatschappelijke organisaties m.b.t. realiseren ecologische netwerken.
	Concreet uitwerken van het concept 'natuurlijke klimaatbuffers'.
	Bijdragen aan duurzame ecologische ontwikkeling door de inzet op economische activiteiten (toerisme, handelsketens).

BB-beleid	Rol Rijksoverheid
Mariene BD en Visserijketens	Nationaal: Verduurzamen visserij: <ul style="list-style-type: none"> ▶ afspraken met bedrijfsleven over benodigde transitie in het omgaan met BD in vismeelketen; ▶ afspraken maken met vissector over uitvoering Perspectief duurzame visserij; ▶ versterken Innovatie visserij (VIP), met bedrijfsleven, wetenschap en NGO's; ▶ introductie en ontwikkeling andere visserijmethode voor boomkorvissers; ▶ vertalen mogelijkheden Europees Visserij Fonds in nationale regelingen; ▶ bevorderen implementatie ecosysteembenadering in GVB door fondsen, implementatie 'maximum sustainable yield' in beheer en ontwikkelen alternatieven TAC-beheer.
	Nationaal: Gebiedsbescherming op zee: <ul style="list-style-type: none"> ▶ aanwijzen en bescherming, beheer gebieden (4 Natura 2000-gebieden); ▶ beschermingsmaatregelen nemen m.b.t. kwetsbare soorten en habitats; ▶ toepassen natuurbeschermingswet in Economisch Exclusieve zone; ▶ realiseren netwerk MPA's.
	Nationaal: Operationalisatie ecologische kwaliteitsdoelen en bijdrage aan maatregelen OSPAR-lijst bedreigde soorten en habitats.
	Internationaal: Verduurzamen visserij: <ul style="list-style-type: none"> ▶ bestrijden IUU-visserij: realiseren juridisch bindend instrumentarium tegen IUU-visserij en database betrokken schepen; ▶ betere tracking en tracing van handel in illegaal gevangen vis, samenwerking met en tussen RFMO's en FAO, CITES en Inkooporganisaties; ▶ capaciteitsopbouw en ondersteuning visserijbeheer ontwikkelingslanden; ▶ realiseren wereldwijde dekking RFMO's, hervorming (ecosysteembenadering) en review functioneren RFMO's en uitwisseling best practices tussen RFMO's; ▶ totstandkomen en uitvoeren PPP duurzame visserij in West-Afrika; ▶ uitvoeren aanbevelingen ronde tafel vismeel- en visolieketen en dit omzetten in PPP en bijdragen aan instrument en capaciteitontwikkeling.
	Internationaal: Gebiedsbescherming op zee: <ul style="list-style-type: none"> ▶ vormgeving internationaal regime voor bescherming en duurzaam gebruik BD in zeegebieden buiten nationale rechtsmacht; ▶ vormgeven geconsolideerd systeem aanwijzing en bescherming MPA's; ▶ totstandkoming netwerk van MPA's in de Noordoost Atlantische oceaan; ▶ bijdragen aan uitvoering van projecten samen met toerismesector.

BB-beleid	Rol Rijksoverheid
	Bijdragen aan bewustwording en conceptuele ontwikkeling problematiek mariene BD en visserijketens en IUU-visserij (<i>impliciet</i> : Het bewust maken van consumenten en van visserijsector en stimuleren van duurzame alternatieven).

Impliciete verwachtingen ten aanzien van de doelgroep (doelgroep logischerwijs betrokken bij BB en op welke manier)

BB-beleid	Rol Rijksoverheid
Algemeen	Mogelijk maken van duurzame handelingsalternatieven.
	Voorbeeldfunctie duurzame handelingsalternatieven (duurzaam inkopen bv).
	Informeren en stimuleren bewustzijn over functies en waarden biodiversiteit en ecosysteemdiensten (van burgers, bedrijven, regionale overheden) door bijv. vaststellen, ontwikkelen en aanbieden educatieve programma's.
	Stimuleren van duurzaam gebruik natuur in recreatie, vakanties, energie, afval, woning, bedrijf, tuin of transport.
	Actief bezig met opstellen actieplannen (voor gebiedsgericht beleid) en het actief betrekken van andere doelgroepen hierbij (burgers, overheden, bedrijven, NGOs).

Doelgroep Regionale overheden

Algemeen: hoofdstukken 'ondersteunende prioriteiten'

BB-prioriteit: hoofdstukken 'inhoudelijke prioriteiten' (in sommige gevallen rol doelgroep in BB belicht).

Expliciete verwijzingen naar betrokkenheid doelgroep in BB

BB-beleid	Rol regionale overheden
Algemeen	Dienstbare publieke sector die partijen bij elkaar wil brengen en inspireren.
	Uitvoeren handelingsperspectieven: het gebruiken van VROM-handreiking Biodiversiteit Werkt.
	Versterken communicatie en zichtbaarheid van functies BD voor mensen via eigen kanalen (creëren draagvlak voor gedragsverandering en BD-beleid).
	Permanente samenwerking met overheid en andere maatschappelijke partijen (en kennisleveranciers, o.a. PGO's) t.b.v. inventarisatie kennisbehoeften.
	Concrete samenwerking bij uitvoeren van afspraken en actief betrekken van andere doelgroepen (burgers, overheden, bedrijven, NGOs).
	Aansluiten bij BD-communicatieactie 'Countdown 2010' en opstellen BD-actieplannen.
	Bijdragen aan platforms (kennis, advisering).

BB-beleid	Rol regionale overheden
	Actief steunen van CEPA-werkprogramma.
	Publiekprivate samenwerking.
Handelsketens en BD	Het ondersteunen van initiatieven die gericht zijn op de ontwikkeling van markten voor BD door realiseren duurzaam inkoopbeleid.
Betalen voor BD	Het ondersteunen van initiatieven die gericht zijn op de ontwikkeling van markten voor BD (o.a. door duurzaam inkopen).
BD werkt	Provincies: Opzetten experimenten meer duurzame bedrijfsvoering landbouwsector en wegnemen belemmeringen voor een brede invoering van succesvolle maatregelen. Pilots duurzame productie ILG: Het kabinet heeft in het ILG de provinciale overheden financiële ruimte gegeven voor het opzetten van pilotprojecten voor duurzame productiemethoden.
Ecologische netwerken	Provincies en waterschappen: Duurzaam beheer en samenhang EHS en Natura 2000 gebieden (beheerplannen): milieucondities, waterkwaliteit en soortenbeschermingsbeleid (Leefgebiedenbenadering).
	Provincies: Met rijk uitwerken van een 5-tal concrete pilots voor herbegrenzing EHS ten behoeve van robuuste ecosystemen.
	Provincies: Afspraken met rijk over uitvoering van leefgebiedenbenadering.
	Vorbereiden voorstellen voor adaptatie aan klimaatverandering, door terreinbeherende organisaties.
	Waterschappen: Vorbereiden voorstellen om de adaptatie in landbouwgebieden, veenweide- gebieden en beekdalen uit te werken.

Impliciete verwachtingen ten aanzien van de doelgroep (doelgroep logischerwijs betrokken bij BB en op welke manier)

BB-beleid	Rol regionale overheden
Algemeen	Mogelijk maken en aanbieden van duurzame handelingsalternatieven aan burgers en bedrijven.
	Voorbeeldfunctie duurzame handelingsalternatieven (duurzaam inkopen).
	Informereren en stimuleren bewustzijn over functies en waarden biodiversiteit en ecosystemendiensten (van burgers, bedrijven, regionale overheden) door bijv. vaststellen, ontwikkelen en aanbieden educatieve programma's.
	Stimuleren van duurzaam gebruik natuur in recreatie, vakanties, energie, afval, woning, bedrijf, tuin of transport.
Handelsketens en BD	Rol bij behalen duurzaam hout doelstelling van 50% in 2011 want grote afnemers hout en door opstellen actieplan met betrokken actoren (bedrijfsleven, grote afnemers en NGO's).
	Stimuleren duurzame productie in brede zin door duurzaam inkoopbeleid.
	Verkennen mogelijkheden aankoopbeleid en stimuleringsbeleid specifieke ketens hout, biomassa en biobrandstoffen, palmolie, soja en veenwinning.
	Bevorderen en ondersteunen van initiatieven met het bedrijfsleven over MVO en het bevorderen van afspraken met bedrijfsleven wat betreft BD.

BB-beleid	Rol regionale overheden
Betalen voor BD	Actief bijdragen aan verankeren waarde BD (en) in internationaal perspectief, ontwikkeling GLB.
	Organische stofgehalte in landbouwgebieden stimuleren als water- en CO2-buffer door middel van pilots en beleid.
BD werkt	Veiligstellen veerkrachtige en gezonde ecosystemen buiten beschermde gebieden door inzet op kennisvermeerdering, bewustwording ecosysteemfuncties voor economie en projecten demonstratie meerwaarde.
	Bijdragen aan opzetten stimuleringsprogramma SPADE en bijdragen aan 'Learning network on functional Agrobiodiversity', 'International project office Agrobiodiversiteit DIVERSITAS' en 'Project Functionele AgroBiodiversiteit-2'.
	Uitwerken maatregelen en technieken voor een duurzaam bodembeleid.
	Verkenning publieksprivate partnerschappen met bedrijven en/ of sectoren.
Ecologische netwerken	Nationaal: Faciliteren en realiseren ecologische netwerken (en versterken van ecologische netwerken in relatie tot klimaatverandering): Provincies: Aankoop, beheer en herstel. Gemeenten: Rol bij ruimtelijke planontwikkeling en stedelijk beheer. Onderhouden van contact met burgers en hen actief betrekken bij het opzetten en uitvoeren van actieplannen. Waterschappen: Combineren van waterbeheer en biodiversiteitbeleid. Provincies en waterschappen: Behoud en herstel van wetlands: veerkracht van delta en IJsselmeer versterken (adaptatie klimaatverandering).
	Internationaal: Faciliteren van realisatie ecologische netwerken: <ul style="list-style-type: none"> ▶ delen ervaringen, uitvoering trainingprogramma's en aanbieden technieken; ▶ nederlandse bijdrage projecten voor beheer ecologische netwerken, ingebed in de sociaaleconomische ontwikkeling van een regio (flyways en wetlands); ▶ bevorderen van internationale samenwerking m.b.t. grensoverschrijdende bescherming van ecologische netwerken, o.a. via CMS en dochterverdragen.
Mariene BD en Visserijketens	Waterschappen: Nationaal: Aanwijzen en bescherming, beheer mariene (kust)gebieden.
	Ondersteunen en realiseren van een duurzame visserij: door duurzaam inkoopbeleid.
	Het bewust maken van consumenten en van de visserijsector en hen stimuleren over te gaan op duurzame alternatieven.

Doelgroep Bedrijven

Algemeen: hoofdstukken 'ondersteunende prioriteiten'

BB-prioriteit: hoofdstukken 'inhoudelijke prioriteiten' (in sommige gevallen rol doelgroep in BB belicht).

Expliciete verwijzingen naar betrokkenheid doelgroep in BB

BB-beleid	Rol bedrijven
Algemeen	Actieve rol bij instelling taskforce en taak taskforce: aanreiken suggesties en maatregelen (leiders bedrijfsleven en economische sectoren veel invloed BD).
	Uitvoeren handelingsperspectieven: het gebruiken van VROM-handreiking Biodiversiteit Werkt.
	Versterken communicatie en zichtbaarheid van functies BD voor mensen via eigen kanalen (creëren draagvlak voor gedragsverandering en BD-beleid).
	Permanente samenwerking met overheid en andere maatschappelijke partijen (en kennisleveranciers) t.b.v. inventarisatie kennisbehoeften.
	Concrete samenwerking bij uitvoeren van afspraken en actief betrekken van andere doelgroepen (burgers, overheden, bedrijven, NGOs).
	Aansluiten bij BD-communicatieactie 'Countdown 2010' en opstellen BD-actieplannen.
	Bijdragen aan platforms (kennis, advisering).
	Business en Biodiversity initiatieven (VNO-NCW, koplopers en MVO-Nederland).
	Publiekprivate samenwerking.
Handelsketens en BD	Afspraken maken over benodigde transitie in ons omgaan met biodiversiteit binnen de economische ketens hout, palmolie, soja en veenwinning.
	Aansluiten bij initiatieven voor MVO, bevorderen MVO.
	Rol bij behalen duurzaam hout doelstelling van 50% in 2011 want grote afnemers en producenten. Opstellen actieplan met andere betrokken actoren.
	Zoeken alternatieven voor veensubstraat (producenten, gebruikers) samen met overheid en onderzoek.
	Uitwisseling van ervaringen en verbreding van insteek buiten eigen sector.
	Bijdragen aan het initiatief Duurzame Handel: aanleveren voorstellen.
Betalen voor BD	Afspraken maken over concrete maatregelen om voor het gebruik van BD en ecosysteemdiensten (binnen en buiten NL) te vergoeden en/of te compenseren.
	Opzetten van pilotprojecten met overheid, o.a. 'betalen voor duurzaam toerisme' en 'verminderen emissies als gevolg van ontbossing in ontwikkelingslanden'.

BB-beleid	Rol bedrijven
	Opzetten van werkgroep voor private financiering van behoud BD door pensioenfondsen PGGM en ABP en de VBDO en het rijk.
	Ontwikkeling en implementatie van duurzaamheidsindicatoren en benchmarks voor de BD-prestaties van bedrijven.
BD werkt	Afspraken maken over concrete maatregelen gebruik ecosysteemdiensten in nationaal landgebruik en vergoeding/ compensatie.
	Landbouwsector: Uitwerken maatregelen en technieken voor een duurzaam bodembeleid. Opzetten experimenten meer duurzame bedrijfsvoering, aan de slag gaan met (functionele) agrobiodiversiteit.
	LTO-Nederland en NAJK: Opzetten stimuleringsprogramma SPADE.
	Verkenning publieksprivate partnerschappen (bedrijven en/ of sectoren).
	Ontwikkeling van een nationaal business and biodiversity initiatief.
Ecologische netwerken	Nationaal: Voorbereiden voorstellen voor adaptatie aan klimaatverandering, door terreinbeherende organisaties.
	Landbouwsector: Nationaal: Voorbereiden voorstellen om de adaptatie in landbouwgebieden, veenweide- gebieden en beekdalen uit te werken.
	Toerisme en handelsketens dragen bij aan duurzame ecologische ontwikkeling.
Mariene BD en Visserijketens	Nationaal: Vissector: Afspraken maken en actieve rol in bijdrage aan 'Perspectief duurzame visserij' door aanzienlijke ecologische inspanning.
	Nationaal: Vissector: Verminderen bijvangsten en verminderen negatieve effecten visserij (bodemberoering, boomkorvissers andere visserijmethode).
	Nationaal: Bedrijfsleven vismeel: Afspraken maken over benodigde transitie in het omgaan met BD in vismeelketen.
	Nationaal: Versterken Innovatie visserij (VIP), met bedrijfsleven, wetenschap en NGO's.
	Internationaal: Inkooporganisaties: realiseren betere tracking en tracing handel illegaal gevangen vis, samenwerking met RFMO's en FAO, CITES.
	Internationaal: Opstellen aanbevelingen in ronde tafel vismeel- en visolieketen (Bedrijven in ronde tafel) en dit omzetten in PPP.
	Opzetten Publiek-Privaat Partnerschap duurzame visserij West-Afrika.
	Toerisme sector: Bijdragen aan uitvoering van projecten, gebruik mariene BD.

Impliciete verwachtingen ten aanzien van de doelgroep (doelgroep logischerwijs betrokken bij BB en op welke manier)

BB-beleid	Rol bedrijven
Algemeen	Vergroten bewustzijn over de functies en waarden van biodiversiteit en ecosysteemdiensten en de invloed van bedrijven hierop.
	Zichzelf informeren (over waarden en functies biodiversiteit en mogelijkheden die biodiversiteit kan bieden), gebruikmaken van kennisbanken.

BB-beleid	Rol bedrijven
	Bewuster en duurzaam gebruik natuur (op gebied van voedsel, energie, afval of transport).
Handelsketens en BD	Producenten rol bij realiseren duurzaam inkoopbeleid rijksoverheid.
	Duurzame productie specifieke internationale ketens: hout, biomassa en biobrandstoffen, palmolie, soja en veenwinning (o.a. uitvoeren pilots biomassa en ontwikkelen verificatiesysteem palmolie en soja en evaluatie PPP palmolie).
	Integratie kleine producenten buiten de EU in duurzame ketens.
	Bevorderen totstandkoming coherent instrumentarium (criteria, labels).
	Ontwikkelen en aangaan publiek-private partnerschappen (PPP's).
	Zich informeren over de invloed die ketens hebben op BD en ecosysteemdiensten en over de mogelijkheden voor duurzaam produceren.
	(Zich informeren over de mogelijkheden voor) duurzaam consumeren.
	Versterken van onderlinge verbanden, samenhang en samenwerking tussen ketens en bevorderen van het van elkaar leren.
Betalen voor BD	Afspraken maken over internationaal ABS.
	Rol bij uitvoeren pilots voor het stimuleren van het organische stofgehalte in landbouwgebieden als water- en CO ₂ -buffer.
	Het integreren van de prijs van biodiversiteit in producten.
BD werkt	Bijdragen aan opstarten van 'Learning network on functional Agrobiodiversity', en bijdragen aan 'International project office Agrobiodiversiteit DIVERSITAS' en 'Project Functionele Agrobiodiversiteit-2'.
	Duurzame bedrijfsvoering wat betreft biodiversiteit en ecosysteemdiensten; Het ontwikkelen van een biodiversiteitsbeleid en bedrijfsactieplannen die alle acties van de keten betreffen (ook internationaal).
	Het rekening houden met biodiversiteit in het locatieplan
Ecologische netwerken	Zich informeren over bescherming van gebieden en ecologische netwerken.
	Actief meedenken en samenwerken aan een integrale visie voor gebieden, ecologische verbindingzones en actieplannen voor ecoregionale ontwikkeling.
Mariene BD en Visserijketens	Internationaal: Bestrijden IUU-visserij: realiseren juridisch bindend instrumentarium tegen IUU-visserij en database betrokken schepen
	Visserijsector: Zich informeren over mogelijkheden voor duurzame productie.
	Zich informeren over duurzaam consumeren van mariene producten.
	Duurzaam consumeren (bijv. door gebruik van producten met een keurmerk of het gebruik van de viswijzer).

Doelgroep Onderwijs/Educatie

Algemeen: hoofdstukken 'ondersteunende prioriteiten'

BB-prioriteit: hoofdstukken 'inhoudelijke prioriteiten' (in sommige gevallen rol doelgroep in BB belicht).

Expliciete verwijzingen naar betrokkenheid doelgroep in BB

BB-beleid	Rol Onderwijs/ Educatie
Algemeen	Educatiebevordering over BD.
	Verbeterde ontsluiting en benutting van opgebouwde kennis (bevorderen kennisnetwerken en kennisbanken).
	Ondersteuning van publiekscommunicatie door projecten van intermediairen zoals bezoekerscentra, natuurmusea en Nationale Parken.
	Rol van private kennisinstellingen wordt versterkt.
	Bijdragen aan platforms (kennis, advisering).
	Publieks en expertisefunctie Nederlands Centrum voor Biodiversiteit versterkt.
	Actief steunen van CEPA-werkprogramma.

Impliciete verwachtingen ten aanzien van de doelgroep (doelgroep logischerwijs betrokken bij BB en op welke manier)

BB-beleid	Rol Onderwijs/ Educatie
Algemeen	Informeren en stimuleren bewustzijn over functies en waarden biodiversiteit en ecosysteemdiensten (van burgers, bedrijven, regionale overheden) door bijv. vaststellen, ontwikkelen en aanbieden educatieve programma's.
	Stimuleren van duurzaam gebruik natuur in recreatie, vakanties, energie, afval, woning, bedrijf, tuin of transport.
	Zorgen voor kennisuitwisseling (door kennis en netwerken).
Handelsketens en BD	Informeren en stimuleren over duurzaam consumptie- en productiegedrag (van bedrijven, burgers en overheden) en benodigde transitie.
Betalen voor BD	Informeren van bedrijven over compensatiemechanismen.
BD werkt	Informeren over maatregelen en technieken voor een duurzaam bodembeleid.
	Informeren van bedrijven over de mogelijkheden die biodiversiteit kan bieden.
Ecologische netwerken	Informatieverstrekking over ecologische netwerken naar burgers, bedrijven etc.
Mariene BD	Het bewust maken van de visserijsector over hoe de negatieve effecten van visserij te verminderen en bijvangst te verminderen, en te stimuleren om over te gaan op duurzame alternatieven.
	Informeren van consumenten over duurzaam gevangen vissoorten en hen stimuleren duurzaam te consumeren.

2c Communicatieopgaven per doelgroep

Communicatieopgave doelgroep burgers

In de doelgroepenanalyse is kort geschetst welke houding, rollen en activiteiten er van burgers verwacht worden voor het welslagen van het rijksbiodiversiteitsbeleid. Kort samengevat gaat het om:

1. Bewustzijn van de functies en waarden van biodiversiteit en het behoud daarvan.
2. Draagvlak voor biodiversiteitsbeleid.
3. Het leveren van een actieve bijdrage aan de biodiversiteitskwaliteit door inzet bij de ontwikkeling en uitvoering van biodiversiteitsplannen, en toepassing van kennis en expertise (bijvoorbeeld als vrijwilliger of politiek burger).

We concluderen dat er op elk van de drie terreinen afstand bestaat tussen enerzijds daadwerkelijke kennis en houding van burgers ten aanzien van biodiversiteitsvraagstukken op dit moment en anderzijds de verwachtingen die het beleid heeft ten aanzien van deze doelgroep.

Om het belang en de (functionele) betekenis van het begrip biodiversiteit beter tussen de oren van de doelgroep burgers te krijgen en hen middels communicatie te stimuleren en faciliteren om positieve actie voor biodiversiteitbehoud te ondernemen, moet in de communicatie een aantal stappen gezet worden:

1. Biodiversiteit moet als 'maatschappelijk thema' beter bekend worden bij het grote publiek. Het gaat daar bij enerzijds om naamsbekendheid (weten dat biodiversiteit een belangrijk onderwerp is) en anderzijds om emancipatie van het begrip. Burgers moeten weten dat biodiversiteit niet gelijkgeschakeld kan worden met natuurbehoud, of milieuvraagstukken, maar dat het een zelfstandig en veel omvattender onderwerp is.
2. Om dit te bereiken moet de term biodiversiteit beter uitgelegd worden. Het is tot nu toe voornamelijk een wetenschappelijk begrip, dat toegankelijk moet worden voor het algemene publiek. Voor het leren van nieuwe concepten is het ook belangrijk om aan te sluiten bij de context van de burger, en de ervaringen en kennis die de burger vanuit dit perspectief al heeft.
3. De betekenis die men aan het begrip biodiversiteit of biodiversiteitsverlies geeft, heeft te maken met de persoonlijke situatie. Eerdere ervaring, kennis en de eigen sociale context zijn bepalend voor de uiteindelijk gehanteerde begripsbepalingen. Verschillende groepen zoals natuurvrijwilligers, stedelingen en plattelandsbewoners zullen dan ook andere voorstellingen hanteren van het begrip biodiversiteit en de daaraan gekoppelde betekenissen. (A.E. Buijs et. al. 2008; F.S. Boerwinkel en C. Maas Geesteranus 2004).
4. Het is noodzakelijk een parallel spoor van communicatie in te richten waarin niet de algemene bekendheid en de wetenschappelijke betekenis van het begrip biodiversiteit centraal staat, maar juist de focus op urgentie van behoud & duurzaam gebruik van biodiversiteit als life support system. Doel moet zijn om burgers inzicht te geven in de functies van biodiversiteit in het dagelijks leven en de effecten van het verlies aan biodiversiteit daarop. Ook hierbij is het van belang om in de communicatie raakvlakken aan te geven tussen het leven hier en nu en het belang van ecosysteemdiensten. Biodiversiteitsverlies moet bekend worden als een vraagstuk waarvan burgers direct de effecten ondervinden.

5. Communicatie over functionele biodiversiteit moet doelgroepgericht geconcretiseerd worden en uitgewerkt in daarop aansluitende handelingsperspectieven. Het gaat hier om het aanreiken van praktische kennis en informatie voor burgers die een bijdrage *moeten en kunnen* leveren aan behoud en duurzaam gebruik van biodiversiteit. 'Moeten' verwijst naar de noodzaak om de verantwoordelijkheid die burgers hebben te communiceren. 'Kunnen' verwijst naar het uitgangspunt van haalbaarheid. Het heeft geen zin om handelingsperspectieven te communiceren die op dit moment nog niet binnen het bereik van burgers liggen, bijvoorbeeld omdat er nog geen biodiversiteitsvriendelijke alternatieven geboden worden. Ook moet kritisch gekeken worden of bepaalde acties/gedragingen wel verwacht mogen worden van burgers. Of ligt de verantwoordelijkheid op het bordje van een andere doelgroep?
6. Bovenstaande kan er toe leiden dat in bepaalde handelingspraktijken eerst ander instrumentarium ingezet moet worden, bijvoorbeeld regulering of financiële prikkels, om handelingsperspectieven binnen het bereik van de doelgroep burgers te brengen. En dat communicatie pas daarna benut kan worden als instrument in het bereiken van de doelstellingen van het rijksbiodiversiteitsbeleid.
7. Communicatie in bovennoemde stappen kan vanuit verschillende zenders verzorgd worden. Afhankelijk van de boodschap en de reden voor inzet van communicatie als instrument kunnen afzenders meer of minder logisch zijn vanuit het perspectief van burgers. Het is belangrijk dat een afzender goede toegang heeft tot de – in tijd en ruimte afgebakende – context waarin een burger aangesproken moet worden rondom het thema biodiversiteit. Uit het *topline-onderzoek Biodiversiteit* (in opdracht van combIO uitgevoerde test van de kernboodschap biodiversiteit) blijkt bovendien dat burgers met enige scepsis naar de rijksoverheid als afzender kijken. Om deze scepsis weg te nemen, zou de rijksoverheid beter inzichtelijk moeten maken wat zij zelf doet om biodiversiteitsverlies te voorkomen en tegen te gaan.

Communicatieopgave doelgroep consumenten

In de doelgroepenanalyse is kort geschetst welke houding, rollen en activiteiten er van consumenten verwacht worden voor het welslagen van het rijksbiodiversiteitsbeleid. Kort samengevat gaat het om:

1. Bewustzijn van de functies en waarden van biodiversiteit en het behoud daarvan.
2. Verankeren van de waarde van biodiversiteit in de handelingspraktijk, door individuele aankoopbeslissingen, toepassing van biodiversiteitsvriendelijke alternatieven, compensatie van biodiversiteitsverlies etc.
3. Het leveren van een actieve bijdrage aan de biodiversiteitskwaliteit door bij te dragen aan de 'collectieve' verduurzaming van handelingspraktijken, bijvoorbeeld door inzet bij de ontwikkeling en uitvoering van biodiversiteitsplannen, het articuleren van een duurzame vraag etc.

We concluderen dat er op elk van de drie terreinen afstand bestaat tussen enerzijds daadwerkelijke kennis en houding van consumenten ten aanzien van biodiversiteitvraagstukken op dit moment en anderzijds de verwachtingen die het beleid heeft van deze doelgroep.

Om dit gat tussen streefbeeld en huidige stand van zaken te dichten, moeten in de communicatie een aantal stappen gezet worden:

1. Om consumenten tot actie te bewegen moeten zij het belang en de (functionele) betekenis van biodiversiteit voor de kwaliteit en het voortbestaan van hun eigen consumptieve handelingspraktijken beter tussen de oren krijgen en persoonlijk 'voor de kiezen' krijgen.
2. Om dit te bereiken moet in de communicatie algemene informatie over biodiversiteit en de urgentie van biodiversiteitsverlies verbonden worden met voorbeelden uit het dagelijks leven van de consument (biodiversiteit is een broodje paling).
3. Communicatie over handelingsperspectieven moet aansluiten bij de – in vergelijking tot burgers – meer pragmatische insteek van consumenten. Het is essentieel to-the-point informatie te geven die aansluit bij de dagelijkse praktijk zodat consumenten direct met de geboden informatie aan de slag kunnen. Keuze van vorm, kanaal en zender moet hierbij aan sluiten. Informatie over duurzame klusmaterialen moet met andere woorden aangeboden worden op een voor de consument logisch moment: tijdens het inkopen doen in de bouwmarkt, bij het lezen van een factsheet over het plaatsen van dakkapellen etc.
4. In de communicatie met consumenten moet aandacht besteed worden aan het doorbreken van het sociale 'free-riders' dilemma. Nu is het nog te vaak het geval dat de consument die een duurzame keuze maakt het gevoel heeft een investering te doen waar hij/zij niet de vruchten van plukt, dan een consument die niet bereid is te investeren. In communicatie kan bijvoorbeeld ingegaan worden op de extra kwaliteit van biodiversiteitsvriendelijke alternatieven (bijzondere groenten ontdekken, meer leven in de achtertuin) of op het feit dat we allemaal een grote prijs zullen betalen, als we nu niet bereid zijn te investeren.
5. In de communicatie kan meer ingespeeld worden op de verschillende rollen die consumenten hebben in het behoud van (functionele) biodiversiteit. Consument zijn gaat verder dan het nemen van aankoopbeslissingen. Consumenten kunnen ook initiatieven nemen tot versterking van het duurzame aanbod, bijdragen aan een structuur van productie-consumptie ketens die minder negatieve effecten heeft op de biodiversiteit. etc.

Communicatieopgave doelgroep overheden

Hoewel er geen harde gegevens beschikbaar zijn over kennis en houding ten aanzien van biodiversiteit bij de doelgroep overheden, blijkt uit de voorgaande analyse dat er zonder twijfel sprake is van een belangrijk gat tussen de huidige situatie wat betreft kennis en houding en de kennis en houding die nodig is om de streefbeelden werkelijkheid te laten worden. Dit geldt voor alle niveaus: de rijksoverheid (met inbegrip van de buitenlandse vertegenwoordigers), de provincies, de gemeenten en de waterschappen.

De communicatieopgave ziet er voor de overheid als volgt uit:

Algemeen: rijksoverheid en regionale/lokale overheden

Hoewel er zowel op rijksniveau en regionaal niveau, als op lokaal niveau koplopers zijn aan te wijzen, bestaat op ieder niveau een belangrijke afstand tussen de huidige kennis en houding en de verwachtingen die het beleid heeft ten aanzien van de doelgroep 'overheden'.

Dit heeft met name te maken met de beperkte grootte van de groep koplopers en het feit dat beleid over het algemeen verzuimd is naar onderwerp, waardoor communicatie over biodiversiteit niet terecht komt bij de departementen en ambtenaren waar de kennis het geringst is. Dit heeft vervolgens te maken met het feit dat het bredere belang van biodiversiteit (dus ook voor minder 'groene' onderwerpen) nog niet wordt onderkend. Dit kan leiden tot incoherent beleid en incoherente communicatie met doelgroepen.

Op basis hiervan kan worden geconcludeerd dat de communicatieopgave voor de doelgroep overheden vooral bestaat uit het bevorderen van de integratie van biodiversiteit (beleid), vanuit de beleidskern (koplopers binnen de rijksoverheid, regionale of lokale overheid), in de omliggende beleidsschillen (het peloton en de achterblijvers). Hiertoe zal op alle overheidsniveaus, nationaal en internationaal, aandacht moeten worden besteed aan het creëren van bewustzijn ten aanzien van:

- ▶ de reikwijdte, functies en waarden van biodiversiteit; hierbij zal een verschuiving van focus op ethische en esthetische motieven naar een focus op biodiversiteitsfuncties (ecosysteemdiensten) moeten plaatsvinden;
- ▶ de gevolgen van het verlies van biodiversiteit/ecosysteemdiensten;
- ▶ de relatie tussen biodiversiteit en de eigen doelen en activiteiten; bijvoorbeeld in de vorm een bewustwordingscampagne voor ambtenaren (biodiversiteit tussen de oren van iedere ambtenaar);
- ▶ de kansen die biodiversiteit biedt om andere beleidsdoelstellingen te realiseren;
- ▶ de eigen rol en verantwoordelijkheid om bij te dragen aan biodiversiteitsbehoud en duurzaam gebruik;
- ▶ de mogelijkheden een actieve bijdrage te leveren (handelingsperspectief) door biodiversiteitsbeleid te ontwikkelen en door biodiversiteitsdoelstellingen op te nemen in overig beleid (externe integratie/meekoppeling);
- ▶ de mogelijkheden voor samenwerking met maatschappelijke partners.

Een belangrijke rol is weggelegd voor de kernboodschap als centraal uitgangspunt voor alle overheden. Het bredere belang van biodiversiteit wordt hierin tenslotte helder verwoord. Daarnaast is een versterkte interdepartementale samenwerking van belang om de coherentie van beleid te bevorderen (beleid ontwikkelen in het licht van de kernboodschap) en biodiversiteit op de agenda te zetten bij ministeries waar dit onderwerp nu nog (heel) beperkt aandacht krijgt (zoals bij EZ). Hierbij zal duidelijkheid moeten worden verschaft over wat er precies wordt verwacht van samenwerking en zal duidelijk moeten zijn bij wie je moet zijn voor welke biodiversiteitskennis (onder meer via www.bio-wie.nl). Daarnaast is het belangrijk voor alle overheden dat er politieke urgentie en leiderschap wordt gekoppeld aan het onderwerp. Het moet door de hogere politieke en beleidsechelons als belangrijk thema worden aangemerkt.

Ook de in het BB voorziene 'Taskforce Biodiversiteit en Natuurlijke Hulpbronnen' kan een belangrijke rol spelen. Deze taskforce moet het kabinet de komende tijd concrete suggesties aanreiken voor het behoud en duurzaam gebruik van biodiversiteit op de langere termijn. Als deze 'high profile' taskforce eenmaal van de grond komt zal het een belangrijke rol kunnen hebben in het bereiken van overheden die tot nu toe biodiversiteit nog niet hoog op de beleidsagenda hebben staan en kan het bijdragen aan het creëren van politieke urgentie.

Het Interdepartementaal Programmteam Biodiversiteit (IPB) zal vooral ook kunnen bijdragen aan de interdepartementale samenwerking en coherentie.

Communicatie en kennisuitwisseling lokaal- regionaal- nationaal

Voor de lokale en regionale overheden is het van belang dat de inhoud van het BB helder is en dat duidelijk wordt gemaakt wat van lokale en regionale overheden wordt verwacht, wat de handelingsperspectieven zijn en wat de concrete voordelen van de invalshoek 'biodiversiteit' (wat is de meerwaarde ten opzichte van bestaand beleid?). Daarnaast is het van belang om informatie over 'best practices' op lokaal en regionaal niveau zowel horizontaal (bijvoorbeeld tussen gemeenten) als verticaal (bijvoorbeeld tussen provincie en gemeenten) tussen de verschillende overheidslagen te verspreiden. Hierbij kan aandacht worden besteed aan voorbeelden op het gebied van publiek-private samenwerking, samenwerking tussen (regionale/lokale) overheden en projecten die een voorbeeld vormen voor overheden bij het ontwikkelen van activiteiten in het kader van de 2010 doelstelling. Daarnaast kan worden gedacht aan:

- ▶ het stimuleren van de ontwikkeling van een actief netwerk van lokale en regionale overheden en andere stakeholders die gemotiveerd zijn activiteiten te ontplooiën op regionaal/lokaal niveau;
- ▶ het instellen van een biodiversiteitsprijs voor lokale/regionale overheden die door innovatieve initiatieven bijdragen aan het behoud en duurzaam gebruik van biodiversiteit;
- ▶ het verder promoten van de handreiking 'biodiversiteit werkt' en de 2010 doelstelling bij overheden op regionaal en lokaal niveau;
- ▶ het stimuleren van succesvolle lokale en regionale projecten (al dan niet in samenwerking met bedrijven) door middel van een stimuleringsprogramma voor biodiversiteit.

LNV-attachés en Nederlandse ambassademedewerkers in het buitenland

Voor de vertegenwoordiging van de Nederlandse overheid in het buitenland is de communicatieopgave vergelijkbaar met de algemene communicatieopgave (bewustwording ten aanzien van de reikwijdte van het concept biodiversiteit, de waarde en functies van biodiversiteit, etc.), maar dan sterker gekoppeld aan de directe taken en de specifieke situatie waarin de LNV-attachés en de ambassademedewerkers zich bevinden. De communicatieopgave spitst zich hierdoor toe op:

- ▶ maatwerk in de informatie die zij over biodiversiteitsbeleid ontvangen, toegespitst op de (landen)specifieke situatie en context waarin zij zich bevinden;
- ▶ een duidelijke opdracht vanuit het eigen ministerie op het terrein van biodiversiteit (vraaggericht werken);
- ▶ verbreding van het thema biodiversiteit van het 'klassieke idee' van soortenbescherming naar het bredere denken over behoud, beheer en rechtvaardige verdeling van natuurlijke hulpbronnen; de kernboodschap vervult hierin een belangrijke rol;
- ▶ koppeling van het thema biodiversiteit aan duurzame handel en lokale economische ontwikkeling, participatief bestuur en democratisering, armoedebestrijding en gelijkheid.

Communicatieopgave doelgroep bedrijven

In algemene termen en generaliserend gezegd 'leeft' het thema onvoldoende bij het bedrijfsleven, uitzonderingen van de voorlopers daargelaten. Daarvoor kunnen twee hoofdredenen worden aangedragen:

1. Het bedrijfsleven associeert 'biodiversiteit' met de juridische bescherming van zeldzame soorten en niet met de beschikbaarheid van natuurlijke hulpbronnen, economische bedrijfsbelangen en – op termijn – het voortbestaan van het eigen bedrijf. De aard van de biodiversiteitsproblematiek en de inzet van het biodiversiteitsbeleid worden daardoor slechts zeer onvolledig – en contraproductief - begrepen. Er is dus een begrips- of imagoprobleem.
2. De meeste bedrijven leggen geen concrete verbinding tussen het eigen bedrijfshandelen en (de) biodiversiteit. Buiten de sectoren die direct invloed hebben op de biodiversiteit of die rechtstreeks afhankelijk zijn van goed functionerende ecosystemen (agrarische sector, bosbouw, visserij e.d.) is het voor veel bedrijven niet eenvoudig om een vertaling te maken van de algemene maatschappelijke zorg voor biodiversiteit (en de kansen die biodiversiteit biedt) naar het concrete functioneren van het eigen bedrijf. Zij missen de uitwerking van de algemeen geformuleerde beleidsdoelen naar hun bedrijfsdoelen (per sector en individueel) en de concrete vertaling naar activiteiten die zij zouden moeten uitvoeren of nalaten. Een actievere benadering van de doelgroepen bij beleidsformulering, -uitwerking en -implementatie kan hierbij behulpzaam zijn.

Als algemene communicatiestrategie voor het Rijk past in deze situatie een benadering van de doelgroep langs drie sporen:

1. een algemeen spoor voor agendasetting en bewustwording van de volle breedte van het biodiversiteitsconcept (met natuurlijke hulpbronnen als kernbegrip); draaggolfcampagne;
2. een voorbeeldenspoor om goede praktijken en nichemarkten zich te laten ontwikkelen; en
3. een verbindend spoor waarin voorwaarden worden geschapen en verankerd om de nieuwe praktijk te bestendigen in bestaande en nieuwe samenwerkingsverbanden en structuren.

comBIO adviseert op grond van deze doelgroepanalyse bedrijven het volgende:

- ▶ organiseer een draaggolfcampagne om het belang van biodiversiteit meer bekendheid te geven;
- ▶ zoom vanuit de draaggolfcampagne in op (onder andere) de doelgroep bedrijfsleven door aan te sluiten bij hun belangen en mogelijke handelingsperspectieven;
- ▶ één spoor is het voorbeeldenspoor: maak gebruik van de goede voorbeelden van voorlopers en niche-spelers om te laten zien dat er handelingsperspectief is: er zijn drie manieren om de voorbeelden te benutten: verdiepen, verbreden en opschalen;
- ▶ het tweede spoor is het verbindende spoor: maak gebruik van bestaande netwerken, kanalen en instrumentarium om op een herkenbare en vertrouwde manier het bedrijfsleven te benaderen;
- ▶ koers niet alleen op de eigen verantwoordelijkheid van bedrijven. Benut als overheid alle rollen: wetgever en handhaver; opdrachtgever en inkoper; facilitator.

Communicatieopgave doelgroep onderwijs

De opgave waar we voor staan bij de doelgroep onderwijs gaat om de volgende hoofdpunten:

- ▶ Agendering van het thema biodiversiteit bij de beleidsbepalers en curriculum-samenstellers van het groen onderwijs, dus samenwerking zoeken met de Groene Kennis Coöperatie en Aequor.
- ▶ Meer aandacht bij de beleidsmakers voor biodiversiteitszaken, met name gericht op de functies van biodiversiteit voor de mens en voor het expliciete gebruik van de term biodiversiteit.
- ▶ Aansluiten bij en versterken van de beleidsvoornemens van LNV en het programma Leren voor Duurzame Ontwikkeling om systematisch de leerlijn Natuur en de domeinbeschrijving Duurzame Ontwikkeling te implementeren in de dagelijkse uitvoerende onderwijspraktijk.

Van deze drie hoofdpunten is de derde, de implementatie, de belangrijkste en lastigste. De didactische en pedagogische inhoud van biodiversiteit is immers redelijk aanwezig. Hardnekkiger is de schoolpraktijk, waar het goed vormgeven van natuur- en milieu-onderwijs meestal niet behoort tot de kernzaken: het schoolprogramma zit overvol, andere vakken (taal, rekenen etc.) hebben meer prioriteit, de inspectie controleert niet op natuur en de groeiende hoeveelheid 'zorgleerlingen' vergen veel aandacht.

Scholen worden overspoeld met educaties over tal van maatschappelijke onderwerpen. In de jaren negentig is onderzocht dat er 24 thematische educaties waren, waarover de scholen post ontvingen. Alleen al voor natuur- en milieu-educatie bleken er destijds al meer dan 150 afzenders.

Om in dit onderwijsbastion te kunnen doordringen is het daarom zaak de krachten te bundelen met vergelijkbare beweging rond natuur en duurzame ontwikkeling en lijkt een aparte biodiversiteitscampagne gericht op het onderwijs verspilde moeite.

2d Overzicht zenders per doelgroep

Doelgroep Burgers

Waar haalt doelgroep informatie vandaan?		Wat zijn de belangrijkste biodiversiteitssenders	Duurzaamheidszenders
Informatiekanalen	Organisaties		
		Corporate	Corporate
<ul style="list-style-type: none"> ▶ TV ▶ Schriftelijke media (kranten, huis aan huisbladen, magazines, verenigingsbladen etc.) ▶ Internet ▶ Persoonlijke contacten ▶ Radio 	<ul style="list-style-type: none"> ▶ TV-zenders/ (lokale) omroepen, postbus 51 ▶ Vrienden, familie, kennissen, collega's ▶ verenigingen, clubs ▶ digitale netwerken (Hyves, e.d.) ▶ redacties en auteurs kranten, tijdschriften en internetsites (geenstijl.nl) ▶ maatschappelijke organisaties ▶ Gemeenten ▶ Politiek ▶ Vakbonden 	<ul style="list-style-type: none"> ▶ Llink, VPRO, RVU, Animal Planet, Discovery Channel, National Geographic, ▶ Greenpeace, Milieudefensie ▶ WNF ▶ Stichting Natuur en Milieu ▶ Natuurmonumenten, SBB, Landschappen ▶ SBO's (Vogelbescherming) en PGO's (Vlinderstichting) ▶ Dierentuinen (Artis, Burger's Zoo, etc) ▶ Naturalis ▶ LNV ▶ VROM ▶ Wetenschapspagina's kranten 	<ul style="list-style-type: none"> ▶ NOVIB ▶ ICCO ▶ Artsen zonder grenzen/ Rode Kruis /UNICEF/ Cordaid etc.
		Non-corporate	Non-corporate
		<ul style="list-style-type: none"> ▶ Handreiking BD Werkt ▶ BD geeft je leven kleur ▶ Nederlands Soortenregister ▶ Natuurkalender ▶ Nederland mooi ▶ Geef de natuur de ruimte ▶ Wereld Biodiversiteitdag 	<ul style="list-style-type: none"> ▶ Klimaatcampagne HIER ▶ Duurzame Dinsdag ▶ Wereld Waterdag ▶ Wereld Voedseldag

Doelgroep consumenten

Waar haalt doelgroep informatie vandaan?		Wat zijn de belangrijkste biodiversiteit-zenders?	Duurzaamheidszenders
Informatiekanalen	Organisaties	Corporate	Corporate
<ul style="list-style-type: none"> ▶ TV (programma's en reclame) ▶ Schriftelijke media (dagbladen, magazines, folders, advertenties) ▶ Internet ▶ Radio (m.n. reclames) ▶ Billboards, etalages ▶ Persoonlijke contacten 	<ul style="list-style-type: none"> ▶ Vrienden, familie, kennissen en collega's ▶ Omroepen, TV-zenders ▶ Redacties en auteurs van kranten, tijdschriften, magazines etc. ▶ Vereniging Eigen Huis ▶ Bedrijven ▶ Consumentenbond ▶ ANWB 	<ul style="list-style-type: none"> ▶ Stichting Goed Hout, Unilever (MSC), Gamma, Tuincentra ▶ Greenpeace ▶ WNF ▶ Milieudefensie ▶ Rainforest Alliance ▶ Stichting Natuur en Milieu 	<ul style="list-style-type: none"> ▶ Novib ▶ Consumentenbond ▶ Fair Trade, AH, Nuon, Essent, Shell, BP, Triodos, Toyota, Daewoo, BMW etc. ▶ Solidaridad ▶ Tony Chocolonely ▶ Wereld Winkels ▶ St. Goede Waar & Co
		Non-corporate	Non-corporate
		<ul style="list-style-type: none"> ▶ milieucentraal.nl, Handreiking biodiversiteit werkt! ▶ Viswijzer ▶ FSC-keurmerk ▶ Maak Schoon-Schap ▶ Campagne Biologisch eigenlijk heel logisch ▶ Communicatieprogramma's Rainforest Alliance ▶ Green Globe- keurmerk 	<ul style="list-style-type: none"> ▶ milieucentraal.nl ▶ Keuringsdienst van Waarde (TV-programma RVU) ▶ Campagne(s) Voedselkwaliteit ▶ Max Havelaar-keurmerk ▶ Tikkie Terug (over energiesbesparing) ▶ Klimaatcampagne HIER ▶ Schone Kleren Campagne

Doelgroep bedrijven

Waar haalt doelgroep informatie vandaan?		Wat zijn de belangrijkste biodiversiteit-zenders?	Duurzaamheids-zenders
Informatiekanalen	Organisaties		
		Corporate	Corporate
<ul style="list-style-type: none"> ▶ TV ▶ Persoonlijke contacten ▶ Bedrijvennetwerken ▶ Schriftelijke media: krant, vakblad, etc. ▶ Internet (netwerken, platformen) ▶ Congressen, conferenties 	<ul style="list-style-type: none"> ▶ VNO/NCW ▶ MKB Nederland ▶ Brancheorganisaties ▶ Bedrijfsschappen ▶ Productschappen ▶ Regionale bedrijfskringen ▶ Werknemersorganisaties (vakbonden) ▶ Inkooporganisaties ▶ Rijksoverheid (inclusief EVD) ▶ Directies Industrie & Handel ▶ Regionale overheden ▶ Kamers van Koophandel ▶ Universiteiten ▶ Kennisinstellingen ▶ Adviesbureaus ▶ Consumentenpanels ▶ Financieel Dagblad ▶ Radio 1, BNR, RTL-B 	<ul style="list-style-type: none"> ▶ Rijksoverheid: VROM, LNV, BuZa ▶ Regionale overheden: provincies, gemeenten, waterschappen ▶ IUCN ▶ WNF ▶ Greenpeace ▶ Milieudefensie ▶ GRI ▶ Adviesbureaus ▶ Nijenrode 	<ul style="list-style-type: none"> ▶ Rijksoverheid: EVD, EZ, VROM (duurzaam inkopen) ▶ VNO/NCW ▶ GRI ▶ Oxfam Novib, ICCO, HIVOS, Cordaid, Human Rights Watch, Amnesty International ▶ ILO ▶ Vakbonden ▶ MVO Nederland ▶ Stimular ▶ Bosschap ▶ Adviesbureaus ▶ VBDO ▶ Diverse universiteiten ▶ Gemeenten (energiescan, bedrijventerreinen, afval etc.)
Waar haalt doelgroep informatie vandaan?		Wat zijn de belangrijkste biodiversiteit-zenders?	Duurzaamheids-zenders
Informatiekanalen	Organisaties		

Waar haalt doelgroep informatie vandaan?		Wat zijn de belangrijkste biodiversiteit-zenders?	Duurzaamheids-zenders
Informatiekanalen	Organisaties		
	Non-corporate <ul style="list-style-type: none"> ▶ Programma's SenterNovem ▶ InfoMil 	Non-corporate <ul style="list-style-type: none"> ▶ Ronde Tafels (palmolie, soja, thee, etc.) ▶ SPADE ▶ Websites van thematische nationale en internationale programma's (zoals rond visserij) ▶ Websites business & biodiversity (o.a. van Earthwatch, IFC) ▶ Website Biodiversiteit werkt 	Non-corporate <ul style="list-style-type: none"> ▶ Programma's SenterNovem ▶ InfoMil ▶ Programma Duurzaam Inkopen ▶ Nationaal Contactpunt OESO richtlijnen ▶ MilieuCentraal ▶ Akkoord van Schokland (Project 2015) ▶ Initiatief duurzame handel (IDH) ▶ Atlas Gezonde leefomgeving

Doelgroep Rijksoverheid

Waar haalt doelgroep informatie vandaan?		Wat zijn de belangrijkste biodiversiteit-zenders	Duurzaamheidszenders
Informatiekanalen	Organisaties	Corporate	Corporate
<ul style="list-style-type: none"> ▶ Visuele media (bijv. actualiteitenprogramma's, documentaires) ▶ Internet en intranet ▶ Vakbladen ▶ Beleidsstukken, projectrapporten en nieuwsbrieven ▶ Congressen, conferenties ▶ Cursussen ▶ Persoonlijke contacten 	<ul style="list-style-type: none"> ▶ Tweede Kamer/Politieke partijen ▶ Belangenorganisaties (bedrijfsleven, NGO's, wetenschap & advies, burgers) ▶ Werkgevers- en werknemersverenigingen ▶ Internationale organisaties ▶ Netwerken in partnerlanden ▶ Rijksoverheid (binnen en tussen ministeries) ▶ Regionale overheden ▶ Kennisinstituten ▶ Koplopers bedrijven ▶ Adviesbureaus 	<ul style="list-style-type: none"> ▶ CBD (en andere verdragsorganisaties) ▶ Internationale organisaties zoals FAO, G-BIF ▶ Planbureau voor de Leefomgeving ▶ IUCN, ECNC, WNF, Greenpeace, Stichting Natuur en Milieu, Milieudefensie, Waddenvereniging, etc. ▶ Belangenorganisaties (LTO, ZLTO) ▶ Kennisinstellingen (bijv. LEI, WUR, NWO, RIVM, CGN, Naturalis, NIOZ, KNAW, RIKZ, RIZA, NCB) ▶ Adviesbureaus 	<ul style="list-style-type: none"> ▶ OESO ▶ Oxfam Novib, ICCO, HIVOS, Cordaid, Human Rights Watch, Amnesty International ▶ SOMO ▶ Vakbonden ▶ GRI ▶ MVO Nederland ▶ Adviesbureaus

Waar haalt doelgroep informatie vandaan?		Wat zijn de belangrijkste biodiversiteit-zenders	Duurzaamheidszenders
Informatiekanalen	Organisaties		
		Non-corporate <ul style="list-style-type: none"> ▶ CBD-website en activiteiten ▶ Website Millennium Ecosystem Assessment ▶ NL-CHM (Clearing House Mechanism) = BioPlatform NL ▶ European Community Biodiversity Clearing House Mechanism ▶ BBI-bulletin (LNV) ▶ NL-BIF website, Biodiversiteitskrant ▶ G-BIF website ▶ Encyclopedia of Life ▶ Soortendatabases, zoals Fauna Europaea, Nederlands Soortenregister ▶ Webdatabases, zoals PROFORIS ▶ Websites van thematische nationale en internationale programma's (bijv. rond visserij) ▶ Thematische platforms en coalities (soja, koffie, vis, etc.) ▶ Leaders for Nature ▶ Werkgroep Ecologie en Ontwikkeling ▶ Ronde Tafels (palmolie, soja, thee, vismeel en visolieketen, etc.) 	Non-corporate <ul style="list-style-type: none"> ▶ Global Compact ▶ Programma Duurzaam Inkopen ▶ Programma Duurzame Bedrijfsvoering Overheden (DBO) ▶ Nationaal Contactpunt OESO richtlijnen ▶ MilieuCentraal ▶ MVO Platform

Doelgroep regionale overheden

Waar haalt doelgroep informatie vandaan?		Wat zijn de belangrijkste biodiversiteit-zenders?	Duurzaamheidszenders
Informatiekanalen	Organisaties	Corporate	Corporate
<ul style="list-style-type: none"> ▶ TV (lokaal, nationaal) ▶ Internet en intranet ▶ Vakbladen ▶ Lokale kranten ▶ Beleidsstukken, projectrapporten en nieuwsbrieven ▶ Inspraakbijeenkomsten ▶ Congressen, conferenties ▶ Cursussen ▶ Persoonlijke contacten 	<ul style="list-style-type: none"> ▶ Rijksoverheid (verschillende departementen) ▶ Regionale overheden ▶ IPO ▶ VNG ▶ UvW ▶ Kennisinstellingen (bijv. LEI, WUR, NWO, RIVM) ▶ Universiteiten ▶ Adviesbureaus ▶ Zuster gemeenten of buitenlandse projecten (internationale activiteiten waterschappen) ▶ Lokale belangenorganisaties (bijv. LTO, Milieufederaties, winkeliersverenigingen, etc.) 	<ul style="list-style-type: none"> ▶ Rijksoverheid: VROM, LNV en BuZa ▶ Koploper provincies ▶ Koploper gemeenten ▶ Koploper waterschappen ▶ Adviesbureaus ▶ Universiteiten en kennisinstellingen ▶ Belangenorganisaties (LTO, ZLTO) ▶ Gebiedsgerichte NGO's, zoals Waddenvereniging ▶ Natuurmonumenten ▶ Staatsbosbeheer ▶ SNM ▶ Milieufederaties 	<ul style="list-style-type: none"> ▶ IPO, VNG, UvW ▶ COS ▶ Vakbonden ▶ GRI ▶ MVO Nederland ▶ Lokale milieuorganisaties ▶ Adviesbureaus

Waar haalt doelgroep informatie vandaan?		Wat zijn de belangrijkste biodiversiteit-zenders?	Duurzaamheidszenders
Informatiekanalen	Organisaties		Non-corporate
		Non-corporate <ul style="list-style-type: none"> ▶ Biodiversiteit werkt ▶ Countdown 2010 campagne ▶ SPADE (LTO-NL en NAJK) ▶ Hoekschewaard.nl ▶ Waalweelde.nl 	Non-corporate <ul style="list-style-type: none"> ▶ Programma Duurzaam Inkopen ▶ Programma Duurzame Bedrijfsvoering Overheden (DBO) ▶ MilieuCentraal ▶ Leren voor Duurzame Ontwikkeling ▶ Programma Groen en de Stad

Doelgroep onderwijs

Waar haalt doelgroep informatie vandaan?		Wat zijn de belangrijkste biodiversiteitssenders	Duurzaamheidszenders
Informatiekanalen	Organisaties		
<ul style="list-style-type: none"> ▶ Krant ▶ TV ▶ Internet (Kennisset) ▶ Schoolboeken ▶ Collega's (vaksecties) ▶ Persoonlijke contacten buiten school ▶ Vaktijdschriften (m.n. vakdocenten) ▶ Postbus 	<ul style="list-style-type: none"> ▶ Docentenopleidingen ▶ Nascholing ▶ Educatieve uitgeverijen ▶ Vakverenigingen (biologie, aardrijkskunde) ▶ SLO, Aequor ▶ Groene Kenniscoöperatie, directie Kennis ▶ Schoolbegeleidingsdienst ▶ CITO ▶ Inspectie ▶ Educatieve organisaties of afdelingen van instellingen/bedrijven (diverse thema's) 	<p>Corporate</p> <ul style="list-style-type: none"> ▶ Duurzaam Hoger Onderwijs ▶ SenterNovem (LvDO) ▶ Landelijke NME: SME-Advies, IVN, Stichting Veldwerk, Natuurmonumenten, WNF, SBB (Bezoekerscentra), Greenpeace ▶ Lokale NME-centra ▶ Plaatselijke natuurclubs 	<p>Corporate</p> <ul style="list-style-type: none"> ▶ Energiemaatschappijen ▶ Waterschappen / waterbedrijven ▶ Gemeenten ▶ Oxfam Novib, ICCO, HIVOS, Cordaid, Human Rights Watch, Amnesty International ▶ COSsen / NCDO
		<p>Non-corporate</p> <ul style="list-style-type: none"> ▶ Programma Leren voor Duurzame Ontwikkeling ▶ Leerlijn Natuur 	<p>Non-corporate</p> <ul style="list-style-type: none"> ▶ Campagne Smaaklessen (LNV) ▶ Campagne Frisse scholen (SenterNovem) ▶ Programma Groen en de Stad (LNV, VROM, Steden)

Toelichting

1. Voorgaande tabellen moeten verticaal gelezen worden. Het is niet de bedoeling om de regels ook horizontaal te lezen.
2. Er wordt een onderscheid gemaakt in corporate en non-corporate zenders. Corporate: de organisatie, haar missie en identiteit staat centraal in de communicatie. De focus van de communicatie ligt dus op de organisatie zelf. Non-corporate: de thematiek staat centraal en de afzender is minder van belang. Non-corporate communicatie kan door één organisatie worden verzorgd maar zal vaak ook door meerdere samenwerkende zenders worden verzorgd. Denk aan project- en –programmacomunicatie, campagnes, inhoudelijke websites, logo's, keurmerken et cetera. Ter illustratie corporate zijn bijvoorbeeld de departementale websites van VROM en LNV, waarop in beide gevallen ook aandacht aan biodiversiteit wordt gegeven. Non-corporate is dan bijvoorbeeld de Handreiking Biodiversiteit Werkt.

3 Handelingsdomeinen

3a Overzicht handelingsdomeinen, primaire functies van biodiversiteit voor het handelingsdomein en relevantie van het handelingsdomein voor biodiversiteit (beleid)

Handelingsdomein	Primaire functies van biodiversiteit (ecosysteemdiensten)	Relevantie voor het biodiversiteit (beleid)
Eten & drinken	<p>Biodiversiteit levert de grondstoffen voor eten & drinken, de belangrijkste basisbehoefte van mensen, zowel fysiek als psychisch (genieten). Gevarieerd eten & drinken is belangrijk voor onze gezondheid. Biodiversiteit vormt ook een reservoir van kansen om nieuwe voedselproducten en dranken te ontwikkelen.</p> <p>Primaire ecosysteemdiensten:</p> <ul style="list-style-type: none"> ▶ Productiefunctie: voedsel (gewassen, visserij, vee, etc.), water, genetische bronnen ▶ Regulerende functies: waterzuivering, watervasthoudend vermogen, bestuiving, voorkomen erosie, klimaatregulering, beheersing plagen ▶ Ondersteunende functies: nutriëntencyclus, primaire productie (biologisch materiaal), watercyclus 	Verantwoord eten & drinken en een verantwoorde grondstoffenwinning & productie zijn belangrijk zowel voor het behoud van deze cruciale functie van biodiversiteit als om te voorkomen dat biodiversiteit met andere functies verloren gaat.
Kleden & persoonlijke verzorging	<p>Biodiversiteit levert grondstoffen voor kleding en persoonlijke verzorgingsartikelen. Kleden en persoonlijke verzorging zijn een basisbehoefte van mensen. Biodiversiteit vormt ook een reservoir van kansen om nieuwe materialen en producten voor persoonlijke verzorging te ontwikkelen</p> <p>Primaire ecosysteemdiensten:</p> <ul style="list-style-type: none"> ▶ Productiefunctie: vezels (zoals katoen en zijde), etherische 	Verantwoorde grondstoffenwinning & productie zijn belangrijk zowel voor het behoud van deze functie van biodiversiteit als om te voorkomen dat biodiversiteit met andere functies verloren gaat.

Handelingsdomein	Primaire functies van biodiversiteit (ecosysteemdiensten)	Relevantie voor het biodiversiteit (beleid)
	<p>oliën/geurstoffen, etc. uit gewassen (bijvoorbeeld bloemen), water, genetische bronnen</p> <ul style="list-style-type: none"> ▶ Regulerende functies: waterzuivering, watervasthoudend vermogen, bestuiving, voorkomen erosie, klimaatregulering, beheersing plagen ▶ Ondersteunende functies: nutriëntencyclus, primaire productie (biologisch materiaal), watercyclus 	
Gezond blijven & beter worden	<p>Biodiversiteit is onmisbaar om gezond te blijven. Dat begint al bij onze grotendeels onbekende darmflora en bij gevarieerd eten & drinken. Maar ook omdat biodiversiteit voor de zuurstof zorgt die we inademen.</p> <p>Ook voor ons welbevinden en onze psychische gezondheid is biodiversiteit cruciaal, zowel in onze directe woonomgeving als tijdens vakanties.</p> <p>Wanneer we ziek zijn is beter worden in veel gevallen afhankelijk van medicijnen met een oorsprong in onze biodiversiteit. Ook voor de ontwikkeling van nieuwe medicijnen zijn we sterk afhankelijk van de natuurlijke biodiversiteit.</p> <p>Primaire ecosysteemdiensten:</p> <ul style="list-style-type: none"> ▶ Productiefunctie: medicinale stoffen (zoals uit planten), water, genetische bronnen ▶ Regulerende functies: waterzuivering, watervasthoudend vermogen, bestuiving, voorkomen erosie, klimaatregulering, beheersing 	De vervulling van deze functie van biodiversiteit wordt ernstig bedreigd door het verloren gaan van grote arealen natuurlijke biodiversiteit door tal van oorzaken.

Handelingsdomein	Primaire functies van biodiversiteit (ecosysteemdiensten)	Relevantie voor het biodiversiteit (beleid)
	<p>plagen, luchtkwaliteit, tegengaan verspreiding van ziektes, bescherming tegen natuurrampen</p> <ul style="list-style-type: none"> ▶ Culturele functies: spirituele, esthetische en/of een andere aan ecosystemen toegekende waarde ▶ Ondersteunende functies: nutriëntencyclus, primaire productie (biologisch materiaal), watercyclus 	
<p>Wonen & bedrijfshuisvesten</p>	<p>Biodiversiteit is op verschillende manieren relevant voor wonen. Biodiversiteit levert grondstoffen en 'levende' bouwmaterialen (bijv. hout). Tevens draagt biodiversiteit bij aan een gezonde en mooie woon- en werkomgeving waarin het prettig wonen en werken is. Waterberging en –bufferingsfuncties van biodiversiteit beperken de overstromingsrisico's</p> <p>Primaire ecosysteemdiensten:</p> <ul style="list-style-type: none"> ▶ Productiefunctie: vezels (zoals hout, katoen en glas), bio-energie, water, genetische bronnen ▶ Regulerende functies: waterzuivering, watervasthoudend vermogen, bestuiving (mooie woonomgeving), voorkomen erosie, klimaatregulering, luchtkwaliteit, bescherming tegen natuurrampen ▶ Culturele functies: spirituele, esthetische en/of een andere aan ecosystemen toe te kennen waarde ▶ Ondersteunende functies: nutriëntencyclus, primaire 	<p>Wonen & huisvesten kunnen de biodiversiteit bedreigen - bijv. door overmatig energiegebruik en onverantwoord gebruik van hardhout - maar ook de lokale biodiversiteit versterken door bij ontwerp, aanleg en gebruik te streven naar het creëren van biodiversiteitswaarde.</p>

Handelingsdomein	Primaire functies van biodiversiteit (ecosysteemdiensten)	Relevantie voor het biodiversiteit (beleid)
	productie (biologisch materiaal), watercyclus	
Verplaatsen	<p>De mens heeft het vliegen afgekeken van de biodiversiteit. (Wellicht hebben ook andere vormen van verplaatsen inspiratie opgeleverd voor nieuwe technologie.)</p> <p>Primaire ecosysteemdiensten:</p> <ul style="list-style-type: none"> ▶ Productiefunctie: biobrandstoffen, water, genetische bronnen (t.b.v. biobrandstoffen) ▶ Regulerende functies: bescherming natuurrampen, klimaatregulatie (o.a. invloed overstromingen op mogelijkheden verplaatsen), voorkomen erosie 	<p>De mobiliteitskeuze en de harde infrastructuur die daarvoor nodig is, hebben een grote invloed op onze biodiversiteit. Wandelen en fietsen zijn biodiversiteit-vriendelijke wijzen van verplaatsen. Veel vormen van gemotoriseerd verplaatsen hebben - m.n. door hun energiegebruik en verstoringseffecten - een negatief effect op biodiversiteit. Veel harde infrastructuur is zo aangelegd dat daarmee leefgebieden te klein worden en te veel versnipperd raken. Ook zorgt de grote toename van mondiale verplaatsingen voor introductie van uitheemse soorten die inheemse soorten kunnen verdringen.</p>
Recreëren	<p>Voor de meeste mensen is biodiversiteit van groot belang bij recreatie en toerisme (ontspanning en genieten). Recreatie en toerisme behoren wereldwijd tot de belangrijkste economische sectoren. Biodiversiteit biedt ook een reservoir aan kansen voor de ontwikkeling van nieuwe, duurzame vormen van recreatie.</p> <p>Primaire ecosysteemdiensten:</p> <ul style="list-style-type: none"> ▶ Regulerende functies: luchtkwaliteit, waterzuivering, voorkomen erosie, watervasthoudend vermogen, klimaatregulering, bescherming tegen natuurrampen ▶ Culturele functies: spirituele, esthetische en/of een andere aan ecosystemen toe te kennen waarde, natuurbeleving 	<p>Verlies van biodiversiteit leidt tot verarming en verschraving van de wereldwijde variatie aan ecosystemen en soorten en daardoor ook tot een verlies aan recreatie- en ontspanningsmogelijkheden. Veel vormen van recreatie en toerisme hebben schade aangebracht aan de lokale/regionale biodiversiteit en daarmee vaak ten dele ook aan de recreatieve en toeristische potenties.</p>

Handelingsdomein	Primaire functies van biodiversiteit (ecosysteemdiensten)	Relevantie voor het biodiversiteit (beleid)
Energie gebruiken	<p>Biodiversiteit heeft – in de vorm van in steenkool, olie en gas opgeslagen zonne-energie - de belangrijkste grondstoffen voor onze energievoorziening geleverd. Biodiversiteit levert daarnaast – in de vorm van biomassa – een belangrijke bijdrage aan onze huidige energievoorziening.</p> <p>Primaire ecosysteemdiensten:</p> <ul style="list-style-type: none"> ▶ Productiefunctie: bio-energie, water, genetische bronnen ▶ Regulerende functies (met name t.b.v. gewassen biobrandstoffen): waterzuivering, watervasthoudend vermogen, bestuiving, voorkomen erosie, klimaatregulering, beheersing plagen ▶ Ondersteunende functies (met name t.b.v. gewassen biobrandstoffen): nutriëntencyclus, primaire productie (biologisch materiaal), watercyclus 	<p>De winning en het transport van steenkool, olie en gas richten vaak grote schade aan aan de (lokale/regionale) biodiversiteit. De grootschalige productie van biomassa gaat eveneens vaak ten koste van de lokale/regionale biodiversiteit en draagt bij aan ontbossing.</p> <p>Energie gebruik uit fossiele brandstoffen heeft een grote bijdrage geleverd aan klimaatverandering en is een van de oorzaken voor biodiversiteitverlies op mondiale schaal (evt. verwerken in de andere handelingsgebieden.)</p>
Inkomen verdienen, geld uitgeven, sparen & beleggen	<p>Veel mensen verdienen (een deel van) hun inkomen met biodiversiteit. Dat geldt o.a. voor sectoren als landbouw, visserij, voedingsmiddelenindustrie, recreatie & toerisme en natuurbeheer. Daarnaast wordt geld verdiend door te investeren / beleggen in deze sectoren.</p> <p>Primaire ecosysteemdiensten: Door de relatie met alle andere handelingsdomeinen zijn alle functies van biodiversiteit van belang.</p>	<p>Pensioengelden en inkomen dat mensen overhouden, wordt belegd of gespaard. Het gaat om enorme bedragen die door pensioenfondsen, banken en verzekeraars geïnvesteerd worden in al dan niet biodiversiteitvriendelijke bestemmingen. Deze investeringen kunnen veel schade aan richten maar ook zo gebruikt worden dat ze biodiversiteit behouden of biodiversiteitswaarde creëren.</p>

Handelingsdomein	Primaire functies van biodiversiteit (ecosysteemdiensten)	Relevantie voor het biodiversiteit (beleid)
Ruimtelijk inrichten	<p>Biodiversiteit voegt veel kwaliteit toe aan de ruimte. Zonder biodiversiteit was de wereld een dode wereld. Met weinig biodiversiteit is de wereld een saaie wereld.</p> <p>Primaire ecosysteemdiensten: Alle functies van biodiversiteit zijn van belang voor én bepalend voor de ruimtelijke inrichting.</p>	<p>Alle functies claimen ruimte en deze ruimteclaims kunnen onderling concurreren. Dit is vaak ten koste gegaan van zachtere, publieke waarden en belangen zoals biodiversiteit en de kwaliteiten die zij toevoegt. Ruimtelijke ontwikkeling kan echter ook biodiversiteitskwaliteit toevoegen door ruimtegebruik en ruimtelijke inrichting van de functies af te stemmen en te integreren vanuit een ecoregionale benadering. Daarbij kan met biodiversiteit de regionale samenhang en identiteit worden versterkt en de vervulling van diverse functies met behulp van biodiversiteit worden verbeterd.</p>

3b Streefbeeld en handelingsdomeinen

Streefbeeld Eten & drinken

Er is overal ter wereld voldoende eten en drinken beschikbaar om de wereldbevolking te voeden en gezond te houden zonder dat dit ten koste gaat van de natuurlijke biodiversiteit.

De mondiale voedsel economie heeft een transitie doorgemaakt. Er wordt niet meer geproduceerd of onttrokken dan de draagkracht en het regeneratievermogen van lokale/regionale ecosystemen toelaat. De voedsel economie is gebaseerd op moderne technologie én op ecologische principes (regionale kringlopen van energie, water, nutriënten).

In de nieuwe voedsel economie is de voedselproductie gebaseerd op principes van biodiversiteit, nl. variatie, regionale identiteit en draagkracht van ecosystemen. De huidige grootschalige, energie- en waternverwendende productiewijzen en transport zijn verdwenen. Voedsel en dranken worden geproduceerd met gebruikmaking van inheemse rassen en/of met rassen die aangepast zijn aan de regionale milieu- en klimaatcondities en daardoor zeer efficiënt met energie en water omgaan. Het energie- en watergebruik in de voedselproductie zijn daardoor sterk verminderd en de bijdrage vanuit de landbouw aan klimaatverandering en watertekorten is geminimaliseerd. Het gebruik van kunstmest en bestrijdingsmiddelen is vrijwel uitgebannen door gebruik te maken van functionele agrobiodiversiteit gericht op een gezond bodemleven en natuurlijke plaagbestrijding.

Ook de andere schakels in de voedselproductieketen – levensmiddelenindustrie, afvalverwerking – zijn ingericht met het oog op duurzaam gebruik van biodiversiteit, o.a. met het oog op een duurzame nutriëntenkringloop.

In de keten wordt betaald voor het gebruik van biodiversiteit middels een BTW (Biodiversiteits Toegevoegde Waarde). De opbrengsten hiervan worden geïnvesteerd in duurzaam gebruik en biodiversiteitsbehoud.

Streefbeeld Kleden & persoonlijke verzorging

Overal ter wereld zijn mensen in staat zich te kleden en persoonlijk te verzorgen. Daarbij wordt o.a. gebruik gemaakt van natuurlijke hulpbronnen maar niet meer dan de aarde mondiaal en lokaal kan (re)produceren. Door productinnovatie (ontwerpen met biodiversiteit) zijn talloze nieuwe producten ontwikkeld, m.n. voor persoonlijke verzorging (zoals cosmetica).

De productie van belangrijke grondstoffen, zoals katoen, wol, leer en ingrediënten voor persoonlijke verzorgingsartikelen, is duurzaam ingericht. Er is een omvangrijke markt voor tweedehands kleding. Afgedragen kleding wordt gescheiden ingezameld en verantwoord verwerkt. In de keten wordt betaald voor het gebruik van biodiversiteit middels een BTW (Biodiversiteits Toegevoegde Waarde). De opbrengsten hiervan worden geïnvesteerd in biodiversiteitsbehoud.

Streefbeeld Gezond blijven & Beter worden

Mensen blijven overal ter wereld (langer) gezond omdat zij zich zowel fysiek als psychisch wel bevinden. Zij eten en drinken gezond en gevarieerd, ze bewegen en ontspannen voldoende in een gezonde, groene en aantrekkelijke woon-, werk- en leefomgeving (zie verder bij eten & drinken, verplaatsen, recreëren, wonen).

Mensen die ziek worden gebruiken medicijnen waarbij vaak gebruik is gemaakt van biodiversiteit. Het onderzoek naar medicijnontwikkeling en nieuwe geneesmethoden m.b.v. biodiversiteit heeft een grote vlucht genomen. De bevolking in de landen van herkomst van deze medicijnen plukt mede de vruchten van het verlenen van toegang tot het genetisch materiaal in hun landen. In de keten wordt betaald voor het gebruik van biodiversiteit middels een BTW (Biodiversiteits Toegevoegde Waarde). De opbrengsten hiervan worden deels geïnvesteerd in biodiversiteitsbehoud.

Streefbeeld Wonen & Tuinieren

Er is overal ter wereld, te beginnen in Nederland, sprake van duurzaam wonen en duurzame bedrijfshuisvesting vanuit biodiversiteitsoptiek. Dit betekent dat waar mogelijk natuurlijke materialen worden toegepast in gebouwen en tuinen, maar tevens dat mondiaal en lokaal niet méér natuurlijke hulpbronnen worden onttrokken dan het reproductievermogen van ecosystemen toelaat.

Bij het ontwerpen van nieuwe of de renovatie van bestaande gebouwen en tuinen wordt een biodiversiteitsbril opgezet: gebouwen zijn maximaal energie- en waterefficiënt, er worden zoveel mogelijk materialen en natuurlijke hulpbronnen uit de eigen regio gebruikt en deze materialen worden herbruikbaar toegepast. Het ontwerp biedt ook leefmogelijkheden voor de lokale flora en fauna.

De lokale stedenbouwkundige (culturele) identiteit houdt direct verband met de lokale natuurlijke identiteit. Zowel door het materiaalgebruik als door het ontwerpen van gebouwen en tuinen als onderdeel van het lokale ecosysteem in relatie tot de directe omgeving. Gebouwen, bedrijfsterreinen en tuinen maken daardoor niet alleen gebruik van biodiversiteit maar voegen ook biodiversiteitswaarde toe doordat zij een functie als leefgebied of corridor vervullen voor inheemse biodiversiteit.

Biodiversiteit voegt waarde toe aan woningen, gebouwen en de gebouwde omgeving en deze waarde wordt zowel inhoudelijk als in financiële termen zichtbaar gemaakt bij aan- en verkoop van woningen. In de keten wordt betaald voor het gebruik van biodiversiteit middels een BTW (Biodiversiteits Toegevoegde Waarde). De opbrengsten hiervan worden geïnvesteerd in biodiversiteitsbehoud.

Streefbeeld Verplaatsen

De noodzaak tot verplaatsen is tot een minimum teruggedrongen door gebruik te maken van telecommunicatie en de clustering van functies op één locatie. Verplaatsingen die toch plaatsvinden vinden zoveel mogelijk plaats via openbaar vervoer en duurzame vervoersmodaliteiten. Vliegen is sterk afgenomen, het gebruik van trein, boot en andere nieuwe vervoersmogelijkheden is sterk toegenomen. De infrastructuur die verplaatsing mogelijk maakt is zo ingericht dat fragmentatie van ecosystemen en habitats wordt voorkomen. Waar nodig zijn corridors gecreëerd voor de migratie van soorten. Verstoring van flora en fauna is tot een minimum teruggebracht door de toepassing van stille motoren.

Deze motoren maken zeer efficiënt gebruik van duurzame energie, zoals zonnecellen en elektriciteit uit windenergie en waterkracht. De inzet van biomassa voor de productie van brandstoffen concurreert niet langer met voedselproductie en de productie vindt zodanig plaats (locatie en wijze van productie) dat een positieve bijdrage wordt geleverd aan de biodiversiteit. Eventuele resterende negatieve impacts op biodiversiteit worden gecompenseerd.

Streefbeeld Recreëren

Voor alle wereldburgers is in de directe omgeving voldoende en aantrekkelijke biodiversiteit beschikbaar om te ontspannen en genieten in een gezonde, natuurlijke omgeving. Veel commerciële vormen van dag- en verblijfsrecreatie en toerisme hebben baat bij biodiversiteit en zijn zodanig ingericht dat de biodiversiteit duurzaam gebruikt wordt. Handel in exotische, bedreigde diersoorten is verdwenen.

In de commerciële recreatiesector wordt betaald voor het gebruik van biodiversiteit middels een BTW (Biodiversiteits Toegevoegde Waarde). De opbrengsten hiervan worden geïnvesteerd in biodiversiteitsbehoud.

Streefbeeld Energie gebruiken

Bij energieopwekking wordt uitsluitend gebruik gemaakt van duurzame energiebronnen zoals zon, wind, water en verantwoorde biomassa. Bedrijven en consumenten hebben hun energieverbruik en de CO₂-uitstoot sterk verminderd en gebruiken gezamenlijk niet meer energie dan duurzaam kan worden opgewekt. Het gebruik van energie is eerlijk verdeeld over de mondiale wereldbevolking.

Energieopwekking door de productie van biomassa gaat niet meer ten koste van biodiversiteit. Energieopwekking en –gebruik dragen niet meer bij aan de opwarming van het klimaat en de desastreuze effecten daarvan op biodiversiteit.

In de energieketen wordt betaald voor het gebruik van biodiversiteit middels een BTW (Biodiversiteits Toegevoegde Waarde). De opbrengsten hiervan worden geïnvesteerd in biodiversiteitsbehoud.

Streefbeeld Inkomen verdienen, geld uitgeven, sparen & beleggen

Mensen en bedrijven die werkzaam zijn in sectoren die direct of indirect gebruikmaken van natuurlijke hulpbronnen en biodiversiteit, en daar hun inkomen mee verdienen, hechten grote waarde aan een duurzame en houdbare exploitatie van de hulpbronnen om zichzelf en hun kinderen een toekomst te geven.

Bij het besteden van hun inkomen letten mensen op een verantwoorde besteding van hun geld en zij kopen uitsluitend biodiversiteitsvriendelijke consumptiegoederen. Het inkomen dat zij overhouden wordt gespaard en belegd in groene spaar- en beleggingsproducten met een expliciete biodiversiteitstoets. Ook pensioenfondsen zijn onder maatschappelijke druk van werkgevers, werknemers en politiek transparanter geworden in hun beleggingen en houden expliciet rekening met biodiversiteitscriteria.

Streefbeeld Ruimtelijk inrichten

Overall ter wereld is biodiversiteit een belangrijk criterium en een belangrijke kans bij regionale ruimtelijke ontwikkeling. Regionale ontwikkeling wordt integraal benaderd en gaat niet langer ten koste van ecosystemen en de levensvoorwaarden van biodiversiteit. Bij regionale ontwikkeling wordt gezien hoe biodiversiteit kan helpen om de verschillende andere

functies te vervullen (bijv. landbouw, wonen, waterberging en –buffering, erosiebestrijding) en wordt – ongeacht de ‘primaire’ functie van het gebied – biodiversiteit benut om kwaliteiten en functies toe te voegen aan de ruimte. Daarbij wordt de ruimtelijk-ecologische samenhang met het omliggende gebied in ogenschouw genomen. Bij gebiedsontwikkeling t.b.v. andere functies dan de ecologische functies van biodiversiteit worden milieuvorwaarden gesteld om de aanwezige biodiversiteit in het gebied - en de omgeving die beïnvloed wordt door de regionale ontwikkelingen - te beschermen. Ecologisch gezien unieke en waardevolle gebieden (‘hot spots’) worden aangewezen als ‘no go areas’ voor (grootschalige) ontwikkeling van andere functies in het gebied en/of de omgeving daarvan.

3c Handelingsdomeinen, beoogde praktijken en geboden perspectieven

NB. Zie bijlage 1 voor een toelichting op de gehanteerde systematiek

Handelingsdomeinen	Subdomeinen	Beoogde handelingspraktijken	Geboden handelingsperspectieven
Eten & drinken	Eten Drinken	<p>Eten & drinken</p> <ul style="list-style-type: none"> ▶ biodiversiteitvriendelijk eten & drinken door: <ul style="list-style-type: none"> ➢ ontwikkeling/versterking van nieuwe voedselmarkten/ economieën gebaseerd op biodiversiteitsprincipes variatie & regionale identiteit en/of door technologische productinnovatie ➢ verduurzaming talloze bestaande biodiversiteitbelastende voedsel- en drankketens zoals vlees, vis, soja, cacao, kaas, melk, koffie, etc. 	<p>Ontwerp</p> <ul style="list-style-type: none"> ▶ productinnovatie (ontwerpen met biodiversiteit, bijv. eiwitten uit algen) ▶ innovatie productiewijzen 1 (ontwerpen met en voor biodiversiteit, bijv. FAB-onderzoek) ▶ innovatie productiewijzen 2 (ontwerpen voor biodiversiteit, bijv. onderzoek naar energie- en waterefficiënte productiewijzen) <p>Grondstoffenwinning & productie</p> <ul style="list-style-type: none"> ▶ verantwoorde winning van oorspronkelijk genetisch materiaal ▶ verduurzaming productie(ketens): <ul style="list-style-type: none"> ➢ productkeuze (bijv. inheemse rassen) ➢ seizoensgebonden productie ➢ inzetten van FAB voor bodemvruchtbaarheid en natuurlijke plaagbestrijding/vermindering kunstmest en bestrijdingsmiddelen ➢ energie- en waterefficiënte productie <p>Distributie & aankoop</p> <ul style="list-style-type: none"> ▶ lokale/regionale distributie & afzet ▶ aanbod via alle gebruikelijke distributiekanaal (supermarkten, tankstations, markten, automaten) ▶ keurmerken

Handelingsdomeinen	Subdomeinen	Beoogde handelingspraktijken	Geboden handelingsperspectieven
			<p>Gebruik & Afval</p> <ul style="list-style-type: none"> ▶ gezond & gevarieerd eten ▶ niet of minder consumeren van niet-duurzaam geproduceerde vlees, vis, soja, cacao, kaas, melk, koffie, etc. ▶ consumeren duurzaam geproduceerd vlees, vis, soja, kaas, melk, cacao, koffie, etc. ▶ consumeren nieuwe producten (bijv. eiwitten uit algen) ▶ consumeren regionale producten ▶ consumeren seizoensproducten ▶ consumeren producten van inheemse rassen ▶ composthoop aanleggen
Kleden & persoonlijke verzorging	Kleden	Biodiversiteitvriendelijk kleden	<p>Ontwerp</p> <ul style="list-style-type: none"> ▶ ontwerpen met (nieuwe) natuurlijke materialen/biodiversiteit: <ul style="list-style-type: none"> ➢ productinnovatie (voorbeeld: ?) ▶ innovatie productiewijzen (ontwerpen voor biodiversiteit bijv. onderzoek naar energie- en waterefficiënte productiewijzen): <ul style="list-style-type: none"> ➢ planten: katoen, wol, e.d. ➢ dieren: leer, e.d.

Handelingsdomeinen	Subdomeinen	Beoogde handelingspraktijken	Geboden handelingsperspectieven
			<p>Grondstoffenwinning & productie</p> <ul style="list-style-type: none"> ▶ verantwoorde winning van oorspronkelijk genetisch materiaal ▶ verduurzaming productie(ketens): <ul style="list-style-type: none"> ➢ productkeuze (bijv. inheemse rassen) ➢ seizoensgebonden productie ➢ inzetten van FAB voor bodemvruchtbaarheid en natuurlijke plaagbestrijding/vermindering kunstmest en bestrijdingsmiddelen ➢ energie- en waterefficiënte productie <p>Distributie & aankoop</p> <ul style="list-style-type: none"> ▶ lokale/regionale distributie & afzet ▶ aanbod via alle gebruikelijke distributiekanaal (retailers, postorderbedrijven) ▶ keurmerken <p>Gebruik & afval</p> <ul style="list-style-type: none"> ▶ kleding wassen met biodiversiteitvriendelijke wasmiddelen ▶ gescheiden afvoeren
	Persoonlijke verzorging	Biodiversiteitvriendelijke persoonlijke verzorging	<p>Ontwerp</p> <ul style="list-style-type: none"> ▶ productinnovatie (ontwerpen met biodiversiteit, bijv. persoonlijke verzorgingsartikelen uit algen, wieren, planten, etc) ▶ innovatie productiewijzen 1 (ontwerpen met en voor biodiversiteit, bijv. FAB-onderzoek) ▶ innovatie productiewijzen 2 (ontwerpen voor biodiversiteit, bijv. onderzoek naar energie- en waterefficiënte productiewijzen)

Handelingsdomeinen	Subdomeinen	Beoogde handelingspraktijken	Geboden handelingsperspectieven
			Grondstoffenwinning & productie <ul style="list-style-type: none"> ▶ verantwoorde winning van oorspronkelijk genetisch materiaal ▶ verduurzaming productie(ketens): <ul style="list-style-type: none"> ▶ productkeuze (bijv. inheemse rassen) ▶ inzetten van FAB voor bodemvruchtbaarheid en natuurlijke plaagbestrijding/vermindering kunstmest en bestrijdingsmiddelen ▶ energie- en waterefficiënte productie
			Distributie & aankoop <ul style="list-style-type: none"> ▶ lokale/regionale distributie & afzet ▶ aanbod via alle gebruikelijke distributiekanaalen (supermarkt, drogisterij, parfumerie) ▶ keurmerken
			Gebruik & afval <ul style="list-style-type: none"> ▶ gescheiden afvoeren
Gezond blijven & beter worden	Gezond blijven: <ul style="list-style-type: none"> ▶ Eten & drinken ▶ Bewegen ▶ Wonen 	Zie eten & drinken (= gezond en gevarieerd eten & drinken) Zie verplaatsen/recreatie (= gezonde inspanning & ontspanning) Zie wonen (= gezonde, groene woon- en werkomgeving)	
	Beter worden	Beter worden met biodiversiteit Biodiversiteitvriendelijk beter worden	Ontwerp <ul style="list-style-type: none"> ▶ productinnovatie/ontwerpen met biodiversiteit: ontwikkeling van nieuwe medicijnen en geneesmethoden (bijv. maden bij wondgenezing) ▶ innovatie productiewijzen/ontwerpen voor biodiversiteit: biodiversiteitvriendelijke grondstoffenwinning & productie

Handelingsdomeinen	Subdomeinen	Beoogde handelingspraktijken	Geboden handelingsperspectieven
			<p>Grondstoffenwinning & productie</p> <ul style="list-style-type: none"> ▶ verantwoorde winning van oorspronkelijk genetisch materiaal ▶ verduurzaming productie(ketens): <ul style="list-style-type: none"> ➢ productkeuze (bijv. inheemse rassen) ➢ inzetten van FAB voor bodemvruchtbaarheid en natuurlijke plaagbestrijding/vermindering kunstmest en bestrijdingsmiddelen ➢ energie- en waterefficiënte productie <p>Distributie & afzet</p> <ul style="list-style-type: none"> ▶ nieuwe geneesmethoden en biodiversiteitvriendelijke medicijnen opnemen in verzekering ▶ opleiden artsenbezoekers & artsen ▶ biodiversiteitsopcenten t.b.v. Biodiversiteitfonds (NB. moet eigenlijk elders bij beschrijving overheidsinstrumenten) <p>Gebruik & afval</p> <ul style="list-style-type: none"> ▶ kuren afmaken ▶ verantwoorde afvoer medicijnen
Wonen & tuinieren	Wonen (incl. bedrijfshuisvesting)	Biodiversiteitvriendelijk wonen	<p>Ontwerp</p> <ul style="list-style-type: none"> ▶ ontwerpen met natuurlijke materialen/biodiversiteit (o.a. grasdaken, rietdaken, hout) ▶ ontwerpen voor biodiversiteit: <ul style="list-style-type: none"> ➢ energiezuinige woningen (woningisolatie, zonne-energie, warmte- en koude-opslag) ➢ zwaluwdakpannen, e.d. <p>Grondstoffenwinning & woningbouw</p> <ul style="list-style-type: none"> ▶ gebruik van duurzaam geproduceerde natuurlijke materialen (o.a. FSC-hout) ▶ hergebruik sloopmaterialen

Handelingsdomeinen	Subdomeinen	Beoogde handelingspraktijken	Geboden handelingsperspectieven
			<p>Verkopen & kopen:</p> <ul style="list-style-type: none"> ▶ biodiversiteitswaarde expliciteren zowel inhoudelijk als financieel (bijv. met biodiversiteitcertificaat)
	Tuinieren	Biodiversiteitvriendelijk tuinieren	<p>Gebruik & sloop</p> <ul style="list-style-type: none"> ▶ Gescheiden afvoer gericht op hergebruik <p>Ontwerp</p> <ul style="list-style-type: none"> ▶ ontwerpen met biodiversiteit: <ul style="list-style-type: none"> ➢ tuinontwerp dat inheemse biodiversiteit bevordert ➢ inheemse bomen, struiken en planten aangepast aan de lokale bodem – en (grond)wateromstandigheden ▶ ontwerpen voor biodiversiteit <ul style="list-style-type: none"> ➢ tuinontwerp en materiaalgebruik dat biodiversiteit elders niet schaadt ▶ modeltuinen voor biodiversiteit <p>Grondstoffenwinning/productie, distributie & aankoop materialen:</p> <ul style="list-style-type: none"> ▶ duurzaam geproduceerde tuinartikelen (o.a. FSC-hout, compost) ▶ beschikbaarheid inheemse bomen, struiken en planten vergroten <p>Aanleg</p> <ul style="list-style-type: none"> ▶ zo min mogelijk aanvoeren van grond en tuinartikelen en –materialen van elders ▶ afkoppelen regenwaterafvoer /regentonnen ▶ inheemse soorten aanplanten ▶ heggen i.p.v. schuttingen. ▶ voortplantings-, schuil- en voorgelegenheid bieden voor vogels, egels, insecten, e.d.

Handelingsdomeinen	Subdomeinen	Beoogde handelingspraktijken	Geboden handelingsperspectieven
			Gebruik & onderhoud <ul style="list-style-type: none"> ▶ moestuinen met inheemse rassen ▶ bevorderen levende bodem/ tuinieren zonder spitten ▶ gebruik van natuurlijke onkruidbestrijdingsmiddelen ▶ kringlopen bevorderen: composthopen & composttonnen
Verplaatsen	Mobiliteit	Biodiversiteitvriendelijke mobiliteit	Beleid & planning <ul style="list-style-type: none"> ▶ beperken gemotoriseerde mobiliteit, m.n. vliegen en autorijden ▶ stimuleren openbaar vervoer, fietsen en wandelen ▶ compensatie-instrumenten voor negatieve effecten Verplaatsen <ul style="list-style-type: none"> ▶ niet of minder vliegen ▶ niet of minder autorijden ▶ compenseren van vliegreizen en autorijden
	Infrastructuur	Biodiversiteitvriendelijke infrastructuur	Planning <ul style="list-style-type: none"> ▶ (uitbreiding) biodiversiteittoets infrastructuurplannen Ontwerp Ontwerpen voor biodiversiteit: <ul style="list-style-type: none"> ▶ landschappelijke en ecologische inpassing nieuwe infrastructuur (voorkomen verdere versnippering leefgebieden) ▶ verbetering landschappelijke en ecologische inpassing bestaande infrastructuur (faunapassages, e.d.) ▶ aanpassing commerciële en recreatieve vaarroutes Ontwerpen met biodiversiteit: <ul style="list-style-type: none"> ▶ beperken verstoringseffecten door licht, lawaai, fijn stof en luchtverontreiniging op mens en biodiversiteit, o.a. door gebruikmaken van biodiversiteit (natuurlijke geluidswallen, fijn stofvangers, e.d.)

Handelingsdomeinen	Subdomeinen	Beoogde handelingspraktijken	Geboden handelingsperspectieven
			<p>Grondstoffenwinning & aanleg</p> <ul style="list-style-type: none"> ▶ gebruikmaken van duurzaam gewonnen/geproduceerde grondstoffen ▶ beperking verstoringseffecten van aanleg <p>Gebruik, onderhoud & afval</p> <ul style="list-style-type: none"> ▶ gebruik gericht op minimale verstoring biodiversiteit (maximale snelheid e.d.) ▶ onderhoud gericht op minimale verstoring biodiversiteit (voor wat betreft lawaai, licht, broedseizoen, etc.) ▶ gescheiden afvoer gericht op hergebruik
Recreëren	Dagelijkse recreatie eigen omgeving	Biodiversiteitsvriendelijke dagelijkse recreatie eigen omgeving (spelen, wandelen, fietsen, natuur- en biodiversiteit beleven en onderzoeken)	<p>Planning (uitbreiding) biodiversiteitstoets planning van lokaal 'groen'</p> <p>Ontwerp</p> <ul style="list-style-type: none"> ▶ ontwerpen met biodiversiteit: <ul style="list-style-type: none"> ➢ lokaal 'groen' dat inheemse biodiversiteit bevordert ➢ inheemse bomen, struiken en planten aangepast aan de lokale bodem – en (grond)water-omstandigheden ▶ ontwerpen voor biodiversiteit: <ul style="list-style-type: none"> ➢ ontwerp en materiaalgebruik dat biodiversiteit elders niet schaadt ➢ landschappelijke en ecologische inpassing van lokaal 'groen' ➢ verbetering landschappelijke en ecologische inpassing bestaand 'groen' ▶ ontwerp van modeltuinen voor biodiversiteit

Handelingsdomeinen	Subdomeinen	Beoogde handelingspraktijken	Geboden handelingsperspectieven
			<p>Grondstoffenwinning & aanleg</p> <ul style="list-style-type: none"> ▶ beperking verstoringseffecten van aanleg ▶ gebruikmaken van inheemse bomen, struiken en planten ▶ gebruiken van duurzaam geproduceerde tuinartikelen (o.a. FSC-hout voor afzettingen en boompaaltjes, turf/veengrond) <p>Onderhoud & afval</p> <ul style="list-style-type: none"> ▶ onderhoud gericht op minimale verstoring biodiversiteit (voor wat betreft lawaai, licht, broedseizoen, etc.) ▶ gebruik van natuurlijke onkruidbestrijdingsmiddelen ▶ kringlopen bevorderen: composthopen & composttonnen ▶ gescheiden afvoer gericht op hergebruik (bijv. voor bio-energie)
	Dagrecreatie – commercieel (trips, uitjes)	Biodiversiteitvriendelijke dagrecreatie (trips naar steden en natuurgebieden)	<p>Beleid & planning:</p> <ul style="list-style-type: none"> ▶ sturing geven aan toeristische stromen: waar is draagkracht voor toerisme, waar is groei van toerisme gewenst? ▶ aanbod van vervoer en vermaak voor dagrecreatie (vestiging nieuwe bedrijven en aangeboden producten en diensten) afstemmen op het voorkomen van een impact op biodiversiteit en zo mogelijk bijdragen aan instandhouding en versterken van biodiversiteit.

Handelingsdomeinen	Subdomeinen	Beoogde handelingspraktijken	Geboden handelingsperspectieven
			<p>Ontwerp en realisatie:</p> <ul style="list-style-type: none"> ▶ inrichten dagrecreatie met aandacht voor biodiversiteit, waar mogelijk (bijvoorbeeld stadsparken, wandelpaden in natuurgebieden) ▶ inbouwen informatieoverdracht naar bezoekers (zoals informatieborden over aanwezige biodiversiteit, voorkomen afval) ▶ zorgdragen voor biodiversiteitsvriendelijk vervoer en vermaak (zoals gebruik fluisterboten voor recreatievaart, openbaar vervoer mogelijkheden afstemmen op recreatieaanbod, etc.)
	Verblijfsrecreatie – commercieel	Biodiversiteitsvriendelijke verblijfsrecreatie (kamperen, ecolodge, etc.)	<p>Planning</p> <ul style="list-style-type: none"> ▶ (uitbreiding) biodiversiteitstoets aanleg verblijfsrecreatie <p>Ontwerp en realisatie</p> <ul style="list-style-type: none"> ▶ ontwerpen met aandacht voor biodiversiteit, zowel de faciliteiten (natuurlijke materialen zoals grasdaken; energiezuinig door bijv. isolatie en zonne-energie) als het terrein (inheemse soorten, landschappelijke en ecologische inpassing) ▶ gebruik duurzaam geproduceerde bouwmaterialen (zoals FSC hout) ▶ inbouwen informatieoverdracht naar bezoekers (zoals informatieborden over aanwezige biodiversiteit, voorkomen afval)

Handelingsdomeinen	Subdomeinen	Beoogde handelingspraktijken	Geboden handelingsperspectieven
			<p>Terreinbeheer</p> <ul style="list-style-type: none"> ▶ onderhoud gericht op minimale verstoring biodiversiteit (voor wat betreft lawaai, licht, broedseizoen, etc.) ▶ gebruik van natuurlijke onkruidbestrijdingsmiddelen, FAB ▶ kringlopen bevorderen: composthopen & composttonnen ▶ gescheiden afvoer gericht op hergebruik (bijv. voor bio-energie)
	Toerisme buitenland - commercieel	Biodiversiteitvriendelijk buitenlands toerisme (kamperen, ecolodge, etc.)	<p>Beleid & planning</p> <ul style="list-style-type: none"> ▶ bewustwording burgers ten aanzien van duurzaam toerisme en mogelijke impacts op biodiversiteit ▶ bewustwording tour operators ten aanzien van duurzaam toerisme en mogelijke impacts op biodiversiteit <p>Sturing</p> <ul style="list-style-type: none"> ▶ stimuleren 'groen' aanbod buitenland vakanties (veel initiatieven zijn al ontwikkeld) ▶ tour operators inzicht geven in mogelijkheden voor biodiversiteitvriendelijke reisproducten (met name ontwikkeling en aanbod praktische tools) ▶ stimuleren reizen per bus, trein, fiets en/of wandelvakanties ▶ compensatie-instrumenten voor vliegreizen en autorijden ▶ informatieoverdracht naar burgers
Energie gebruiken	Energie gebruiken in mobiele installaties en apparaten (o.a.		<p>Beleid & planning</p> <ul style="list-style-type: none"> ▶ eigen aankopen richten op energiezuinige installaties en apparaten (o.a. via Duurzaam Inkopen Programma) ▶ bewustwording burgers ten aanzien van energiegebruik

Handelingsdomeinen	Subdomeinen	Beoogde handelingspraktijken	Geboden handelingsperspectieven
	auto's, laptops, etc)		Sturing <ul style="list-style-type: none"> ▶ informatieoverdracht en tips ten aanzien van bezuiniging (leren van de 'Hier' campagne)
	Energie gebruiken in vaste installaties en apparaten (o.a. cv-ketels e.d.)		Beleid & planning <ul style="list-style-type: none"> ▶ eigen aankopen richten op energiezuinige installaties en apparaten (o.a. via Duurzaam Inkopen Programma) ▶ bewustwording burgers ten aanzien van energiegebruik ▶ (stimuleren) inkoop groene energie Sturing <ul style="list-style-type: none"> ▶ informatieoverdracht en tips ten aanzien van bezuiniging (leren van de 'Hier' campagne)
Inkomen verdienen, geld uitgeven, sparen & beleggen	Inkomen verdienen	Maatschappelijk verantwoord inkomen verdienen met biodiversiteit Biodiversiteitvriendelijk inkomen verdienen	Innovatie/organisatieontwikkeling (MVO- biodiversiteit) <ul style="list-style-type: none"> ▶ ontwikkeling van nieuwe producten & diensten met biodiversiteit (o.a. in industrie, recreatie & toerisme, e.d.) ▶ verduurzamen bestaande productie & dienstverlening i.v.m. biodiversiteit Distributie/reclame <ul style="list-style-type: none"> ▶ profileren als biodiversiteitvriendelijke werkgever/organisatie Baan zoeken: <ul style="list-style-type: none"> ▶ kiezen voor biodiversiteitvriendelijke werkgever/organisatie
	Geld uitgeven	Biodiversiteitvriendelijk geld uitgeven (= consumeren). Zie andere domeinen zoals eten & drinken, kleden & persoonlijke verzorging, commerciële recreatievormen (productie- en consumptieketens)	

Handelingsdomeinen	Subdomeinen	Beoogde handelingspraktijken	Geboden handelingsperspectieven
	Sparen & investeren spaargelden	Biodiversiteitvriendelijk sparen & investeren spaargelden	<p>Innovatie</p> <ul style="list-style-type: none"> ▶ ontwikkelen 'groene' spaarproducten ▶ verduurzamen bestaande spaarproducten <p>Distributie/reclame</p> <ul style="list-style-type: none"> ▶ aanbieden 'groene' spaarproducten <p>Sparen</p> <ul style="list-style-type: none"> ▶ kiezen voor 'groene' spaarproducten <p>Investeren spaarfondsen:</p> <ul style="list-style-type: none"> ▶ kredietverstrekking volgens opgestelde 'groene' criteria ▶ projectfinanciering volgens opgestelde 'groene' criteria
	Beleggen & investeren beleggingsgelden	<p>Biodiversiteitvriendelijk beleggen</p> <p>Biodiversiteitvriendelijk investeren beleggingsgelden</p>	<p>Innovatie</p> <ul style="list-style-type: none"> ▶ ontwikkelen 'groene' beleggingsproducten ▶ verduurzamen 'mainstream' beleggingsproducten ▶ verduurzamen bestaande investeringen in productie & dienstverlening door de ontwikkeling en opname van biodiversiteitgerichte ('groene') beleggingscriteria <p>Distributie/reclame</p> <ul style="list-style-type: none"> ▶ aanbieden en expliciet promoten van 'groene' beleggingsproducten <p>Sparen</p> <ul style="list-style-type: none"> ▶ kiezen voor 'groene' beleggingsproducten <p>Investeren door beleggingsfondsen</p> <ul style="list-style-type: none"> ▶ kredietverstrekking volgens opgestelde 'groene' criteria ▶ projectfinanciering volgens opgestelde 'groene' criteria

Handelingsdomeinen	Subdomeinen	Beoogde handelingspraktijken	Geboden handelingsperspectieven
Ruimtelijk inrichten		Biodiversiteitvriendelijk ruimtelijk inrichten	Beleid- en planvorming <ul style="list-style-type: none"> ▶ ruimtelijke inrichting afstemmen op ecologische structuren en de potentiële bijdrage aan instandhouding en versterking van biodiversiteit (ecoregionale ontwikkeling)
			Realisatie <ul style="list-style-type: none"> ▶ bij inrichting (bouw, groenvoorziening, etc.) gebruik maken van duurzaam geproduceerde materialen etc. (zie tevens Bouwen)
			Beheer <ul style="list-style-type: none"> ▶ beheer met aandacht voor biodiversiteit, waaronder gebruik van functionele agrobiodiversiteit, etc.

3d Lange termijn communicatieopgave handelingsdomeinen

De lange termijn communicatieopgave zal verschillen per domein, maar ook veel gelijke elementen kennen. Hieronder volgt een overzicht van de elementen die voor ieder domein waarschijnlijk aan de orde zullen komen.

NB. De beschrijvingen van de streefbeelden, betrokken doelgroepen en handelingsperspectieven per domein kunnen worden gebruikt bij het verder uitwerken van deze elementen op het moment dat de communicatie binnen een domein wordt opgepakt. Het is van belang dat dan streefbeelden beschikbaar zijn die een proces gericht op breder draagvlak hebben doorgemaakt.

- ▶ **Bewustwording functionele karakter van biodiversiteit**
Een belangrijke communicatieopgave is de doelgroepen bewust te maken van de functies van biodiversiteit in relatie tot het handelingsdomein (zie tabel in 2.2) én de invloed die een domein kan hebben op andere functies van biodiversiteit (met andere belanghebbenden). Deze communicatieopgave wordt ook expliciet in het BB benoemd. Dit is een communicatieopgave die, gezien de beperkte kennis op dit gebied bij de meeste doelgroepen, niet op korte termijn kan worden gerealiseerd. Deze lange termijn communicatieopgave zal ook een integraal onderdeel moeten vormen van de communicatieactiviteiten op de korte termijn. Daarnaast kan deze communicatieopgave zich mogelijk lenen voor massamediale draaggolfcampagnes.
- ▶ **Bewustwording van het 'hier en nu en daar en later'**
Doelgroepen dienen bewust te worden gemaakt van het feit dat hun handelen van invloed kan zijn op het 'hier en nu', maar ook op het 'daar en later'. Biodiversiteitsverlies kan heel direct zichtbaar zijn in de omgeving van de doelgroep, maar ook relatief onzichtbaar optreden in de keten. De effecten van dit 'onzichtbare' verlies kunnen in de toekomst duidelijk zichtbaar worden wanneer prijzen voor grondstoffen gaan stijgen (schaarste) en producten/diensten soms in het geheel niet meer beschikbaar zullen zijn (denk aan sommige vissoorten). De aandacht voor de beschikbaarheid van ecosysteemdiensten voor toekomstige generaties en voor de belanghebbenden in de landen waar het biodiversiteitsverlies opreedt vormt hier een belangrijk aandachtspunt. Doelgroepen dienen zich bewust te zijn van deze daar en later effecten om het draagvlak voor het hier en nu handelen te vergroten.
- ▶ **Bewustwording van de verantwoordelijkheid van de doelgroep**
Binnen ieder domein zijn er meerdere doelgroepen die een eigen specifieke verantwoordelijkheid hebben in de productieketen. Het bewust maken van deze verantwoordelijkheid is een belangrijke lange termijn opgave die mede samenhangt met de twee voorgaande elementen. Hierbij is het van belang dat met het toekennen van de verantwoordelijkheid tevens een handelingsperspectief wordt geboden (zie volgende twee punten).

- ▶ Stimuleren van het beschikbaar komen van alternatieven
Communicatie kan ertoe bijdragen dat alternatieven voor niet duurzaam gedrag beschikbaar komen. De samenhang met de voorgaande communicatieopgaven is evident. Door doelgroepen bewust te maken van de relaties tussen een domein en biodiversiteit, hun verantwoordelijkheid in de keten en inzicht te geven in de kansen en bedreigingen, kan actie worden gestimuleerd. Pas wanneer (aantrekkelijke) alternatieven beschikbaar komen (duurzame producten en diensten, instrumenten om de juiste keuzes te maken bij ruimtelijke ontwikkeling, etc.) kan invulling worden gegeven aan de handelingsperspectieven. Dit is (ook) een lange termijn communicatieopgave (streven naar innovatie, verbetering).

- ▶ Stimuleren van het gebruik van alternatieven
Voor elk van de domeinen geldt dat de handelingsperspectieven ook onder de aandacht zullen moeten worden gebracht van de doelgroepen, al dan niet voorzien van de redenen waarom dit handelen gewenst is. Dit kan een korte termijn communicatieopgave zijn waar het gaat om het communiceren van de beschikbaarheid van concreet beschikbare handelingsperspectieven ('koop biologisch vlees'). Het beïnvloeden van gedrag is echter tevens een continue lange termijn opgave, zeker in een situatie waarin de duurzame handelingsperspectieven nog minder aantrekkelijk zijn dan de gangbare (minder duurzame) alternatieven.

3e Overzicht zenders handelingsdomeinen

Handelingsdomein: eten & drinken

	Belangrijkste biodiversiteitszenders (traditioneel of vanuit kernboodschap)	Belangrijkste duurzaamheidszenders (voorzover niet al opgenomen in de vorige kolom)	Belangrijkste zenders (algemeen)
Ketenstap 1 Ontwerp	<ul style="list-style-type: none"> ▶ WUR ▶ Biologica 	<ul style="list-style-type: none"> ▶ LNV 	<ul style="list-style-type: none"> ▶ WUR ▶ Voedingsmiddelenindustrie ▶ Productschappen (Vlees, Vis, Groente en Fruit) ▶ Marktonderzoekers
Ketenstap 2 Grondstoffenwinning & productie	<ul style="list-style-type: none"> ▶ WUR ▶ VROM (Handreiking BD werkt) ▶ Handboek referenties biologische bodemkwaliteit (VROM met RIVM) ▶ LTO (SPADE) ▶ Marine Stewardship Council (en andere certificeerders SKAL bv.) ▶ Biologica ▶ Ronde tafels palmolie, soja, vismeel, visolie ▶ RFMO's 	<ul style="list-style-type: none"> ▶ Keurmerk Erkende Streekproducten 	<ul style="list-style-type: none"> ▶ WUR ▶ LTO ▶ Voedingsmiddelen-industrie, bijv. Unilever ▶ Productschappen (Vlees, Vis, Groente en Fruit) ▶ FAO

	Belangrijkste biodiversiteitszenders (traditioneel of vanuit kernboodschap)	Belangrijkste duurzaamheidszenders (voorzover niet al opgenomen in de vorige kolom)	Belangrijkste zenders (algemeen)
Ketenstap 3 Distributie & aankoop	<ul style="list-style-type: none"> ▶ WUR ▶ Stichting de Noordzee (Viswijzer) ▶ Slow Food ▶ Biologica ▶ De Kleine Aarde ▶ Marine Stewardship Council ▶ Slow Food ▶ Ronde tafels palmolie, soja, vismeel, visolie 	<ul style="list-style-type: none"> ▶ Voedingscentrum ▶ Lekker Dier ▶ Milieudefensie ▶ Stichting Fair Food ▶ St. Goede Waar & Co 	<ul style="list-style-type: none"> ▶ WUR ▶ Voedingsmiddelenindustrie ▶ Productschappen (Vlees, Vis, Groente en Fruit) ▶ Retail/detailhandel, bijv. Albert Heijn ▶ CBL ▶ Bedrijfschap voor de Detailhandel ▶ Kookbladen (Allerhande, Elle Eten, Tip culinair etc.) ▶ Koninklijke Horeca Nederland
Ketenstap 4 Gebruik & Afval	<ul style="list-style-type: none"> ▶ WUR ▶ Slow Food 		<ul style="list-style-type: none"> ▶ Kookprogramma's, Jamie Oliver, kookboeken ▶ WUR ▶ Kookbladen (Allerhande, Elle Eten, Tip culinair etc.) ▶ Koninklijke Horeca Nederland

Handelingsdomein: kleden

	Belangrijkste biodiversiteitszenders (traditioneel of vanuit kernboodschap)	Belangrijkste duurzaamheidszenders (voorzover niet al opgenomen in de vorige kolom)	Belangrijkste zenders (algemeen)
Ketenstap 1 Ontwerp	<ul style="list-style-type: none"> ▶ WUR 		<ul style="list-style-type: none"> ▶ Bedrijven kledingsector; kledingwinkels, warenhuizen ▶ Kledingmerken ▶ Modebladen ▶ MODINT

	Belangrijkste biodiversiteitszenders (traditioneel of vanuit kernboodschap)	Belangrijkste duurzaamheidszenders (voorzover niet al opgenomen in de vorige kolom)	Belangrijkste zenders (algemeen)
Ketenstap 2 Grondstoffenwinning & productie	<ul style="list-style-type: none"> ▶ WUR ▶ Handreiking BD Werkt (VROM) ▶ Publieksprivate partnerschappen ▶ IDH ▶ Business and Biodiversity initiatieven (nationaal B&B initiatief) ▶ SPADE ▶ Handboek referenties biologische bodemkwaliteit (VROM met RIVM) 	<ul style="list-style-type: none"> ▶ Solidaridad ▶ Hivos ▶ ICCO ▶ OxfamNovib ▶ ISEALalliance 	
Ketenstap 3 Distributie & aankoop	<ul style="list-style-type: none"> ▶ WUR ▶ Keurmerken duurzaam textiel (GOTS, SKAL, Europees Ecolabel voor textiel, Öko-Tex) 	<ul style="list-style-type: none"> ▶ FairWear-Foundation ▶ Better Cotton Initiative (BCI) ▶ SA 8000 (Social Accountablity 8000) ▶ BSCI (Business Social Compliance Initiative) ▶ MADE-BY ▶ Het Fairtrade keurmerk ▶ Bedrijven, (Kuyichi) ▶ Milieucentraal ▶ Allesduurzaam.nl ▶ Groener.nl ▶ www.debeterewereld.nl ▶ www.gubba.nl 	
Ketenstap 4 Gebruik & Afval	<ul style="list-style-type: none"> ▶ WUR 		

Handelingsdomein: persoonlijke verzorging

	Belangrijkste biodiversiteitszenders (traditioneel of vanuit kernboodschap)	Belangrijkste duurzaamheidszenders (voorzover niet al opgenomen in de vorige kolom)	Belangrijkste zenders (algemeen)
Ketenstap 1 Ontwerp	<ul style="list-style-type: none"> ▶ WUR 		
Ketenstap 2 Grondstoffenwinning & productie	<ul style="list-style-type: none"> ▶ WUR ▶ Handreiking BD Werkt (VROM) ▶ IDH ▶ Greenpeace ▶ SPADE ▶ Handboek referenties biologische bodemkwaliteit (VROM met RIVM) 		
Ketenstap 3 Distributie & aankoop	<ul style="list-style-type: none"> ▶ WUR ▶ Greenpeace 	<ul style="list-style-type: none"> ▶ VROM (duurzaam inkopen) ▶ Milieucentraal ▶ SMK ▶ Proefdiervrij (Cosmeticagids) ▶ BDIH-keurmerk (natuurlijke cosmetica) ▶ MVO NL ▶ Natuurgezondheidswinkels ▶ Producenten natuurlijke cosmetica (Weleda, Dr. Hauschka etc.) ▶ Greenpeace ▶ Milieudefensie ▶ Stichting Natuur en Milieu ▶ Bedrijven ▶ Groener.nl ▶ Gubba.nl 	<ul style="list-style-type: none"> ▶ Consumenten-bond ▶ Mond op mond reclame ▶ Modetijdschriften (Glossy) ▶ Websites (MSN, Weleda) ▶ Drogisterijen en parfumeries etc. (reclame) en apotheken ▶ Producenten van natuurlijke cosmetica ▶ VDB - Vereniging van Drogisterijen en parfumerie Bedrijven ▶ NCV (Nederlandse Cosmetica Vereniging) ▶ Algemene Nederlandse Branche Organisatie Schoonheidsverzorging (ANBOS) ▶ Voedsel en Waren autoriteit ▶ INCI (International Nomenclature Cosmetic Ingredients)

	Belangrijkste biodiversiteitszenders (traditioneel of vanuit kernboodschap)	Belangrijkste duurzaamheidszenders (voorzover niet al opgenomen in de vorige kolom)	Belangrijkste zenders (algemeen)
Ketenstap 4 Gebruik & Afval	<ul style="list-style-type: none"> ▶ WUR 		

Handelingsdomein: gezond blijven en beter worden

	Belangrijkste biodiversiteitszenders (traditioneel of vanuit kernboodschap)	Belangrijkste duurzaamheidszenders (voorzover niet al opgenomen in de vorige kolom)	Belangrijkste zenders (algemeen)
Ketenstap 1 Ontwerp	<ul style="list-style-type: none"> ▶ Business and Biodiversity initiatieven (nationaal B&B initiatief) ▶ Internationale portal voor biologische databanken (http://www.ncbi.nlm.nih.gov/) 		<ul style="list-style-type: none"> ▶ Farmaceutische industrie ▶ Universiteiten (biotechnologie) ▶ Brancheorganisaties (Nefarma)
Ketenstap 2 Grondstoffenwinning & productie	<ul style="list-style-type: none"> ▶ International Cooperative Biodiversity Groups ▶ CBD-website en activiteiten ▶ CITES ▶ WHO richtlijnen voor Good Agricultural and Collection Practices (GACP) voor medicinale planten ▶ Keurmerken voor wilddoogst (International Standard for Sustainable Wild Collection of Medicinal and Aromatic Plants, ISSC-MAP en FairWild) ▶ Organic Wild Collection (IFOAM) ▶ WWF ▶ Traffic ▶ Internationale BD-instituten (Nationaal Biodiversiteit Instituut van Costa Rica (INBio)) ▶ Publicatie 'Amazon 	<ul style="list-style-type: none"> ▶ MVO Nederland ▶ Infomil ▶ The UNCTAD 'Biotrade Initiative' 	<ul style="list-style-type: none"> ▶ Farmaceutische industrie ▶ Telers/kwekers ▶ COGEM (farmagewassen*) ▶ European Group on Ethics

	Belangrijkste biodiversiteitszenders (traditioneel of vanuit kernboodschap)	Belangrijkste duurzaamheidszenders (voorzover niet al opgenomen in de vorige kolom)	Belangrijkste zenders (algemeen)
	<ul style="list-style-type: none"> ▶ Your Business' ▶ Websites en artikelen over 'bioprospecting' (wikipedia) 		
Ketenstap 3 Distributie & aankoop			<ul style="list-style-type: none"> ▶ Vaktijdschriften (incl. advertenties) ▶ Medische congressen ▶ Artsenbezoekers
Ketenstap 4 Gebruik & Afval	<ul style="list-style-type: none"> ▶ Provincie Overijssel/Huize Aarde ▶ Waterschappen 		<ul style="list-style-type: none"> ▶ GGD, Huisartsen, Verpleeghuizen ▶ Apotheken

Handelingsdomein: Wonen/bouwen

	Belangrijkste biodiversiteitszenders (traditioneel of vanuit kernboodschap)	Belangrijkste duurzaamheidszenders (voorzover niet al opgenomen in de vorige kolom)	Belangrijkste zenders (algemeen)
Ketenstap 1 Ontwerp	<ul style="list-style-type: none"> ▶ Nederlands Instituut voor Bouwbiologie en Ecologie ▶ Kleine Aarde ▶ Countdown 2010 (folder bouw) ▶ Business and Biodiversity initiatieven (nationaal B&B initiatief) ▶ Cradle to cradle 	<ul style="list-style-type: none"> ▶ Senter Novem ▶ Vereniging Integrale Biologische Architectuur ▶ Nationaal pakket duurzaam bouwen MVO-Nederland 	<ul style="list-style-type: none"> ▶ Bouwkunde- en architectuurbureaus, verenigingen en –opleidingen ▶ Prijsvragen bouw & architectuur ▶ Projectontwikkelaars ▶ Lokale overheden ▶ Vereniging Van Nederlandse Houtondernemingen ▶ Vereniging Eigen Huis
Ketenstap 2 Grondstoffenwinning & productie materialen	<ul style="list-style-type: none"> ▶ VN-Bossenforum ▶ REDD-platform ▶ FLEGT ▶ Producenten ecologische 	<ul style="list-style-type: none"> ▶ Senter Novem ▶ Vereniging Integrale Biologische Architectuur ▶ Stichting Milieukeur 	<ul style="list-style-type: none"> ▶ Bouw(materialen)industrie ▶ International Tropical Timber Organisation ▶ Vereniging Van Nederlandse

	Belangrijkste biodiversiteitszenders (traditioneel of vanuit kernboodschap)	Belangrijkste duurzaamheidszenders (voorzover niet al opgenomen in de vorige kolom)	Belangrijkste zenders (algemeen)
	<ul style="list-style-type: none"> bouwmaterialen ▶ Nederlands Instituut voor Bouwbiologie en Ecologie ▶ Unie van Bosgroepen ▶ Stichting FSC ▶ Stichting VELT ▶ WNF ▶ Stichting Amazone 	<ul style="list-style-type: none"> ▶ International Labour Organisation 	<ul style="list-style-type: none"> Houtondernemingen ▶ Bosschap Brancheverenigingen bouwmaterialensector
Ketenstap 3 Distributie, aanleg & aankoop	<ul style="list-style-type: none"> ▶ Nederlands Instituut voor Bouwbiologie en Ecologie ▶ Leveranciers ecologische bouwmaterialen ▶ Kleine Aarde ▶ Stichting FSC ▶ Stichting VELT ▶ WNF ▶ Stichting Amazone 	<ul style="list-style-type: none"> ▶ Senter Novem ▶ Vereniging Integrale Biologische Architectuur ▶ Duurzame Woonwinkels (bijv. Atrium) ▶ Greenchoice ▶ Milieucentraal ▶ Stichting Milieukeur 	<ul style="list-style-type: none"> ▶ Projectontwikkelaars/ NEPROM ▶ (Interieur) Architecten ▶ Lokale overheden ▶ Bouwbedrijven ▶ Aannemers ▶ Bouwmarkten ▶ Hypotheekverstrekkers ▶ Woningcorporaties ▶ Vereniging Van Nederlandse Houtondernemingen ▶ Brancheorganisaties o.a. Bouwend Nederland ▶ Bedrijfschap voor Detailhandel ▶ Woonprogramma's (Klussen met kijkers, TV-makelaar) ▶ Woonmagazines (VT-wonen, Elle Wonen etc.) ▶ Vereniging Eigen Huis
Ketenstap 4 Gebruik & afval	<ul style="list-style-type: none"> ▶ Kleine Aarde ▶ WNF 	<ul style="list-style-type: none"> ▶ Senter Novem ▶ Vereniging Integrale Biologische 	<ul style="list-style-type: none"> ▶ Lokale overheden ▶ Woonprogramma's (Klussen met

	Belangrijkste biodiversiteitszenders (traditioneel of vanuit kernboodschap)	Belangrijkste duurzaamheidszenders (voorzover niet al opgenomen in de vorige kolom)	Belangrijkste zenders (algemeen)
	<ul style="list-style-type: none"> ▶ Vroege Vogels Handreiking BD Werkt ▶ Soortbeschermings-organisaties (bv. Vogelbescherming) 	<ul style="list-style-type: none"> Architectuur ▶ Milieucentraal ▶ Reinigingsdiensten 	<ul style="list-style-type: none"> kijkers, TV-makelaar ▶ Woonmagazines (VT-wonen, Elle Wonen etc.) Plaagbestrijders ▶ Vereniging Eigen Huis

Handelingsdomein: Tuinieren

	Belangrijkste biodiversiteitszenders (traditioneel of vanuit kernboodschap)	Belangrijkste duurzaamheidszenders (voorzover niet al opgenomen in de vorige kolom)	Belangrijkste zenders (algemeen)
Ketenstap 1 Ontwerp	<ul style="list-style-type: none"> ▶ Nederlands Instituut voor Bouwbiologie en Ecologie ▶ Kleine Aarde ▶ Vereniging Nederlands Cultuurlandschap ▶ Stichting wAarde ▶ Tal van websites en forums m.b.t. natuurtuinen, wilde tuinen en ecologische tuinen (bijv. natuurtuinen.tuinpagina.net) ▶ CGN (Centrum voor Genetische Bronnen) ▶ - genenbank inheemse bomen en struiken ▶ Bronnen Bomen, (centrum voor de verspreiding van inheemse houtige gewassen) 	<ul style="list-style-type: none"> ▶ Vereniging Integrale Biologische Architectuur 	<ul style="list-style-type: none"> ▶ Tuinprogramma's (Tuinruimers, TV-makelaar) ▶ Woonmagazines (VT-wonen, etc.) ▶ Bureaus van tuin- en landschapsarchitecten ▶ Hoveniersbedrijven ▶ Lokale overheden ▶ Volkstuinverenigingen ▶ Modeltuinen ▶ Tuinboeken, -tijdschriften en -websites (bijv. tuinpagina.net)

	Belangrijkste biodiversiteitszenders (traditioneel of vanuit kernboodschap)	Belangrijkste duurzaamheidszenders (voorzover niet al opgenomen in de vorige kolom)	Belangrijkste zenders (algemeen)
	<ul style="list-style-type: none"> ▶ Stichting Heg-en-Landschap ▶ Tijdschriften van SBO's (zoals Vogelbescherming) en PGO's (zoals Vlinders) ▶ Handboek referenties biologische bodemkwaliteit (VROM met RIVM) 		
Ketenstap 2 Grondstoffenwinning & productie materialen	<ul style="list-style-type: none"> ▶ Nederlands Instituut voor Bouwbiologie en Ecologie ▶ Stichting FSC ▶ Stichting VELT ▶ VROM (Handreiking Biodiversiteit werkt) ▶ Ecologische hoveniers bijv. HEEM ▶ WNF ▶ Stichting Amazone 	<ul style="list-style-type: none"> ▶ Vereniging Integrale Biologische Architectuur ▶ Stichting Milieukeur ▶ International Labour Organisation 	<ul style="list-style-type: none"> ▶ Bouw(materialen)industrie ▶ International Tropical Timber Organisation ▶ Vereniging Van Nederlandse Houtondernemingen ▶ Kwekers zaad en plantgoed
Ketenstap 3 Distributie, aanleg & aankoop	<ul style="list-style-type: none"> ▶ Nederlands Instituut voor Bouwbiologie en Ecologie ▶ Kleine Aarde ▶ Stichting FSC ▶ Stichting VELT ▶ VROM (Handreiking Biodiversiteit werkt) ▶ Ecologische hoveniers zoals: ▶ Firma Heggen, bureau voor landschapsbeheer ▶ Juyn vof (heggenvlechten) ▶ Stevens & Charpentier - 	<ul style="list-style-type: none"> ▶ Biologische Architectuur ▶ Greenchoice ▶ Milieucentraal ▶ Stichting Milieukeur 	<ul style="list-style-type: none"> ▶ Architecten ▶ Lokale overheden ▶ Aannemers ▶ Bouwmarkten ▶ Woningcorporaties ▶ Vereniging Van Nederlandse Houtondernemingen ▶ Tuincentra ▶ Leveranciers zaad en plantgoed ▶ Hoveniersbedrijven ▶ Tuinprogramma's (Tuinruimers, TV-makelaar) ▶ Woonmagazines (VT-wonen, etc.) ▶ Volkstuinen

	Belangrijkste biodiversiteitszenders (traditioneel of vanuit kernboodschap)	Belangrijkste duurzaamheidszenders (voorzover niet al opgenomen in de vorige kolom)	Belangrijkste zenders (algemeen)
	natuurrijke tuinen, hoogstamboomgaarden ▶ WNF ▶ Stichting Amazone ▶ Bomenstichting		
Ketenstap 4 Gebruik & afval	▶ Kleine Aarde ▶ Stichting Voor Ecologische Leef- en Teeltwijzen ▶ Ecologische hoveniers ▶ WNF ▶ Bomenstichting	▶ Senter Novem ▶ Vereniging Integrale Biologische Architectuur ▶ Milieucentraal	▶ Lokale overheden ▶ Tuinprogramma's (Tuinruimers,TV-makelaar) ▶ Woonmagazines (VT-wonen, etc.) ▶ Volkstuinen

Handelingsdomein: Verplaatsen

	Belangrijkste biodiversiteitszenders (traditioneel of vanuit kernboodschap)	Belangrijkste duurzaamheidszenders (voorzover niet al opgenomen in de vorige kolom)	Belangrijkste zenders (algemeen)
Onderzoek & ontwerp	▶ WUR (biobrandstof) ▶ VROM ▶ Business & Biodiversity Initiatieven (nationaal B&B initiatief)?	▶ PBL ▶ TU Delft (voertuigen) ▶ ACEA (Europese autobranche) ▶ Rijkswaterstaat	▶ Agriholland ▶ Cardesignnews ▶ ONRI (infra, RO) ▶ CROW ▶ Kennisconsortium Transumo
Productie & distributie	▶ WUR ▶ Meerjarenprogramma ontsnippering	▶ Verkeer en Waterstaat ▶ SenterNovem ▶ TU Delft	▶ Rijkswaterstaat, ProRail (infra) ▶ Bouwend Nederland (infra) ▶ ONRI

	Belangrijkste biodiversiteitszenders (traditioneel of vanuit kernboodschap)	Belangrijkste duurzaamheidszenders (voorzover niet al opgenomen in de vorige kolom)	Belangrijkste zenders (algemeen)
Consumptie & gebruik		<ul style="list-style-type: none"> ▶ OV maatschappijen ▶ milieucentraal ▶ Milieudefensie ▶ St. Natuur en Milieu ▶ Natuurmonumenten (minder verplaatsen, doorsnijding, landschap) ▶ SenterNovem ▶ Het Nieuwe Rijden ▶ Autodate Greenwheels e.d. ▶ ANWB ▶ Consumentenbond ▶ ENFB ▶ 3VO 	<ul style="list-style-type: none"> ▶ Brandstoffen maatschappijen ▶ Auto importeurs / handel ▶ Autobladen ▶ TV programma's auto ▶ Reisbureaus ▶ Luchtvaart-maatschappijen
Afvalverwerking		<ul style="list-style-type: none"> ▶ VROM ▶ Verkeer en Waterstaat 	<ul style="list-style-type: none"> ▶ Branche autodemontage

Handelingsdomein: recreëren (incl. toerisme)

	Belangrijkste biodiversiteitszenders (traditioneel of vanuit kernboodschap)	Belangrijkste duurzaamheidszenders (voorzover niet al opgenomen in de vorige kolom)	Belangrijkste zenders (algemeen)
Ketenstap 1 Beleid en planning	<p><i>Nationaal</i></p> <ul style="list-style-type: none"> ▶ Business and Biodiversity initiatieven (nationaal B&B initiatief) ▶ Keurmerkinstituten, certificatieprogramma's accommodaties en activiteiten (Green Globe, Green Key,) ▶ Rainforest Alliance (partnerschap) ▶ WNF 	<p><i>Nationaal</i></p> <ul style="list-style-type: none"> ▶ Rijksoverheid ▶ MVO Nederland ▶ ANVR ▶ Milieucentraal ▶ PMZ systeem van productgerichte milieuzorg (wordt DTO, Duurzaam Toeristisch Ondernemen) 	<p><i>Nationaal</i></p> <ul style="list-style-type: none"> ▶ ANVR ▶ Reisorganisaties ▶ ANWB ▶ VVV ▶ Bureaus voor toerisme ▶ Consumentenbond ▶ Kamperen & Recreëren

	Belangrijkste biodiversiteitszenders (traditioneel of vanuit kernboodschap)	Belangrijkste duurzaamheidszenders (voorzover niet al opgenomen in de vorige kolom)	Belangrijkste zenders (algemeen)
	<ul style="list-style-type: none"> ▶ IUCN ▶ Blauwe Vlag schone stranden ▶ NJN (Nederlandse Jeugdbond voor natuurstudie) ▶ Terreinbeheerders/Natuurbeheerders (Staatsbosbeheer, Natuurmonumenten) ▶ IVN ▶ GGD, NISB (gezond bewegen) <p><i>Internationaal</i></p> <ul style="list-style-type: none"> ▶ Business and Biodiversity initiatieven ▶ Keurmerkinstituten, certificatieprogramma's accommodaties en activiteiten (Green Globe, Green Key,) 	<ul style="list-style-type: none"> ▶ FSC-keurmerk en overige keurmerken voor duurzaam geproduceerde meubels etc ▶ www.allesduurzaam.nl ▶ Groener.nl <p><i>Internationaal</i></p> <ul style="list-style-type: none"> ▶ STSC, Sustainable Tourism Stewardship Council (v.a. 2009) ▶ PMZ systeem van produktgerichte milieuzorg (wordt DTO, Duurzaam Toeristisch Ondernemen) ▶ Initiatieven vanuit reisorganisaties (TUI, en OAD Fair Trade in Tourism South Africa (FTTSA)) 	<p>2009 (expo en website)</p> <ul style="list-style-type: none"> ▶ Provinciale recreatieschappen ▶ Sportclubs ▶ RECRON en HISWA ▶ Horeca en Hotelbranche <p><i>Internationaal</i></p> <ul style="list-style-type: none"> ▶ ANVR ▶ Reisorganisaties ▶ BuZa (DGIS)? ▶ Ambassades ▶ Horeca en Hotelbranche

	Belangrijkste biodiversiteitszenders (traditioneel of vanuit kernboodschap)	Belangrijkste duurzaamheidszenders (voorzover niet al opgenomen in de vorige kolom)	Belangrijkste zenders (algemeen)
Ketenstap 2 Sturing	<p><i>Internationaal</i></p> <ul style="list-style-type: none"> ▶ WNF (souvenir-campagne 'Kijken, kijken, niet kopen') ▶ Ronde tafel conferentie en partnerschap Rode zee (WWF, TUI, OAD en DGIS) ▶ Tourism with a purpose' (voorstel WWF) ▶ FEE (Foundation Environment Education) ▶ Rainforest Alliance (partnerschap) ▶ IUCN 	<p><i>Internationaal</i></p> <ul style="list-style-type: none"> ▶ Vrijwilligersorganisaties (combinatie vakantie en vrijwilligerswerk, Activity International, JoHo) ▶ FSC-keurmerk en overige keurmerken voor duurzaam geproduceerde meubels etc ▶ Initiatieven voor CO2-compensatie voor vliegreizen (Greenseat) ▶ Platform IDUT, Initiatiefgroep Duurzaam Uitgaand Toerisme (jaarlijkse Groeneveld-conferentie) ▶ Travelife 	<p><i>Nationaal</i></p> <ul style="list-style-type: none"> ▶ ANVR ▶ Reisorganisaties ▶ ANWB ▶ VVV ▶ Bureau's voor toerisme ▶ Consumentenbond ▶ Kamperen & Recreëren 2009 (expo en website) ▶ Provinciale recreatieschappen ▶ Sportclubs ▶ RECRON en HISWA ▶ Horeca en Hotelbranche <p><i>Internationaal:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> ▶ ANVR ▶ Reisorganisaties ▶ BuZa (DGIS)? ▶ Ambassades ▶ Horeca en Hotelbranche

Handelingsdomein: energie gebruiken

	Belangrijkste biodiversiteitszenders (traditioneel of vanuit kernboodschap)	Belangrijkste duurzaamheidszenders (voorzover niet al opgenomen in de vorige kolom)	Belangrijkste zenders (algemeen)
Ketenstap 1 Beleid en planning	<ul style="list-style-type: none"> ▶ Handreiking BD Werkt ▶ Platforms ▶ Business and Biodiversity initiatieven (nationaal B&B initiatief) 	<ul style="list-style-type: none"> ▶ Senter Novem ▶ EZ (waar het energiesubsidies betreft) ▶ Energietransitie (creatieve-energie.nl) ▶ VROM (duurzaam inkopen) ▶ Onderzoeksinstellingen (WUR) 	<ul style="list-style-type: none"> ▶ Energieproducenten ▶ ECN (Energy Research Centre NL)
Ketenstap 2 Sturing		<ul style="list-style-type: none"> ▶ Senter Novem ▶ EZ (waar het energiesubsidies betreft) ▶ Energietransitie (creatieve-energie.nl) ▶ Cramer criteria ▶ VROM (duurzaam inkopen) ▶ EU biomass action plan ▶ Onderzoeksinstellingen ▶ Duurzame Woonwinkels (bijv. Atrium)? ▶ Greenchoice ▶ Milieuentraal en Duurzame-energie.nl ▶ Energielabel ▶ www.allesduurzaam.nl ▶ Milieuentraal ▶ Tikkie Terug ▶ HIER-campagne ▶ SMK Green Electricity ▶ IEA Bioenergy (Int. Collaboration in bioenergy) ▶ Duurzaamheid.nl (portal) ▶ Groener.nl ▶ MNP 	<ul style="list-style-type: none"> ▶ Lokale overheden ▶ Bouwbedrijven ▶ Aannemers ▶ Bouwmarkten ▶ Hypotheekverstrekkers (bijv. Rabo-Klimaathypotheek) ▶ Woningcorporaties ▶ Energieleveranciers ▶ Woonprogramma's (Klussen met kijkers, Tuinruimers, TV-makelaar) ▶ Woonmagazines (VT-wonen, Elle Wonen etc.) ▶ Consumentenbond

Handelingsdomein: Inkomen verdienen, geld uitgeven, sparen & beleggen

NB. Geld uitgeven: zie andere domeinen (productie- en consumptieketens)

Handelingsdomein: Inkomen verdienen

	Belangrijkste biodiversiteitszenders (traditioneel of vanuit kernboodschap)	Belangrijkste duurzaamheidszenders (voorzoover niet al opgenomen in de vorige kolom)	Belangrijkste zenders (algemeen)
Ketenstap 1 Innovatie/organisatie-ontwikkeling (MVO en biodiversiteit)	<ul style="list-style-type: none"> ▶ M.n. organisaties in de 'groene sector' (bijv. natuurbeheerders, soortbeschermingsorganisatie, NGO's, groene keurmerkorganisaties) 	<ul style="list-style-type: none"> ▶ MVO-ondernemingen en sectoren (m.n. koplopers) ▶ Duurzaamheid, milieu- en watergerelateerde overheden en organisaties 	<ul style="list-style-type: none"> ▶ Alle organisaties op zoek naar personeel
Ketenstap 2 Distributie/ Reclame (profilering als MVO/groene org)	<ul style="list-style-type: none"> ▶ M.n. organisaties in de 'groene sector' (bijv. natuurbeheerders, soortbeschermingsorganisatie, NGO's, groene keurmerkorganisaties) 	<ul style="list-style-type: none"> ▶ MVO-ondernemingen en sectoren (m.n. koplopers) ▶ Duurzaamheid, milieu- en watergerelateerde overheden en organisaties 	<ul style="list-style-type: none"> ▶ Alle organisaties op zoek naar personeel
Ketenstap 3 Baan zoeken		<ul style="list-style-type: none"> ▶ Duurzame vacaturebank ▶ One World ▶ Fondsen.org ▶ PodiumOnline (Natuur en milieueducatie) 	<ul style="list-style-type: none"> ▶ Volkskrantbanen ▶ Intermediair ▶ Andere banensites

Handelingsdomein: sparen & beleggen

	Belangrijkste biodiversiteitszenders (traditioneel of vanuit kernboodschap)	Belangrijkste duurzaamheidszenders (voorzover niet al opgenomen in de vorige kolom)	Belangrijkste zenders (algemeen)
Ketenstap 1 Innovatie spaar & beleggingsproducten	<ul style="list-style-type: none"> ▶ Triodos Bank ▶ ASN Bank ▶ Overige banken, verzekeraars, fondsen ▶ Fiscale Regeling Groen Beleggen 	<ul style="list-style-type: none"> ▶ Nederlandse Vereniging van Beleggers voor Duurzame Ontwikkeling (VBDO) ▶ verschillende fiscale faciliteiten voor milieuvriendelijke investeringen (VAMIL, EIA, MIA) 	<ul style="list-style-type: none"> ▶ Banken ▶ (Levens)verzekeraars ▶ (Pensioen)fondsen ▶ Beleggingsmaatschappijen ▶ Investeringsmaatschappijen ▶ Belastingdienst
Ketenstap 2 Distributie/ Reclame	<ul style="list-style-type: none"> ▶ Portaal voor duurzaam ethisch en groen beleggen (website) ▶ Groene hypotheekadviseurs ▶ ASN Bank en de Triodos bank ▶ Werkgroep private financiering behoud BD pensioenfondsen PGGM, ABP, de VBDO en het rijk. ▶ Business and Biodiversity initiatieven (nationaal B&B initiatief) 	<ul style="list-style-type: none"> ▶ WijzerDuurzaam.nl, wijzer over duurzaam beleggen en sparen ▶ De duurzaam geld gids (Consumentenbond, VBDO en DHV) ▶ Startpagina duurzaam sparen ▶ SenterNovem 	<ul style="list-style-type: none"> ▶ Banken ▶ (Levens)verzekeraars ▶ Beleggingsmaatschappijen ▶ Tussenpersonen ▶ Financiële dagbladen (artikelen en advertenties) ▶ Financiële bijlagen dagbladen (artikelen en advertenties) ▶ Belastingdienst
Ketenstap 3 Sparen & beleggen	<ul style="list-style-type: none"> ▶ Groene spaar- en beleggingsfondsen en certificaten en hypotheek ▶ Groenfondsen ▶ FSC Hout fondsen (Sicirec) ▶ Groene (auto) verzekeringen, groenpolis.nl (Centraal Beheer Achmea en Deltalloyd), SMK 	<ul style="list-style-type: none"> ▶ Duurzame spaar- en beleggingsfondsen en certificaten en hypotheek ▶ Aandelen en obligatiefondsen ▶ Sociaal-Ethische fondsen ▶ Milieu- en Waterfondsen ▶ Sectorfondsen ▶ allesduurzaam.nl ▶ VROM (duurzaam inkopen) ▶ Milieu en Natuur Compendium 	<ul style="list-style-type: none"> ▶ Banken ▶ Verzekeraars ▶ Consumentenbond ▶ Financiële websites (Beursgorilla, Wegwijzer.nl, belegger.nl, Independer.nl), Actuelerentstanden.nl, spaarrente.nl, Hypotheek.geldgids.nl) ▶ Belastingdienst ▶ AFM

	Belangrijkste biodiversiteitszenders (traditioneel of vanuit kernboodschap)	Belangrijkste duurzaamheidszenders (voorzover niet al opgenomen in de vorige kolom)	Belangrijkste zenders (algemeen)
			<ul style="list-style-type: none"> ▶ NHG (Nationale hypotheek garantie)
Ketenstap 4 Investeren spaarfondsen	<ul style="list-style-type: none"> ▶ Biodiversiteitsfonds Hivos en Novib ▶ Groene spaar- en beleggingsfondsen ▶ FSC Hout fondsen (Sicirec) 	<ul style="list-style-type: none"> ▶ Aandelen en obligatiefondsen ▶ Sociaal-Ethische fondsen ▶ Milieu- en waterfondsen ▶ Sectorfondsen 	<ul style="list-style-type: none"> ▶ Banken ▶ Verzekeraars ▶ Pensioenfondsen ▶ Investeringsmaatschappijen ▶ Belastingdienst? ▶ AFM?

Handelingsdomein: Ruimtelijk inrichten

	Belangrijkste biodiversiteitszenders (traditioneel of vanuit kernboodschap)	Belangrijkste duurzaamheidszenders (voorzover niet al opgenomen in de vorige kolom)	Belangrijkste zenders (algemeen)
Beleid- en planvorming	<ul style="list-style-type: none"> ▶ Handreiking BD Werkt ▶ Communicatie proefprojecten (o.a. Hoeksche Waard) ▶ Landschapsbeheer Nederland ▶ Vereniging Nederlands Cultuurlandschap/ Campagne Nederland weer mooi ▶ Platform/Campagne Nederland Mooi ▶ Groen en de stad ▶ Stichting Das & Boom ▶ Natuurmonumenten ▶ SBB ▶ Landschappen ▶ Bomenstichting 	<ul style="list-style-type: none"> ▶ De nieuwe kaart van Nederland (VROM-project met NIROV) ▶ Projectbureau Belvedere ▶ Ruimte voor de Rivier (VROM, LNV, V&W) ▶ Netwerk Child Friendly Cities 	<ul style="list-style-type: none"> ▶ VROM ▶ LNV ▶ Provincies ▶ Gemeenten ▶ Waterschappen ▶ Particuliere opdrachtgevers ▶ Planbureau voor de Leefomgeving ▶ Ingenieursbureaus ▶ V&W ▶ Nicis Institute ▶ Leven met Water ▶ Beroepsvereniging van Nederlandse Stedebouwkundigen en Planologen

	Belangrijkste biodiversiteitszenders (traditioneel of vanuit kernboodschap)	Belangrijkste duurzaamheidszenders (voorzover niet al opgenomen in de vorige kolom)	Belangrijkste zenders (algemeen)
	<ul style="list-style-type: none"> ▶ Unie van Bosgroepen ▶ Alterra ▶ Diverse stedelijke milieucentra ▶ GGD en zorginstellingen 		
Realisatie	<ul style="list-style-type: none"> ▶ Diverse stedelijke milieucentra 		<ul style="list-style-type: none"> ▶ Ingenieursbureaus ▶ Grondverzetbedrijf-ven ▶ Aannemers
Beheer	<ul style="list-style-type: none"> ▶ Landschapsbeheer Nederland ▶ IVN 	<ul style="list-style-type: none"> ▶ Landschapsonderhoudscooperaties 	<ul style="list-style-type: none"> ▶ LTO ▶ Gemeenten (plantsoendiensten) ▶ Aannemers ▶ Woningcorporaties en steeds meer projectontwikkelaars

Toelichting

1. Voorgaande tabellen moeten verticaal gelezen worden. Het is niet de bedoeling om de regels ook horizontaal te lezen.
2. Er wordt een onderscheid gemaakt in corporate en non-corporate zenders. Corporate: de organisatie, haar missie en identiteit staat centraal in de communicatie. De focus van de communicatie ligt dus op de organisatie zelf. Non-corporate: de thematiek staat centraal en de afzender is minder van belang. Non-corporate communicatie kan door één organisatie worden verzorgd maar zal vaak ook door meerdere samenwerkende zenders worden verzorgd. Denk aan project- en –programmacomunicatie, campagnes, inhoudelijke websites, logo's, keurmerken et cetera. Ter illustratie corporate zijn bijvoorbeeld de departementale websites van VROM en LNV, waarop in beide gevallen ook aandacht aan biodiversiteit wordt gegeven. Non-corporate is dan bijvoorbeeld de Handreiking Biodiversiteit Werkt.

4 Communicatieopgaven en -rollen

4a Overzicht rollen en verantwoordelijkheden arena's en doelgroepen

Arena's	
Wetenschap	<ul style="list-style-type: none"> ▶ Het verzamelen, duiden en maatschappelijk beschikbaar maken van wetenschappelijke feiten en inzichten m.b.t. biodiversiteit en ecosysteemdiensten (fundamentele wetenschap); ▶ Signaleren en agenderen van wetenschappelijke inzichten t.b.v. publiek en politiek
Publiek (incl. NGO's)	<ul style="list-style-type: none"> ▶ Opinie-/oordeelsvorming: weging en waardering van de geboden wetenschappelijke inzichten; ▶ Signaleren en agenderen bij publiek en politiek (op alle schaalniveaus)
Politiek	<ul style="list-style-type: none"> ▶ Politieke oordeelsvorming en belangenafweging m.b.t. de ecologische, economische en sociale aspecten
Media (algemeen)	<ul style="list-style-type: none"> ▶ Het communiceren (naar aanleiding) van de wetenschappelijke feiten en inzichten m.b.t. biodiversiteit en ecosysteemdiensten t.b.v. publiek en politiek ▶ Het communiceren van de publieke reactie en politieke omgang met die feiten en inzichten
Actoren/doelgroepen	
Burger	<ul style="list-style-type: none"> ▶ Zich informeren over het beleid en de uitvoeringsplannen ▶ Eigen bijdrage leveren bijv. biodiversiteitsvriendelijk omgaan met de eigen woonomgeving
Consument	<ul style="list-style-type: none"> ▶ Biodiversiteitsvriendelijk consumeren: benutten van beschikbare handelingsperspectieven
Rijksoverheid	<ul style="list-style-type: none"> ▶ Bewaking publieke domein (waaronder het bewust maken van maatschappelijke actoren van de waarde van biodiversiteit) ▶ Bevorderen/faciliteren van de interactie tussen de arena's ▶ Beleidsontwikkeling en –uitvoering in samenwerking met doelgroepen in aansluiting op de stand van het debat en de politieke wilsvorming
Regionale overheden	<ul style="list-style-type: none"> ▶ Idem (op het eigen schaalniveau en voor het eigen "takenpakket")
Bedrijfsleven	<ul style="list-style-type: none"> ▶ Biodiversiteitsvriendelijk produceren: verduurzaming van de productie en aanbieden van biodiversiteitsvriendelijke handelingsperspectieven aan consumenten ▶ Mede aansturen van onderzoek door vragen vanuit de praktijk
Onderwijs & educatie	<ul style="list-style-type: none"> ▶ Overdracht wetenschappelijke kennis en inzichten ▶ Overdracht innovaties en praktijkoplossingen
Onderzoek (praktijkgericht)	<ul style="list-style-type: none"> ▶ Ontwikkelen innovaties en praktijkoplossingen
Media (doelgroepgericht)	<ul style="list-style-type: none"> ▶ Het doelgroepspecifiek communiceren (naar aanleiding) van de wetenschappelijke feiten en inzichten m.b.t. biodiversiteit en ecosysteemdiensten ▶ Communicatie m.b.t. innovatieprocessen en beschikbare handelingsperspectieven

4b Communicatieopgaven en rollen rijksoverheid

In onderstaande tabel zijn de communicatierollen van het rijk gekoppeld aan de communicatieopgaven.

	Communicatie-opgave	Toelichting	Rol rijk	
	BIODIVERSITEIT LEEFT		Communicatie met alle inwoners van Nederland	
COMMUNICATIE GERICHT OP BEWUSTWORDING (ALGEMEEN EN DOELGROEPEN)	1. Bevordering zichtbaarheid, bekendheid en maatschappelijk bewustzijn van biodiversiteit & natuurlijke hulpbronnen	Maatschappelijke bewustwording van de functie en waarde van biodiversiteit en ecosysteemdiensten; Bevordering van de interactie tussen de arena's waardoor bewustwording bevordert wordt en de urgentie van het behoud van biodiversiteit en ecosysteemdiensten hoger op de maatschappelijke en politieke agenda komt te staan	<ul style="list-style-type: none"> ▶ Initiëren ▶ Stimuleren ▶ Faciliteren 	
	BIODIVERSITEIT WERKT		Communicatie met alle doelgroepen i.v.m. de lange en korte termijn beleidsopgaven	
	2. Bewustwording & activering doelgroepen	Communicatie met doelgroepvertegenwoordigers gericht op: <ul style="list-style-type: none"> ▶ de gewenste bijdrage van de doelgroep aan het beleidsproces Communicatie met de doelgroepen gericht op bewustwording van: <ul style="list-style-type: none"> ▶ de doelgroepspecifieke waarde en functie van biodiversiteit en ecosysteemdiensten ▶ de impact op/kansen voor de doelgroep ▶ de eigen rol en verantwoordelijkheid ▶ de gewenste bijdrage vanuit het beleid 	Uitvoeren Faciliteren i.s.m. de doelgroepvertegenwoordigers (bij medewerking doelgroep), anders: zelf uitvoeren	COMMUNICATIE GERICHT OP ONTWIKKELING EN GROOTSCHALIGE ADOPTIE VAN HANDELINGSMOGELIJKHEIDEN
	3. Verduurzaming handelingsdomeinen	Communicatieve begeleiding innovatieproces biodiversiteit & natuurlijke hulpbronnen (het ontwikkelen en adopteren van duurzame handelingsalternatieven)	Stimuleren en evt. faciliteren van de communicatieve begeleiding van het innovatieproces in de doelgroep	
4. Communicatie i.v.m. eigen rol rijk	Communicatie i.v.m. de eigen beleidsinzet en de voorbeeldrol van het rijk	Zelf ontwikkelen en uitvoeren		

Het rijk heeft dus een groot aantal rollen te vervullen in de biodiversiteitcommunicatie, nl. de rollen van:

1. communicatieregisseur (zowel overall als op het niveau van de afzonderlijke communicatieopgaven);
2. initiator, stimulator, facilitator van biodiversiteitcommunicatie door andere actoren en doelgroepen;
3. zelf verzorgen van biodiversiteitcommunicatie.

5 Meekoppelmogelijkheden

5a Kansrijke programma's voor meekoppeling

Natuur en landschap

Herstel en bescherming oevers

Het huidige programma gaat uit van een traditioneel 'natuur'-concept van biodiversiteit. Binnen dat vertrekpunt kan koppeling aan biodiversiteitbeleid voor de uitvoerders van dit programma extra legitimiteit verlenen aan de eigen activiteiten. Het programma vormt daarmee in communicatief opzicht een positieve ingang naar de *doelgroep* van oever- en terreinbeheerders.

Potentieel bestaan er veel meer en grotere mogelijkheden om communicatie over herstel en bescherming van oevers en biodiversiteitbeleid onderling te koppelen. Door het functionele biodiversiteitsconcept als vertrekpunt te kiezen (Bioversiteit Werkt, voor het waterbeleid) kan het belang van biodiversiteit voor het waterbeleid (en vice versa) expliciet worden belicht. Het is echter de vraag of deze mogelijkheden zich ook concreet in het huidige RWS-communicatieprogramma voordoen. Dat zou nader onderzocht moeten worden. Vanuit biodiversiteitsperspectief kan gewerkt worden aan de ontwikkeling van en communicatie over *handelingsperspectieven* voor biodiversiteit in oeversgebonden ecologische netwerken.

Natuurkalender

De Natuurkalender leent zich, door *de vorm*, bij uitstek voor interactieve *communicatie over de functies van biodiversiteit* met een breed publiek. Veranderingen in de biodiversiteit kunnen gekoppeld worden aan voor de mens belangrijke functies als voedsel, gezondheid en recreatie en kunnen mogelijk in verband worden gebracht met vraagstukken rondom klimaat en milieuvervuiling waarover al een levendig maatschappelijk debat bestaat.

Programma Mooi Nederland

Programma Mooi Nederland is een relatief *jong programma* waarin nog gezocht wordt naar concrete invulling van 17 gebiedsprojecten. Eén van de doelen is om daarbij de *dialogoog aan te gaan met burgers* over ruimtelijke kwaliteit. Interessant om te verkennen of biodiversiteit onderdeel is of kan zijn van ruimtelijke kwaliteit en hoe dat gewaardeerd wordt door verschillende doelgroepen. Zijn er mogelijkheden om met het publiek te communiceren over ruimtelijke en visuele functies van biodiversiteit?

Water

Leven met Water

Leven met Water is een kennisimpuls programma. Op de website worden programma's, projecten en verhalen over onder andere de plaats van water in de samenleving en innovatief waterbeheer weergegeven. Daarbij wordt de verbinding met andere thema's gelegd. De website is daarmee een goed platform om de relatie tussen water en *functionele biodiversiteit* uit te werken. De Stichting Leven met Water verenigt uiteenlopende partijen zoals kennisinstellingen, overheden, uitvoerend bedrijfsleven etc. en is interessant met het oog op mogelijke *nieuwe coalities* voor biodiversiteitsbeleid.

Partners voor Water

De inhoudelijke lijnen van het programma Partners voor Water (NWP) sluiten aan bij meerdere prioriteiten uit het Beleidsprogramma Biodiversiteit 2008-2011. Ook het streven naar interdepartementale samenwerking tussen de voor het biodiversiteitsbeleid relevante ministeries maakt dit voor meekoppeling een relevant programma. Het NWP heeft een brede, ook voor biodiversiteit relevante, *doelgroep* van nationale en internationale actoren. Voor communicatie met de uiteenlopende doelgroep worden verschillende *kanalen* benut. Interessant is om te proberen via deze kanalen ook te communiceren over de relatie water en biodiversiteit en mogelijke partnerschappen hiervoor.

Bodem, Landbouw en Plattelandsontwikkeling

N.B. Functionele agrobiodiversiteit en SPADE komen hier niet aan bod omdat die programma's reeds deel uitmaken van (functionele) biodiversiteitsbeleid en de communicatie daarover en niet gezien worden als onderdeel van een meekoppelstrategie. Dat geldt in zekere zin ook voor de hier wel behandelde Bodemstrategie; deze is echter wel opgenomen omdat de communicatie daarover nog minder concreet is.

Bodemstrategie (Kaderrichtlijn Bodem)

Deze beleidslijn biedt de kans om het belang van een goede bodembiodiversiteit voor de agrarische sector te onderstrepen. Het is daarmee bij uitstek een programma waarin het *functionele biodiversiteitsbegrip* het uitgangspunt kan vormen voor communicatie met bodembeheerders, provincies en gemeenten.

Multifunctionele Landbouw

Multifunctionele Landbouw moet de motor zijn achter een veelzijdig en ondernemend platteland. Om dit te realiseren wordt ingezet op ontwikkeling in uiteenlopende sporen zoals agrarisch natuurbeheer, educatie en recreatie op het platteland en de productie van streekproducten. Deze thema's bieden kansen om te communiceren over de uiteenlopende functies van biodiversiteit op het platteland en de daarbij behorende *handelingsperspectieven* en om in het verlengde hiervan *nieuwe coalities* te sluiten voor ondersteuning en uitvoering van het biodiversiteitsbeleid.

Voedsel

Biodiversiteit, voedsel en consument

Dit programma verkeert nog in de *ontwikkelfase*. De intentie is om verschillende beleidslijnen rondom voedsel in meer samenhang te vertalen in de richting van de consumenten. Meekoppeling van andere beleidsthema's staat in dit programma met andere woorden centraal. Uit eerste contacten blijkt dat er zeker *bereidheid is tot samenwerken*. Gezien de relevantie van dit onderwerp voor verschillende beleidsprioriteiten en de kansen voor algemene biodiversiteitscommunicatie moet meekoppeling hier zeker overwogen worden.

Communicatie en kennisdelen

Groen en de Stad

Het Kennisnetwerk Groen en de Stad is een open netwerk dat *toegankelijk* is voor iedereen die zich bezig houdt met de aanwezigheid en de functies van groen in en om de stad. De website van het programma heeft de *vorm* van een open internetplatform waarop netwerkleden zelf informatie kunnen delen met andere bezoekers van de website. Vanuit verschillende invalshoeken kan de website uitgebreid worden met informatie over de aanwezigheid en de waarde van biodiversiteit in de stad voor haar bewoners en voor flora en fauna in stad en ommeland.

Onderwijs

NME-nota

De NME-nota moet nog geïmplementeerd worden en in deze *beleidsfase* is er mogelijk nog ruimte voor het benoemen van biodiversiteit als een prioritaire educatieopgave. Om deze potentiële meekoppelkans te benutten moet op korte termijn overlegd worden met de trekkers van de NME-nota om te onderzoeken of er prioritaire thema's benoemd worden, onder welke voorwaarden biodiversiteit een van de prioriteiten voor NME zou kunnen zijn en hoe dat in beleid en praktijk verder uitgewerkt kan worden.

Beleid en overheden

Platform Duurzame Overheden

Over de exacte invulling van het platform is nog weinig informatie beschikbaar, dit zou kunnen betekenen dat het platform nog in de *opstartfase* is en dat er wellicht nog mogelijkheden zijn om mee te praten over de invulling. De focus van het platform is waarschijnlijk op energie en klimaatverandering. Biodiversiteit zou als apart thema toegevoegd kunnen worden of behandeld in relatie tot de twee eerst genoemde thema's. Het platform Duurzame Overheden is primair gericht op gemeenten en hun partners. Voor biodiversiteitsbeleid een interessante *doelgroep*, die nog sterker geactiveerd kan worden.

Milieueffect Toets Voorgenomen Regelgeving (MET)

De MET is een interessant *kanaal* om te werken aan de *kennis en bewustwording* van Rijksambtenaren over de raakvlakken die biodiversiteit heeft met andere beleidsterreinen. Biodiversiteit vormt nu nog geen onderdeel van de MET. Op dit moment wordt gekeken of de MET geïntegreerd moet worden in een algemeen afwegingskader voor voorgenomen regelgeving. Dit kan het juiste moment zijn om de onderdelen van de huidige MET ter discussie te stellen.

MVO

Maatschappelijk Verantwoord Ondernemen is primair interessant omdat het raakvlakken heeft met vrijwel alle prioriteiten van het biodiversiteitsbeleid. Bovendien is de kern van maatschappelijk verantwoord ondernemen om duurzame *handelingsperspectieven* te ontwikkelen en te integreren in de bedrijfsvoering. Het vormen van aan de praktijk gerelateerde *coalities* is daarin een essentieel onderdeel. MVO Nederland geeft aan (in elk

geval theoretische) mogelijkheden te zien om sterker aan te sluiten bij het thema biodiversiteit. De mogelijkheden om in gesprek te gaan over wederzijdse versterking zijn daarmee voldoende aanwezig.

Energie en duurzaam bouwen

Programma Energietransitie, Platform Groene Grondstoffen

De *doelgroep* van het platform groene grondstoffen - (internationale) publieke en private partijen betrokken bij ontwikkeling, productie en distributie van energie uit groene grondstoffen - is zeer relevant voor discussie over bio-energie en functionele biodiversiteit. Inbreng in het platform vanuit de invalshoek van biodiversiteitsbeleid is op zijn plaats. Het platform heeft diverse *formats* voor communicatie, waarin meekoppeling mogelijk zou kunnen zijn.

Klimaat

Programma Klimaatbestendige Inrichting van Nederland

Een van de manieren om het *maatschappelijk debat* rondom de functies van biodiversiteit een impuls te geven is het aanhalen van de relatie tussen biodiversiteit en thema's die al veel maatschappelijke aandacht krijgen, zoals klimaatverandering. Klimaatprojecten die binnen dit programma uitgevoerd worden kennen een brede communicatiestrategie en door aan te haken bij deze *kanalen* kunnen nieuwe, *relevante doelgroepen* bereikt worden.

Bijlage 1 Conceptueel kader t.b.v. het vaststellen van handelingsgerichte communicatieopgaven

Biodiversiteit en biodiversiteitsfuncties/ecosysteemdiensten zijn zeer omvattende en complexe begrippen die ingrijpen op veel facetten van het maatschappelijk leven. Om deze begrippen hanteerbaar te maken is een conceptueel kader nodig dat ordening en structuur biedt. Onderstaande bouwstenen worden benut om tot een indeling en benadering te komen waarmee een systematische beschrijving en analyse van de communicatieopgaven mogelijk is¹.

Indeling van biodiversiteitrelevante gedragingen in handelingsdomeinen

Bij het analyseren van de communicatieopgave vanuit het rijksbiodiversiteitbeleid gericht op gedragsverandering en activering van doelgroepen staan handelings- en gedragspraktijken centraal.

Omdat het aantal concrete handelingspraktijken dat relevant is voor het biodiversiteitbeleid erg groot is, zijn de handelingspraktijken geclusterd en ingedeeld in handelingsdomeinen. Hiertoe is de volgende 'horizontale' indeling van voor biodiversiteit relevante handelingsdomeinen ontwikkeld²:

- ▶ eten & drinken
- ▶ kleden & persoonlijke verzorging
- ▶ gezond blijven & beter worden
- ▶ wonen & tuinieren (incl. bedrijfshuisvesting)
- ▶ verplaatsen
- ▶ recreëren (incl. toerisme)
- ▶ energie gebruiken
- ▶ inkomen verdienen, geld uitgeven, sparen & beleggen
- ▶ ruimtelijk inrichten

Indeling in handelingsdomeinen, subdomeinen en handelingspraktijken

Om binnen de handelingsdomeinen te kunnen inzoomen op meer concrete handelingsgebieden is de volgende 'verticale' indeling gebruikt:

- ▶ Handelingsdomeinen (kortweg: domeinen): dit zijn omvattende domeinen van thematisch samenhangende gedragingen zoals eten & drinken, kleden & persoonlijke verzorging, wonen & tuinieren, e.d.
- ▶ Subdomeinen: een evt. nadere onderverdeling van handelingsdomeinen waar dit noodzakelijk is om tot de juiste handelingsperspectieven te komen (bijv. subdomeinen 'wonen' en 'tuinieren').
- ▶ Handelingspraktijken: meer specifieke handelingsgebieden binnen een (sub)domein bijv. (hard)hout gebruiken.

¹ Naast de onderzoeksmatige doelstelling heeft de ontwikkeling van het conceptueel kader als communicatief doel om een kader te bieden waarmee de volledige maatschappelijke relevantie van biodiversiteit en haar functies zichtbaar kan worden gemaakt.

² De ontwikkelde indeling zal op zijn bruikbaarheid getoetst moeten worden en werkenderwijs evolueren.

Schakels in de handelingsketen

De handelingsdomeinen zijn primair gedefinieerd als consumptiedomeinen³. Dat heeft als voordeel dat – ook in de communicatie – altijd de relatie kan worden gelegd tussen biodiversiteit en de handelingspraktijken van burger-consumenten. Daarmee is niet gezegd dat burger-consumenten ook altijd feitelijk de belangrijkste schakel in de handelingsketen zijn. Elk handelingsdomein is daarom nader onderscheiden in de belangrijkste schakels van de handelingsketen die bij dat domein hoort (productie-consumptie keten of ontwerp-realisatie keten). Daarmee komen - terug- en vooruitdenkend in de keten - ook de handelingspraktijken van andere schakels en daarbij behorende doelgroepen in beeld, bijv. die van onderzoekers en ontwerpers of bedrijven die – meestal via productie, consumptie en afvalverwerking – biodiversiteit benutten of beïnvloeden. Deze schakels zijn – tezamen, dus in hun onderlinge wisselwerking - het meest direct betrokken bij en verantwoordelijk voor het verlies aan biodiversiteit. Van deze schakels zullen de handelingspraktijken moeten worden beïnvloed om te komen tot duurzaam gebruik, behoud en zo mogelijk een versterking van biodiversiteit. Een betere benutting van kansen die biodiversiteit biedt kan hier aan bijdragen.

*NB. Centraal in de analyse staan dus de maatschappelijke actoren en doelgroepen die direct en **in uitvoerende zin** betrokken zijn in de opeenvolgende schakels van handelingsketens en -praktijken. Andere actoren, zoals wetenschap, politiek, overheden en onderwijs komen hierbij niet direct in beeld (enkele uitzonderingen daargelaten).*

Handelingsdomeinen en functies van biodiversiteit

Het vertrekpunt voor de beschrijving en analyse wordt gevormd door een functioneel biodiversiteitsconcept (functies en waarden van biodiversiteit/ecosysteemdiensten). Omdat de maatschappelijke functies en waarden van biodiversiteit in de analyse centraal staan, kan voor elk van de maatschappelijke handelingsdomeinen en -praktijken systematisch een verbinding worden gelegd met functies van biodiversiteit en ecosysteemdiensten. Voor elk handelingsdomein is aangegeven welke functies en waarden dit zijn. Het gaat dan om die functies die primair van belang zijn voor het betreffende domein (meer indirect zullen vaak nog veel meer functies van biodiversiteit voor een domein van belang zijn).

Typologie van kansen & bedreigingen

De vervulling van ecosysteemdiensten door biodiversiteit is geen vast gegeven maar wordt sterk beïnvloed door menselijk handelen. Dat menselijk handelen kan negatief zijn of positief zijn. Negatief menselijk handelen is handelen dat leidt tot (ongewenst) biodiversiteitsverlies. Dit kan zijn ingegeven door de wens specifieke ecosysteemdiensten te optimaliseren (bijvoorbeeld de productiefunctie) en zal veelal gepaard gaan met een verlies aan andere ecosysteem-diensten (bijvoorbeeld ecologische functies). Positief handelen kan worden onderscheiden in:

- ▶ handelen waarbij kansen die biodiversiteit biedt worden benut (en biodiversiteit een waarde krijgt) en/of waarbij de biodiversiteit wordt versterkt.
- ▶ handelen waarmee het verlies aan biodiversiteit en ecosysteemdiensten wordt verminderd of gecompenseerd.

³ Met uitzondering van 'ruimtelijk inrichten'.

De **bedreigingen** kunnen onderscheiden worden in drie vormen van niet-duurzaam omgaan met biodiversiteit:

1. Overexploitatie, ofwel het niet-duurzaam onttrekken van biodiversiteits**producten** aan het ecosysteem: (bijv. jacht, handel in exotische dieren, meer vis eten dan de oceanen kunnen produceren of meer tropisch hardhout consumeren dan de tropische bossen duurzaam kunnen leveren).
2. Niet-duurzame **productiewijzen** met schade aan het ecosysteem:
 - ▶ *Niet-duurzaam produceren van biodiversiteitsproducten* met als gevolg schade aan het ecosysteem en de andere functies die biodiversiteit vervult (bijv. boomkorvisserij, kaalkap van tropische bossen, maar ook allerlei vormen van niet-energie-, water- en nutriënten-efficiënte landbouw die bijdragen aan klimaatverandering of leiden tot verdroging en vermessing).
 - ▶ *Niet-duurzaam produceren van overige producten* met als gevolg schade aan ecosystemen en de betreffende ecosystemendiensten (bijv. versnippering van leefgebieden door de aanleg van infrastructuur, winning en verwerking van abiotische grondstoffen met schadelijke gevolgen voor biodiversiteit, etc.).
3. Niet-duurzaam **ruimtegebruik**: ecosystemen hebben naast een inhoudelijke component (welke biodiversiteit) ook een ruimtelijke component (omvang arealen/leefgebieden en barrières). Zowel locatiekeuze van andere functies als de geografische schaal en omvang van het ruimtegebruik door deze functies kunnen schade toebrengen aan biodiversiteit:
 - ▶ *Niet-duurzame locatiekeuze*: biodiversiteit is niet evenredig verdeeld over de aardoppervlakte. Er zijn grote verschillen in biodiversiteitswaarde/ ecosysteme-dienstverlening: bepaalde gebieden zijn veel waardevoller dan andere vanuit biodiversiteitsoptiek (*hot spots*) of biodiversiteitsfuncties (bijv. zuurstofvoorziening, waterberging). Veel waardevolle gebieden verliezen biodiversiteitswaarde door een verkeerde locatiekeuze of doordat de locatiekeuze leidt tot het doorsnijden van belangrijke leefgebieden, zoals bij wegeninfrastructuur.
 - ▶ *Niet-duurzame areaalomvang*: alle RO-functies claimen ruimte. Vaak gaan deze ruimteclaims ten koste van andere functies en belangen, zoals die van biodiversiteit. Bepaalde RO-functies claimen bijzonder veel ruimte, zoals veeteelt, landbouw (bijv. soja, graan, katoen) en toerisme (bijv. langs de Spaanse Oost- en Zuidkust).

De **kansen** voor biodiversiteit zijn als volgt te benaderen:

1. Kansen door **betere benutting**: bekende functies van biodiversiteit worden in veel sectoren niet of suboptimaal benut. Biodiversiteit kan beter benut worden in diverse sectoren zoals landbouw (bodemvruchtbaarheid, plaagbestrijding), waterbeheer (waterberging en –buffering), recreatie, stedelijke ontwikkeling/woningbouw, gezondheidszorg, etc. Wanneer dit op de juiste wijze gebeurt kan dit bijdragen aan het verminderen van de druk op biodiversiteit door bestaande drukfactoren (zoals gebruik bestrijdingsmiddelen) en kan biodiversiteit meer waarde krijgen, waardoor duurzaam gebruik (en dus behoud) aantrekkelijk(er) wordt.
2. Kansen door **betere locatiekeuze** en optimale **afstemming van ruimtelijke functies**: betere ruimtelijke integratie en samenhang in de vervulling van RO-functies vanuit biodiversiteitsoptiek.

3. Ruimte voor benutting van **toekomstige kansen**: elke vorm van biodiversiteit behelst talloze evolutionaire oplossingen gericht op overleving. Biodiversiteit is vanuit deze optiek te zien als een enorme verzameling overlevingsstrategieën voor zeer uiteenlopende omstandigheden. Een zeer groot deel van onze biodiversiteit is echter nog niet bekend (in de zin van ontdekt en beschreven door taxonomen), laat staan dat de levenswijze, de evolutionaire oplossingen en ecologische en andere potentiële functies van deze grotendeels onbekende biodiversiteit al bekend zijn. Biodiversiteit is dus niet alleen een *levensverzekering* maar ook een *schatkamer* vol met onontdekte schatten. Biodiversiteit biedt een reservoir van kansen voor de toekomst en toekomstige generaties.

Met behulp van de hierboven beschreven indeling van bedreigingen en kansen kunnen op elk van de onderscheiden handelingsdomeinen systematisch handelingsperspectieven worden benoemd. Handelingsperspectieven worden gedefinieerd als (theoretisch of concreet) beschikbare handelingsalternatieven waarmee de huidige handelingspraktijk kan worden omgebogen tot de gewenste handelingspraktijk (streefbeeld).

Resultaat

Een **systematische methodiek** voor toekomstige of meer gedetailleerde analyses van handelingsdomeinen en handelingspraktijken. Tevens biedt dit overzicht de conceptuele en inhoudelijke basis voor de communicatiedoelstelling van het Beleidsprogramma Biodiversiteit Werkt, nl. het **zichtbaar maken van functies en waarden van biodiversiteit**.